

კოწია კაპანელი

სული და იდეა

ბიოფსიხიზმი და კოსმიზმი.

ფილოსოფია, ესთეტიკა, კრიტიკა.

გამოცემა — ალ. ესაკიასი.

კოწია კაპანელი

სული და იდეა

ბიოფსიხიზმი და კოსმიზმი.

ფილოსოფია, ესთეტიკა, კრიტიკა.

მრწამს, რომ არს ენა რამ საიდუმ-
ლო უასაკოთაც და უსულთ შორის...
ბარათაშვილი

Peut-être qu'en efiet, dans
l'immeuse étendue,
Dans tout ce-que se meut une-âme,
est repandue;
Que l'océan frappant sa rive
épouvantée
Avec ses flots grondants roule

სული და იდეა

წინასიტყვაობა.

ქართული მეტყველების ბუნება მხატვრულია და ქართველი თავის ტემპერამენტით — ესთეტი: განყენებული აზროვნება, ფილოსოფიური პრობლემები ჩვენს ისტორიაში სისტემატიურად არ შეგხვდებათ. დიდი რუსთაველის მარჯვე თქმით პოეზია სიბრძნის ერთი დარგია; ჩვენი ბრძენი და სტიქიების მოგვი ვაჟა-ფშაველა აგანწილებს ბუნების სულიერობისა და ორგანიულ-ინსტიქტიური ზმორების გრძნეულ მეტყველებას.

მხოლოდ წმინდა ფილოსოფიურ-მეტაფიზიკური ააროვნება, სისტემატიური ჩამოყალიბება ფსიქოლოგიურად დაგროვილ ცნებათა ჩვენს ლიტერატურაში ჯერ არ მომხდარა; კრიტიკული მსჯელობისა, ფილოსოფიურად აზროვნების აყოვლადების დრო ჩვენში ეხლა დგება — და მთელი რიგი მწერლების ინტელექტუალურ გამჭრიახობისა და შესაძლებლობის ფარგლებში იძლევა კრიტიკულ-ფილოსოფიური შემოქმედების ნიმუშებს.

მსოფლმხედველობა, რომელიც ჩვენ შემოგვაქვს ქართული აზროვნების ისტორიაში, ახალია თავის შინაარსით და ვფიქრობთ არ იქნება მოკლებული ინტერესს ჩვენი ინტელიგენციისა და საზოგადოებისათვის.

როგორც ყველაფერს წუთისოფლად, ჩვენს სოფლმხედველობასაც აქვს ალბად დეფექტები: ყოველგვარ მეტყველებისა და აზროვნების ორიგინალურ სისტემას ავტორის ტემპერამენტის და ორგანიულ-ფსიქიური დახრილობის გამომსახველი მეტაფიზიკური ზვიადობანიც თან ახლავს. შეიძლება ამასაც

- 8 -

ჰქონდეს ცივილიზაციის ისტორიაში თავისებური უნიომისტიური ღირებულება: თქმაც შეიძლება ორიგინალური იყოს, კილოს ხშირად სულის მღელვარება აზვიადებს.

ჩვენ იმედი გვაქვს მიგვითითებენ დეფექტებზე და ცალმხრივად განაპირებულ დებულებებზე მიუდგომლად. ცოდნით, კულტურულ-ჰუმანიური გულთბილობით და არა ისე, როგორც ეს ჩვეულებად აქვს ბარბაროსულ პერსონალიზმს, რომელსაც სამწუხაროდ ხშირად ჰქონებია ადგილი ჩვენს წარსულში და რომელიც დღესაც აწვრილმანებს ჩვენს იდეალებსა და ზრახვებს.

კოწია კაპანელი

შესავალი.

რაციონალიზმი — ისტორიული სოფლმხედველობის გნოსეოლოგიური ეპოპეა ფსიქოლოგიურად დაიშალა; ბერგსონი არსებობის ტრაგედიას ხედავს ინტელექტუალიზმში: ნიცშე ნებისყოფის წვასა და ორგანიულ-ქიმიურ საორთქლებში ახრჩობს ისტორიულ-მემჩანურ ცნებებს, გიუიო აცხადებს, რომ კაცობრიობის მორალს წუთისოფლად არ ესაჭიროება სანქცია — *la morale sans obligation ni sanction*.

იდილიური სოფლმხედველობისა და სულიერი მყუდროების ტამარი ირღვევა სოციალ-ისტორიულ რყევასთან ერთად და ცივილიზაციის ქარიშხლიან გაქანებაში ისმის ახალი ხმები, იშლებიან ილლიუზიებისა და მარადიული სოფიზმების ახალი მარაგები.

ჩვენც ფსიქოლოგიურად მსოფლიო იდეოლოგიის მეტამორფოზას ვეთანაზრებით და ჩვენი შემოქმედებითი გამჭრიახობის ფარგლებში ერთგვარ ფილოსოფიურ-ესთეტიურ სისტემას ვიძლევი.

ბიოფსიხიზმი და კოსმიზმი სრული გამოსახულებაა ჩვენი ფილოსოფიური სოფლმხედველობის: „სულისა“ და „მატერიის“ შორის დამოკიდებულება ისე, როგორც ეს ფილოსოფიურ სისტემებშია გამოხატული, ჩვენთვის ერთგვარი პარალოგიზმია და მთელი ეს წიგნი ამ ისტორიულ-მემჩანური პარალოგიზმის უარყოფაა.

სული როგორც მატერიის მუხვადობის დინამიური აორთქლება, მატერია როგორც სტატიური სახე კოსმიური სულიერობის დინამიური დენისა, მორალი როგორც ისტორიულ-პლანეტარული განზოგადება ორგანიულ-ტერიტორიული ჩვეულების, ტროპიზმი და სამყარო როგორც ეს-

- 10 -

თეტიური ფენომენი — აი ჩვენი სოფლმხედველობის *points d'émergence*. წინამდებარე წიგნი სწორედ ამ თვალსაზრისით არის დაწერილი და ყოველი ჩვენი წერილი როგორც ფილოსოფიური, ისე ესთეტიურ-კრიტიკული და ისტორიულ-ფსიქოლოგიური, როგორც აქ მოთავსებული, ისე სხვაგანაც, როგორც ქართულად ჟურნალ-გაზეთებში, ისე სხვა ენებზე (*Страна Дание и Творчество*) ამ სოფლმხედველობით არის დათანწყობილი. ჩვენთვის რაციონალიზმი აზროვნების ისტორიაში მიზეზია ინკვიზიციებისა, იშვიათობისა და ტრაგედიის: ქრისტე, სოკრატე, ჯორდანო ბრუნო ამ გრანდიოზული და *sub Specie aeternitatis* სოფისტური ტრაგედიის დიდი გმირებია. კანტის მორალი, მისი კათეგორიები და იმპერატივები ჰამლეტის ქარიშხლიანი სულის სისტემატიზაციაა.

ირაციონალობა ახასიათებს არსებობის ყოველ წუთს და მოძრაობას; ერთეულობის სარბიელს საზღვრავს მრავლობის სტიქიური დაგანწილება და ინდივიდუალობის ბედი ირაციონალური ნებისყოფაზეა დამოკიდებული.

შემთხვევათა დაუსრულებელი დენა არის ის, რასაც ჩვენ ვეძახით წუთისოფელს, სამყაროს, ყოვლობას.

არსებობის ცვალებადობა და სტიქიურობის შეგრძნობა ადამიანში იწვევს კოსმიურ სევდას, რომელიც თავისებურად ახალისებს კაცობრიობის ინტელექტუალურ კულტურას; აღრმავებს განცდას და მთლიან პიროვნებას ისევ ეძახის:

Praeter intelligere!

შეიგრძნობს რა ადამიანი თავის ყოფის წარმავლობას, შეიქმნება უფრო გულკეთილი და ნაღდი; ორგანიული წვა კოსმიურად გაშლის ადამიანის სულსა და რაც უფრო ქალაქური, რაც უფრო აჩქოლებული და ათქრიალებული იქნება წუთისოფლური ყოფა, მით უფრო მძლავრი, ტკბილი და ორგანიული გახდება ადამიანში წყურვილი მარადობისა და მშვენიერების — კოსმიზმი.

ჩვენს ყოველდღიურ ყოფას რომ ჩამოვაშოროთ ისტორიულ-ტრადიციული მორალი და მისი კათეგორიები, კუთ-

- 11 -

ხურ ჩვეულებათა ნაოჭები, ჩვენ რომ ყოველ სადამოს ვგრძნობდეთ, თუ როგორ აჩქარებით, სიზმარეულად, ქურდულად გაივლიან წლები, როგორ ველურად, შმაგად, ატორტმანებით ჩავიძირებით არარაობისა და რღვევის უფსკრულში, და მთელი ჩვენი ნერვიული ღელვიდან დარჩება მხოლოდ ერთი მუჭა-ლა მტვერი, რომელსაც გაანიავენ წუთისოფლის ქარიშხალი, ჩვენ გაცილებით უფრო ბედნიერი და გულკეთილი ვიქნებოდით, უფრო ხშირად აგვიჩუყდებოდა სიყვარულით გული ამ უთავბოლო და მუდამ მოუწყობელ არსებობაში. მოვლენები და საგნები დროული, ღრეკილი და ხრწნადი ფორმებია მარადიულად უცვლელი ცვალებადობის; სული ყოვლობის ნივთიერების შინაგანი რყევის დინამიური აორთქლებაა; იდეები ორგანიულ ღელვათა თვითმჭვრეტი ასხივოსნებაა და არსებობის ყოველი წუთი შემთხვევათა გაურკვეველი და უსაზღვრო დენაა; ჩვენი წუთისოფლური ტანჯვა და ყოფა ბოლოს და ბოლოს მხოლოდ თქმა და ზღაპარია, — ისტორია ლეგენდაა; ერები და ქალაქები, ცივილიზაცია და კულტურა, ორგანიული ფორმები, საუკუნების დრეკანი და კაცობრიობის განგაში მარადიული ლანდების კომმარული დემონსტრაციაა, დაუსრულებელი და უთავბოლო კადრილია.

ჭია-ბუჭყებიდან შეიქმნა მე ადამიანის; ჭია-ბუჭყებად დაიშლება იგივე მე და უცვლელ ცვალებადობაში ვერასოდეს ვეღარ განმეორდება მთლიანი იგივეობით. მხოლოდ დაშლილი უჯრედები მარადიულ ხეტიალში ერთმანეთს ვეღარ შეიცნობენ და ჩვენი მე დაფლეთილი, ჩვენი სული დადრესილი უსახო ყოვლობაში დაიბნევიან.

ძიება გნოსიური, ძიება აბსოლიუტური ჭეშმარიტების კაცობრიობის დონკიხოტიობის კეთილშობილი სახეა და ცხად-ყოფს წუთისოფლად ჩვენს გულწრფელ ნაივობას, მაგრამ ყოველგვარი იდეა per se ორგანოტროპიული, ჯგუფური და ტემპერამენტულია; სამყაროს ერთს კუთხეში რაც ჭეშმარიტებაა, მეორე კუთხეში ის სიყალბეა; გოტენტოტისათ-

- 12 -

ვის რაც წმინდა და ღვთაებრივია, ის ჩვენთვის საზიზღარი და სასაცილოა; რაც დღეს რომელიმე ერისათვის იდეალია, ის შეიძლება ხვალ სათრეველი და საღალაობო გახდეს.

ჭეშმარიტება ორგანიულ-ფსიქიური ჩვეულების დროული, წარმავალი, ტემპერამენტული ფორმაა და sub specie aeternitatis ყველაფერი ლეგენდა და სოფიზმია.

ცხოვრების აზრი მოხერხება და თქმაა.

სამყაროს დაუსრულებლობაში ლოგიური თვალთახედვით ნაპოლეონი იგივეა, რაც ტასმანიის ბელურა, კანტი იგივეა, რაც ცეოლონის კენგურუ.

ბიოფსიზმი

სულისა და მატერიის ისტორიული განმარტება.

საბერძნეთის ფილოსოფოსების წარმოდგენაში სული ორგვარია: პირველი გვარის სული არის იდეა, ლოგოსი. მას არა აქვს ნივთიერი არსებობა, ის არის უსხეულო, მოკლებული განფენილობას, ნასვრეტობას და სხვა მატერიულ თვისებებს. მეორე გვარის სული - ჰაერის მსგავსი ორგანიული ნივთიერებაა, რომელიც მიმოფანტულია ჰაერში — სივრცეში, — აქედან შედის ადამიანის სისხლში, ნერვიულ სისტემაში და აცხოველებს მთელს ორგანიზმს. პნევმა — მეორე გვარის სული არის ფსიხის — პირველი გვარის სულის სადგური. ფსიხი არის სამნაირი: ნერგოვნებითი ფსიხი, მგრძნობელობითი ფსიხი, რომელიც დგას უფრო მაღლა, ვიდრე ნერგოვნებითი; მესამე ყველაზე უფრო მაღალი და კეთილშობილი სული იყო — მტყველებითი სული.

პნევმაც სამგვარი იყო: პირველი ნივთიერების პნევმა; მეორე ცხოველობის პნევმა; მესამე შეადგენდა ზოგადი ხასიათის პნევმას. პირველგვარის პნევმის ადგილი იყო ღვიძლი მზისეული ქსოვილებით, მეორე გვარის პნევმის ადგილი იყო გული. მესამენაირი პნევმის ადგილი იყო ტვინი ნერვებითურთ.

ფილოსოფოსი არისტოტელი თავისებურად სარგებლობდა ამ კლასიფიკაციით: იგი ფიქრობდა, რომ ცხოვრების მასულდგმულუბელი ძალა სხვა და სხვა პირობებში სხვა და სხვა სახისა იყო: არისტოტელის აზრით სამყაროში არის სულიერობის სხვა და სხვა მდგომარეობა, რადგან სულიერობა შემოქმედებითი მუხვადობაა, სრულყოფისკენ გაშლითი მიმდინარეობაა. სულიერობის აღმათხევითი მიმდინარეობას არისტო-

ტელი უწოდებს ენტელექიას; მცენარეულობაში არის მცენარეული სული, ცხოველობაში — ცხოველური, ადამიანში კი უმაღლესი წერტილი ენტელექიის, ყველაზე უფრო სრულყოფილი სახე უნივერსალური სულიერობისა.

ყველაგან და ყველაფერში არის ტრფიალება ენტელექიისა. მინერალი, მცენარე, პირუტყვი, ადამიანი შემოქმედებითი წერტილებია, სადაც ისვენებს ენტელექია, რომლებშიაც ცხადყოფილია სულყოფის სახეები და სახიერებანი.

ჰუმანისტები იმეორებდნენ არისტოტელის სიტყვებს და ამტკიცებდნენ: სული ყველაფერშიაო.

ჰუმანისტებისა და ანტიურ ფილოსოფოსების სოფლმხედველობაში სული არსებობდა როგორც ერთგვარი თვითმოფი რაობა (სუბსტანცია): სული იყო ძალა, ენერჯია, *idée-force*, — სული იყო ის, რაც ამოდრავებდა ნივთიერებას. თვით ნივთიერება (მატერია) იყო ერთგვარი მასა, რომელსაც არ შეეძლო თავის თავად მოძრაობა, რომლის არსებობა დამოკიდებული იყო სულის არსებობაზე. სული, როგორც ამბობს პლატონი, ერთგვარი დემიურჯია, შემომქმედი ცხოვრების სახეებისა და ფორმების. მატერია იყო „დაუსრულებელი“ და „გამოურკვეველი“, „ტლანქი“, „ბნელი“, „ძნელი გვარი“, რომელიც ჰქმნის „მესამე დასაწყისს წუთისოფლისას“, რომელიც აზროვნებისთვის წარმოადგენს არარაობას, რომელსაც არა აქვს სახე, რომელიც „ყოველი მიმღებია“, რომელიც არ არის არც მიწა, არც წყალი, არც ჰაერი, არც ორთქლი, არც ცეცხლი. მატერია არის დემონიური ვრცეულობა, რომელშიაც იქმნება და რომელიც თვითონ ვერ ჰქმნის. მატერია საჭიროა, როგორც შესაძლებლობის განუსაზღვრელი რეალობა — რეალობა ბრმა, მოვლენა ყალბი, რომელიც გვეჩვენება დიდათ, მაგრამ თავისთავად პატარაა, რომლის არსებობა არის ეფემერობა, არარაობა, რომლის სახე მუდამ გარბის და მუდამ სტყუის: ეგრე ახასიათებს პლატონი მატერიას თავის „თიმეა“-ში. ნეობლატონისტმა პლოტინმა თავის მეორე „ენე-

ადი“-ს მეოთხე წიგნში და მესამე „ენეადი“-ს მეექვსე წიგნში მოგვცა თითქმის უფრო მკაცრი, უფრო ულმობელი დახასიათება მატერიის. მატერია არ არის რთული, იგი მარტივია და „ერთეული ტლანქად მიმდინარე“, მას სხეული და რაოდენობა არა აქვს; მას არა აქვს ფორმა და ზომა; იგი მხოლოდ „ზომის ვრცეულობას იძლევა“, უცხო ძალა ჰქმნის სახეს, ფორმას და რაოდენობას მატერიაში; მატერია არის მხოლოდ „ილლიუზია განფენილობისა“.

არისტოტელის აზრით, თუმცა მატერიას არა აქვს არავითარი დადებითი თვისება, მაგრამ აქვს „ნიჭიერება“ ყოფნისა და არ ყოფნის. მატერია მეტაფიზიკური ორმაგობაა და

უარყოფს აზროვნების ლოგიურობას.

სულ სხვანაირად უყურებენ მატერიას თვით მატერიალისტები:

მატერიალიზმის წარმომადგენლები დემოკრიტი, ეპიკური, ლევიკი, ლუკრეციუსი კარა მატერიას ხსნიან, როგორც ერთგვარ ყოფლობას, ერთგვარ აბსოლიუტობას; მხოლოდ მატერია ნაწილდება, იმუხვება: ნაწილები ერთმანეთს შორდებიან და ისევ ერთდებიან; მოძრაობა ნაწილების არის თვით ცხოვრება. ყოველი მატერიის ნაწილი ანუ ატომი ღებულობს მონაწილეობას მოძრაობაში.

არაფერი წუთისოფლად არ იკარგება; ხრწნადი საგნების ატომები ერთმანეთს შორდებიან, მაგრამ არსებობას მაინც განაგრძობენ. არსებობენ თუ არა ატომები? ამის საყურადღებო პასუხს, საკმაოდ დასაბუთებულს ჩვენ ვხედავთ ლუკრეციუს კარის პოემა „De rerum natura“-ში: ატომი ისე პატარაა, რომ ადამიანი მას ვერ ხედავს: გარეგან გრძნობათა ორგანოების საშუალებით ადამიანს არ შეუძლიან შეიცნაუროს და შეიგნოს ატომის არსებობა და ოდენობა; მაგრამ, რომ ატომი არსებობს, ამას ჩვენ გვიმოწმებენ სხვა და სხვა მაგალითები: ტანისამოსი, რომელიც გადაკიდებულია წყლის პირად, სოლდება; როდესაც ტანისამოსი მზეზეა, ატომებს ეშინათ და გარბიან. ამნაირად სიმშრალე და სისველე, ისე როგორც ყველაფერი დამოკიდებულია მოძ-

- 18 -

რაობაზე. ბეჭედი, რომელსაც ჩვენ რამოდენიმე წელიწადი ვატარებთ, წვრილდება. მას შორდებიან ნაწილები, რომელთა დანახვა ჩვენ არ შეგვიძლიან, მაგრამ რამოდენიმე წილის შემდეგ კი ვხედავთ, რომ ნაწილი შემადგენლობისა ბეჭედს დაჰკარგია და დღეს ის აღარ არის, რაც იყო.

ლუკრეციუსი კარა გველაპარაკება თავის პოემის მეორე ნაწილში ატომთა მოძრაობაზე და თვისებებზე; ატომები არიან განუწყვეტელ მოძრაობაში; ატომთა მოძრაობა არის შეუჩერებელი დაღმართევა დაუსრულებელ უსაზღვროებაში, დაღმართევითი მოძრაობა ანუ პარვანდელი პარალელურია და სწორი, მხოლოდ შემდეგ სხვა და სხვა ატომთა და სხვა და სხვა გარემცველობის გამო, მოძრაობათა პარალელები იშლებიან და იწყება არევ-დარევითი განგაში. რით აიხსნება, რომ ატომთა განგაშსა და მოძრაობას ჩვენ ვერ ვხედავთ და საგნებს, რომელთა შემადგენლობა (ატომები) მოძრაობაშია, აქვთ წყნარი სახეები? — ამის პასუხად ლუკრეციუსი კარა იძლევა სურათს: წარმოვიდგინოთ, ამბობს იგი, შორს ჩვენგან თამაშობს ჯოგი; ცხვრები დახტიან ხან იქით, ხან აქით, მაგრამ მათი თამაშსა და მოძრაობას ჩვენ ვერ ვხედავთ, რადგან შორს ვართ. ჩვენ ვხედავთ მხოლოდ მაღლობს, რომელიც ჯოგის ფერად მოსჩანს.

ატომები არიან სხვა და სხვა ფორმის: ზოგი მრგვალია, ზოგი წვეტიანი, ზოგი წყლუტი. დასავლეთ ევროპის ფილოსოფიაში ატომიზმს საპატიო ადგილი უკავია. არა მარტო მა-

ტერიალისტებს, თვით დეკარტსაც ჯეროდა ატომის არსებობა. დეკარტი ჰფიქრობდა, რომ ატომს აქვს განფენილობა და ატომთა შორის ხედავდა მხოლოდ გარემცველობითი განსხვავებებს. დეკარტის სიტყვით ატომი უზუაოა. მას არა აქვს არც წონა, არც მასა; წონას ატომი ღებულობს მხოლოდ მოძრაობაში. ნიუტონს არა მარტო ატომთა არსებობა ჯეროდა, არამედ ატომთა შორის ემებდა მსოფლიო მიმზიდველობის კანონის მიზებს, ავოგარდო ატომებს ეძახის ელემენტარულ

- 19 -

მოლეკულებს (molecules él émentaires); იგი შეეცადა დაემტკიცებია ატომების არსებობა *journal de Prysique*-ში: *Essai d'une maniere de déterminer les masses relatives Des molecules élémentaires des corps et des proportions Selon lesquelles elles entrent dans les combinaisons.*

ინგლისელმა ფიზიკოსმა Prout-მა 1815 წ. და სამი წლის შემდეგ — 1818 წ. გერმანელმა მეცნიერმა Meinecke-მ წარმოადგინეს თავისებურად დასაბუთებული ჰიპოტეზა მატერიისა და ატომების თვითმყოფ რაობაზე. პროუტმა და მერნემ ერთგვარად გააღრმავეს თაღეს მიღეთელის კოსმოლოგია: აიღეს წყალბადი მატერიის თვითმყოფ რაობად. პირველყოფილი „ქაოსი“ მათი აზრით სავსე იყო მხოლოდ წყალბადის ატომებით: წყალბადის ატომთა მილიარდები ინძრეოდენ და ირყეოდენ დაუსრულებლად; უთვალავ წელთა განმავლობაში გრძელდებოდა **დამუხვა** და **განწვალება**, რაც უფრო ცივდებოდა წყალბადიული მასა, მით უფრო იხეთქებოდა და ნაწილდებოდა.

ნაწილები უერთდებოდენ ერთმანეთს არეც-დარევიტ და უთავბოლოთ: თანდათან რთულდებოდა ქიმიური შემადგენლობა პირველყოფილი მატერიისა.

რთული ნივთიერება უერთდებოდა რთულს და ბუნებრივი რეაქტივებით იქმნებოდა მოძრაოული, ორგანიული ნივთიერება. ორგანიულ ნივთიერებაში ეწყობოდა თავისთავად, ბუნებრივად ორგანიზაცია — ნერვიული სისტემა, რომლის ნაწილები უთვალავ წელთა განმავლობაში ერთმანეთს შეჩვეულნი ჰქმნიდენ ერთეულ, განუკვეთელ **ხმაშეწყობილებას** — იმ ხმაშეწყობილებას, რომელსაც აქვს მარადიულად **შემოქმედებითი ხასიათი**, რომელიც წარმოადგენს ყოვლობის **პროტილეს**, ენერგიას, ძალას, სულს.

ბოლო დროს ატომის შედგენილობაც შეისწავლეს. ამტკიცებენ, ატომი ელექტრიული იონებიდან შედგება და არ არსებობს მატერია, რომელსაც არ ჰქონდეს ელვიური ძალაო.

სული და შემეცნება როგორც ორგანიული ჩვეულება

ყოვლობის ენერგია — უნივერსალობის სულიერ მოვლენათა მრავლობაში გამოიხატება. სულიერი მოვლენები კი

ჩნდებიან ორგანიულ-ნერვიულ სითხეში, რომელიც ბოლოს და ბოლოს შესდგება იმ მინერალებიდან, რომელიც ბუყბუყობენ მინერალურ წყლების აუზებში, რომელთა აორთქლება ზრდის და ამაგრებს მცენარეულობას, რომლებით საზრდოობს ძლიერი ნებისყოფა ცხოველებისა და ადამიანების.

საზოგადოთ ცხოველებისა და ადამიანების ნერვების გაღიზიანება იწვევს ამ მინერალების არაჩვეულებრივად აჩქარებულ მოძრაობას. მოძრაობაში მაყილობს ნერვიული ენერგია. რაც უფრო ძლიერია გაღიზიანება, მით უფრო დიდია ნერვიული ენერგიის დენა, მით უფრო მდიდარია სული ადამიანისა ყოვლობის შეგრძნობებით და ემოციებით.

სული თავის შეგრძნობებით და ემოციებით, თავის სხივოსანი იდეებით და შეცნაურებებით ორგანიული მოძრაობის ქიმიური სახეცვლილების შედეგია. ქიმიური ელემენტების შემოქმედებითი ატალღება იძლევა სულიერობას ისე, როგორც აჩქარებული მოძრაობა იძლევა სითბოსა და ცეცხლს.

მთელი გონება შემეცნების პროცესის მხოლოდ ჩვეულებით განყენებული სფეროა სულიერობის და ემორჩილება ორგანიულ-ნერვიულ ელემენტების სახეცვლილებას ისე, როგორც კონკრეტული სახეები ფიზიოლოგიური და ბიოლოგიური ცხოვრებისა. ჩვენი საჭმელების ქიმიურ ელემენტებს ისეთივე გავლენა აქვს ჩვენს შემეცნებაზე, როგორც ჩვენს კუნთებზე.

- 21 -

იდეა ისე ისახება ბიოორგანიულად როგორც შეგრძნობა, იდეას ისე ესაჭიროება თვითმჭვრეტი გხსხივოსნებისათვის ჩვენი მუსკულების ქიმიური შემადგენლობა, როგორც ფიზიოლოგიურ გაღიზიანებას. როდესაც ჩვენ ჩქარად მივდივართ ან ავდივართ მთაზე თუნდაც ნელ-ნელა, ვამჩნევთ რომ, რაც უფრო და უფრო გვეჭიმება მუსკულები ფეხებისა და მკლავების, მით უფრო და უფრო გვეძნელება განყენებულად აზროვნება და ფიქრი ტრანსცენდენტალობის სფეროში. ელემენტარული სახეები შემეცნებისა ამ დროს ჩვენ გვაქვს, გვაქვს წარმოდგენები, ფიზიოლოგიური ფეგრძნობები, მაგრამ გვეძნელება ასოციაციებზე ფიქრი და მეტაფიზიკურად მსჯელობა. ორგანიული ენერგია არაჩვეულებრივ მოძრაობაში ზედმეტი გვეხარჯება და სულიერობის სფეროში ვერ შედის ჩვენი ნერვების ქიმიური ელემენტების შემოქმედებითი ატალღება.

მთელი ჩვენი შემეცნების პროცესი ორგანიული ჯიშისაა.

ფსიქომატერიალიზმი და ორგანოტროპიზმი

საჭმლის მიღების შემდეგ თითქმის მთელი საათის განმავლობაში ჩვენ მეტად გვეძნელება განყენებულად ფიქრი, მეტაფიზიკურ თხზულების წაკითხვა და სხვა... ახალგაზდობისა

და ტანსალობის დროს ჩვენ ვერ ვამჩნევთ ამ სახის ორგანიულ მოქანცულობას, მაგრამ დაახლოვებით ოც და ათი წლის შემდეგ ჩვენ თითქმის ყოველთვის სადილის შემდეგ ვგრძნობთ, რომ ჩვენი ორგანიზმი ვერ ასრულებს ფიზიოლოგიურ მოვალეობასთან ერთად მეორე მოვალეობას ინტელექტუალურ სახისას. თუ ჩვენ თავს ძალას დავატანთ ამ დროს და მაინც დავიწყებთ გონებით მუშაობას, ჩვენ მაშინათვე გვეპარება ძილი, ვგრძნობთ თავის ტკივილსა და ნერვების მოდუნებას. მაშასადამე, იდეის განსახეობა თხოულობს ორგანიულსა და თერმიული ენერჯის დახარჯვას, ნერვების წვას და დრესვას. შემეცნების ფსიხიური *condicio* იქმნება იმ მასალებიდან რა მასალებიდან შესდგება ორგანიულად ჩვენი ნერვიული სისტემა. იდეა არ არის ზეზუნებრივი და ზემატერიული მოვლენა. იგი ნერვიული ნივთიერების წვის გასხივოსნებაა, ბიოორგანიულად იდეა ჩვენში ისე მზადდება, ისე იქმნება, როგორც ელვა ჰაერში, როგორც ცეცხლის ალი კაჟისა და ფოლადის შორის, როგორც მინერალური ელემენტების სხივოსანი ბუყბუყი მინერალურ ზოლებში.

სპეციალური ორგანოები მხედველობის, გემოვნების, ყნოსვის, სმენის, შეხების ვერ ასრულებენ თავიანთ მოვალეობებს, ვერ შემოაქვთ და ვერ გააქვთ ცხოვრების სახეები, თუ ორგანიზმი ვერ ჭამს და ვერ სვამს წესიერად. მოხუცებულო-

- 23 -

ბის დროს სული ვერ იჩენს იმდენი აქტივობას, რამდენს ჩვენ ვხედავთ ახალგაზდობის დროს. შეგრძნობები, იდეები, იდეალები, ეფექტები — მთელი სულიერი აქტივობა მოდუნებულია ისე, როგორც მოდუნებულია თვით ორგანიზმი, რომელშიაც ხდება შემეცნება.

მომძრაობაში ისახება თვით შეგნება. შემეცნება იმდენად შინაარსიანია, რამდენად დიდია და ძლიერი ორგანიული გაღიზიანება. შემეცნება ატლეთურ ტანსალობაში კი არ ღრმავდება, არამედ ამ ტანსალობის გაღიზიანების დაშლაში.

ონანისტები, მორფისტები და ეროტიულად აღზუნებული ადამიანები სულიერად მდიდრები არიან, მათ ეადვილებათ მგოსნობა, ორატორობა, მეტაფიზიკურად აზროვნება მანამდი, სანამდი ორგანიული გაღიზიანებებს აქვთ აქტიური ხასიათი, სანამდი ნერვიული სისტემა იტანს შემოქმედებითი ტალღების მატერიალურ წვასა და მინერალების აორთქლებას. მთელი სულიერობა იმ სახით, რა სახითაც ჩვენ მას ვხედავთ შემოქმედებითი ევოლიუციის დღევანდელ პირობებში ორგანიული შეჩვევისა და შეგრძნობის შედეგია. ფილოსოფიური ფსიხოლოგია ამტკიცებს ამას მაგალითებით, რომელთა შორის სავსებით ირკვევა მატერიის გავლენა სულზე და სულის გავლენა მატერიაზე. ირკვევა ის, თუ როგორ ინახება სტატიურად, ფიზიოლოგიურ-მატერიულ სფეროში ორგანიული განცდისა და ნერვიული მდელვარების ყოველი სახე, თუ როგორ იქმნება თანდათანობით სულიერობის სფეროში განსახეობა

თვითმჭვრეტი მატერიისა.

პროფ. პავლოვს უნდოდა თურმე კუჭის საჭმლის მომწე-
ლებელი სითხის გამოკვლევა, ამისათვის რუსი მეცნიერი უჭრი-
და მუცელს ძაღლს იმნაირად, რომ გარედან შესაძლებელი ყო-
ფილიყო დანახვა კუჭის საჭმლის მომწელებელი სითხის დენისა.

კუჭის გაღიზიანება გარედან რომელიმე ნივთიერებით ან
ხიციანით იწვევდა კუჭში საჭმლის მომწელებელი სითხეს. ამ
ფიზიოლოგიურ აქტიდან პავლოვი გადავიდა ფსიქიურზე: იგი

- 24 -

მხოლოდ აჩვენებდა საჭმელს ძაღლს. ფიზიოლოგიურ ქიმიიდან
როგორც ვიცით, ყოველ საჭმელს ესაჭიროება კუჭში განსა-
კუთრებული შემადგენლობის სითხე: ქონი, ცილი, კრახმალი,
სიმჟავენი და სხვა ნივთიერებანი. პავლოვის ცდებში აღმოჩნ-
და, რომ იმ დროს, როდესაც ძაღლს საჭმელს აჩვენებენ, ძაღ-
ლის შემეცნება ტვინიდან განკარგულებას იძლევა კუჭმა ამ და
ამ შემადგენლობის სითხე მოამზადოსო. შეცნაურება მხედველო-
ბითი აპარატიდან მიდის ტვინში, ტვინი იძლევა განკარგუ-
ლებას შესაფერი სითხის მოსამზადებლათ. შემეცნების ორგა-
ნიული სახე აქ საუცხოვოდ მტკიცდება. ორგანიზმში შენა-
ხულა მეხსიერება იმის, რომ ამ და ამ საჭმლის მომწელებე-
ლი სითხეში უნდა შედიოდეს ეს და ეს ნივთიერებაო, — და
განკარგულებას ორგანიული ჩვეულების შემეცნებისას კუჭი
ასრულებს იდეალურად. მაშინათვე ჰქმნის და იძლევა იმ სით-
ხეს, რომელიც ნაჩვენები საჭმლისათვის აუცილებელია.

ჰელ-გოლცი შემდეგნაირად იქცეოდა: იღებდა ფანქარს
პერპენდიკულიარულად და რამოდენიმე წუთი უყურებდა.
შემდეგ აიღებდა სამკუთხიან პრიზმას და იყურებოდა ფანქრი-
საკენ ამ პრიზმიდან: როგორც ვიცით, ეგეთი პრიზმას თვისე-
ბა აქვს გვიჩვენოს საგანი არა იქ, სადაც არის, არამედ სხვა-
გან, რადგან სინათლის სხივებს განზე ისვრის. რამდენიმე წუ-
თის შემდეგ ეს მეცნიერი პრიზმას გადადებდა და თვალებ
დახუჭული მარჯვენა ხელით ეძებდა ფანქარს. თურმე ხელი
ეძებდა ფანქარს არა იქ, სადაც პრიზმიდან მას ეჩვენებოდა,
არამედ იქ, სადაც მანამდი ფანქარი იყო, მხოლოდ რამოდე-
ნიმე ცდის შემდეგ ხელი ეძებდა ფანქარს იქ, სადაც პრიზმი-
დან თვალი იყურებოდა ცდების დროს.

მაგრამ, მეცნიერი ისევ უბრუნდებოდა პირვანდელ მდგო-
მარეობას. ჯერ უყურებდა ფანქარს უპრიზმოთ რამოდენიმე
წუთი, შემდგომ ხუჭავდა თვალებს და ხელით ეძებდა ფანქარს.
შეჩვეული პრიზმიდან დანახვას, ხელი ეძებდა ფანქარს სწო-
რედ იქ, სადაც უნდა ყოფილიყო პრიზმიდან რომ ეყურებიათ.

- 25 -

შემეცნების პროცესი ორგანო-ტროპიულია: ასოციაცია
მხოლოდ ჩვეულებათა შეგრძნობაში იქმნება თანდათანობით.
მეო, — ამბობს ვუნდი, — შევაჩვიე ჩემი ძაღლი სიტყვა

„ჰოპის“ წარმოთქმის დროს ჯოხზე გადახტუნვასო. როდესაც, ერთხელ ბრძანება მივეცი „ჰოპით“, მაგრამ უჯოხოთ, ძალმა გაკვირვებული შემომხედა, მხოლოდ როდესაც ბრძანება განმეორებული იყო, ძალმა დაიწყო ყეფა და წუხილი. ბოლოს, როდესაც რამოდენიმე ჯერ მოვითხოვე და განვიმეორე „ჰოპ“, ძალმა ძალა დაატანა თავის თავს და იხტუნა ჰაერში, თან ხმა მაღლა წამოიყეფა, თითქო უკმაყოფილო იყო ჩემი მეტად არაჩვეულებრივი და უსაფუძვლო ბრძანებით. რამოდენიმე დღის შემდეგ ძალმა სრულებით შეეჩვია ჩემს მოთხოვნილებებს და სიტყვა „ჰოპზე“, უჯოხოთ თავისუფლად ხტუნავდა ჰაერში. ასოციაცია ჯოხის სახისა და ბგერა „ჰოპ“ ძალმა შეითვისა, როგორც ორგანიული პროცესი და როდესაც ძალს უჯოხოთ მოთხოვეს ხტუნვა, ძალმა გაკვირვებას გამოთქვამდა ორგანიული დელოვით.

თითქო ორგანიულად იშლებოდა ძალის პიროვნება, ძალის სოფლმხედველობა, როდესაც ბრძანება არ შეეფერებოდა შეგრძნობილი სინამდვილეს: ძალმა წუხდა, ყეფას იწყებდა. მთელი ჩვენი შემეცნების პროცესი თავისი ასოციაციებით და მორალით ბოლოს და ბოლოს წმინდა ფილოსოფიური თვალსაზრისით მხოლოდ ერგვარი რთული სახეა იმ მეტად კონკრეტული მაგალითის, რომელიც ისახება ჯოხისა, ძალის და „ჰოპის“ შორის.

ჩვენ შევეჩვიეთ ცხოვრების ონთოლოგიური სახეცვლილების თანდათანობას და როდესაც ცხოვრება დრო გამოშვებით არღვევს მიმდინარეობის წესრიგს ან ისტორიულად, ან ბიოლოგიურად, ჩვენი სულიერი პიეტიზმი ირღვევა. „ტრაგედია“ ვეძახით ამ მომენტს და მეტად მწვავედ ვგრძნობთ ცხოვრების ეგრეთი „უკუღმართობას“: მიწის ძვრა, პლანეტების არე-დარევით მოძრაობა, სხვა და სხვა დროს ხალხთა

- 26 -

გადასახლება და ისტორიულ სოციალური რევოლუციები — თქმა არ უნდა, ბოლოს და ბოლოს ყველაფერი ეს ისეთივე მეტაფიზიკური სულმოკლეობაა ისეთივე „ტრაგედია“ როგორც იმ ძალის სულიერი განცდა და ორგანიული მდელვარება, რომელმაც „ჰოპის“ დროს ჯოხი ვერ დაინახა და ფიქრობდა: ვის გაუგონია „ჰიპი“ უჯოხოთო. ასოციაციები ორგანიულ-ბიოლოგიური შემოქმედებაა.

ნერვიული სისტემაა შემომქმედი აპარატი და სხვა და სხვა ნაწილები ამ სისტემის ასრულებენ მხოლოდ იმ დანიშნულებებს, რომლებიც მათ ევალებათ. გარეგან გრძნობათა ორგანოები არიან თავისებური ფანჯრები, რომლებით ნერვიული სისტემა უკავშირდება მსოფლიოს ყოფას, წუთისოფელს. მხედველობის, შეხებისა, ყნოსვისა, გემოვნებისა და სმენის ორგანოები, როგორც მოხელეები ემსახურებიან ნერვიულ სისტემას. მიაქვთ ცენტრებში მიმღეობის სახეები, შეგრძნობები და მოაქვთ ცენტრებიდან პერიფერიების გადასაცემათ ამბები და განკარგულებები. ორგანიზმი მთელი სა-

სელმწიფოა, რომლის ფუნქციები განაწილებულია მოხელეთა შორის და რომლის არსებობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად კარგად ასრულებენ თავიანთ მოვალეობას მოხელეები; თუ რომელიმე ფუნქცია არ სრულდება როგორც საჭიროა, სახელმწიფო ინგრევა, ირყევა, ავადმყოფდება; ბოლოს ავადმყოფობა იპყრობს მთელს სახელმწიფოს და სახელმწიფო იშლება. მოვლენისა და საგნის რაობა არის ჩვენი ორგანიულ ჩვეულებათა რაობა, ჩვენი ნერვიული მიმღეობის ფენომენიური რაობა. მართალია სოფისტი: ადამიანი არის საზომი წუთისოფლის; მატერიისა და მოძრაობის რაობა მხოლოდ და მხოლოდ ფენომენიურია, მაგრამ რაკი შემეცნების პროცესში ჩვენ გვაქვს საქმე არა საგნის რაობასთან, არამედ საგნის მიმღეობის რაობასთან, ჩვენ შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ საგანი არ არსებობს ჩვენს გარეშე უჩვენოთ. მიმღეობა არის განცდა და არა ჭკრეტა, განცდა არის წვა

- 27 -

და წვის პროცესში იქმნება მიმღეობის რეალობა. საგანი ორმაგ ყოფაშია: ამაში კანტი მართალია, მაგრამ მიმღეობის პროცესში საგანი არის მხოლოდ ფენომენი განცდისა და ფენომენის რეალობა არის განცდის რეალობა; ჭკრეტა არის ნერვიული დრესვის სხივისებური ენერგია. ყოველივე შემეცნება ორგანიული შემოქმედებაა და არ არსებობს არავითარი განსაკუთრებული აპარატი შემეცნების. ტვინი ასრულებს ტელეფონის როლს, მას ევალება მხოლოდ იმის გადაცემა, რაც უკვე მზად არის ტვინის ხვეულები იგივეა, რაც ტელეფონის მავთულები, რომელთაც აქვთ დამოკიდებულება ძარღვებისა და უჯრედების ნასვრეტებთან.

ორგანოტროპიზმი და კოსმიზმი.

მოვლენებისა და საგნების სახეები წუთისოფლად ყოველგან იქმნება საერთო ცხოვრების პირობების მიხედვით — გეოგრაფიულისა და გეოლოგიური შესაძლებლობის ფარგლებში: შემოქმედებითი ევოლიუცია აყალიბებდა არსებობის ფორმებს იმ მასალებით, რომლებიც ადგილობრივად მოიპოვებოდნენ და იყვნენ შეგუებულნი ქიმიო-ტროპიულად ტერიტორიულ მდგომარეობასთან.

ორგანიული და არაორგანიული ბუნება, მცენარეულობა, პირუტყვი, ადამიანი, ქვეყნები და პლანეტები ყველა ფერი თავისებური სახეა შემოქმედებითი ენტელექტის შესაძლებლობისა, ყველაფერს აზის ბეჭედი პირობების, შესაძლებლობისა და ტერიტორიისა. საკვირველია გარეგან გრძნობათა ორგანოების მოკვეთილობა: იქ, სადაც ჰაერი იყო მსუბუქი და შესუნთქა იყო საჭირო დიდი, ადამიანს შეექმნა დიდი ცხვირი და გაშლილი პირი. იქ, სადაც ჰაერი იყო მძიმე და შესუნთქვა პატარა იყო საჭირო, ცხვირიც შედარე-

ბით პატარაა და პირიც. არსებობის ზოგადი, კოსმიური პირობები ერთნაირი კალაპოტია ყოველ ორგანიზმისათვის, როგორც მცენარისათვის ისე ცხოველისათვის. ორგანიული ატეხილობის ფორმა ყოველგან ტროპიულია და ყოველი ტროპიზმი ტერიტორიულია. სიცოცხლის ფენომენის სახე-ცვლილება უაღრესად ემორჩილება ევოლიუციას და არის ყოველთვის შედეგი გარშემო წრის ფიზიურ თვისებების. იქნება ეს დარვინის არსებობისათვის ბრძოლის კანონზე აშენებული თუ შემთხვევათა დაზგაზე აკვეთილი — სულ ერთია. ყოველი არსის სასიცოცხლო ფუნქციები მოძრაობენ ტერ-

- 29 -

მოტროპიულად და ქიმიოტროპიულად: ნილოსის კროკოდილს არ შეუძლიან ცხოვრება ჩრდილოეთის ოკეანეში და ჩრდილოეთის ეგრედ წოდებულ თეთრს დათვს არ შეუძლიან ცხოვრება აფრიკის უდაბნოში. შეგუებას და შეჩვევასა აქვს თავის ენერჯია, რომელიც საზრდოობს ორგანიზმისა და გარშემო წრის შორის ქიმიურ-ტერმიულ დამოკიდებულებით; საუკუნეთა განმავლობაში ეს დამოკიდებულება ხდება ორგანიული. კანის ნასვრეტებით და ძარღვებით შემოდის ორგანიზმში ქიმიური ნივთიერება, ორგანიზმი იცლება არა საჭირო ელემენტებიდან და ამნაირად იქმნება ინდივიდუალური სახე ტერიტორიული ტროპიზმით, ორგანიული შეგრძნობით.

არსი ნელ-ნელა ითვისებს ორგანიულად ქიმიურ-ტერმიულ შემადგენლობას ცხოვრებისას და ხდება ცხოვრების შემოქმედებითი ინდივიდუალიზაცია: სითბო, სინათლე, ელექტრონი, ჰაერის მოძრაობა — ყველანი ერთად და სათითაოდ ჰქმნიან ნერვული ატეხილობის თავისებურობას. ბევრი სხვა ნივთიერებათა ფუსფუსი და მოძრაობაც ღებულობს მონაწილეობას ამ თავისებურობის შექმნაში და ბოლოს და ბოლოს ყოველი ორგანიული ქმნილება, მცენარე იქნება ის თუ ცხოველი, რაგინდ მარტივი იყოს მისი სხეული, არის მეტად რთული ბიოლოგიური ინდივიდუალიზაცია ცხოვრების ელემენტების და ყოველი მის მოძრაობაში იკუმშება არა ერთი მილიონი წარსულის სახეებისა და ფორმების, არა ერთი წვა, არა ერთი ცახცახი პირველყოფილ ძალთა.

ნერვული სისტემა არის ერთნაირი აპარატი ორგანიული ატეხილობის სტიქიურ მოძრაობის; აპარატი ეს შეიქმნა პირველყოფილ ნივთიერებათა განწვალებაში სტიქიურად. არავითარი მიზანშეწონილება, გონივრულობა ამ შემოქმედებაში არ ყოფილა, გარდა შესაძლებლობისა. აპარატმა მიიღო მხოლოდ ის სახე, რომელიც შესაძლებელი იყო მიეღო მას განსაზღვრულ ქიმიურ-ტერმიულ პირობებში იმ საჭიროების მიხედვით, რომელიც თავისთავად იქმნებოდა უთავბოლო და სტიქიური ყოვლობის ორგანიულ ტეხილობაში.

- 30 -

ძარღვები ცოცხალ ორგანიზმში იგივეა, რაც მდინარეები ბუნებაში. თუ ძარღვთა ქსოვილი მჭიდროა და სისხლით მდიდარია, ორგანიზმი ძლიერია და შემოქმედება მისი დიდია. თუ ძარღვებში არ არის ბლომად დაგროვილი ბიოდინამიური სითხე პირველყოფილ ნივთიერებათა, ორგანიზმი ისე ღარიბია იდეალებით და გრძნობებით, როგორც საჰარა მცენარეებით და მწვანეულობით.

წუთისოფელი ნივთიერებათა წვაა და ამ ღვთაებრივი წვის შედეგია უნივერსალობის იდეოლოგიური გასხვივოსნება.

გოეთეს სული „ფაუსტ“-ში ამბობს: ცხოვრების ტალღებში, მოქმედებათა ქარიშხალში მე ამოვდივარ, მე ჩავდივარო.

ყოვლობის ენტელექია მთლად გამოიხატება ამ სიტყვებში: სული-სულიერი მღელვარება ამოდის და ჩადის ბრძოლის ცეცხლით და ორთქლით ცხოვრების ნაპრალებსა და უფსკრულებში ორგანიული ცხოვრება იწვის, იმუხვება; სისხლის ბურთულები ბუყბუყობენ და დნებიან; ნერვიული ქსოვილი განცდათა ტალღებში მიმდებარე და ნერვოვნებითი ინსტიქტი იცრიცება. ამოდიან თვითმჭვრეტი სხვები ორგანიულ უფსკრულიდან და ევინებიან მთელს ინდივიდუალობას; იწყება გასხვივოსნება, განათბა, გამჭვირვალეობა. ტყუილად კი არ არის, რომ ხელოვანებმა მოისურვეს წმინდანებისა და წინასწარმეტყველების სურათების თავების გარშემო შარავანდედების გაკეთება. თითქო ეს თავისებური სიმბოლოა ორგანიული გასხვივოსნებისა და სპირიტუალიზაციის.

ბიოლოგი და ბუნების მეტყველი საბატიე ამბობს: ვინ იცის, როდესაც კაჟი ფოლადს ეკარება და მათ შორის ცეცხლის ალი ჩნდება, შეიძლება ეს „არა-ორგანიული“ ბუნების თავისებური მგრძნობელობის ენა იყოსო.

დიდი ფსიქოლოგები და პოეტები ამბობენ — ბუნებასაც აქვს თავის ენა, თავის წუხილი, თავის სევდა, ოცნება, გრძნობა და იდეალებიო. იბსენი და ჩვენი ბრძენი ვაჟა ფშაველა

ელაპარაკებიან ბუნებას, კლდეებს და მდინარეებს. პერ გუნტი ლაღად გატარებულ ცხოვრების შემდეგ უკვე ღრმად მოხუცებული ბრუნდება სახლში, და როდესაც მოხუცი ცეცხლისაგან გადამწვარი ტყით სახლისკენ მიეშურება, მას მოესმის უცნაური ხმა, რომელიც წააგავს ბავშვის ქვითინს. ეს ბუნების ქვითინია, ეს ყოვლობის წვაა აცრემლებული. იგი ჰგლოვობს დაღუპულ სიცოცხლეს პერ გუნტისას, ამტყუნებს ჭადარა მგზავრს, რომ მან ამაოდ ჩაატარა თავის ცხოვრება. ნისლები მიმოდინ მის ფეხთა ქვეშ და იდუმალად ებუტბუტებიან მას.

„ჩვენ აზრნი ვართ, რომელნიც შენ ბოლომდის ვერ განსჭვრიტე“, ქარისაგან დაფორიაქებული, გამხმარი ფოთლები ჩურჩულობენ: „ჩვენ სიმღერანი ვართ რომელნიც შენ არ იმღერე“. ნამის ცვარნი ხის ტოტებიდან ცვივიან და ჩუმად

ქვითინებენ: „ჩვენ საქმენი ვართ, რომელნიც შენ ვერ შე-
ასრულე“.

აზრები, სიმღერები, ცრემლები, საქმეები — ყველაფერი
ბუნებაში არის. ვაჟა-ფშაველას გმირს — მინდიასაც კარგად
ესმის ბუჩქებისა, ბორცვ-კორდებისა, ბალახების და მცენარე-
ების წუხილი და სევდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც
მან ტანჯვით გარდაქმნა თავის მე, შეჭამა გველის ხორცი —
ცხოვრების სიმწარე და თავის ორგანიულ-ნერვიულ სიმჭვირ-
ვალეში შეიგრძნო მარადისობისადმი ღვთაებრივი სიყვარული.
მართალთა მეცნიერი საბატიე. სულიერობას აქვს ადგილი მი-
ნერალეზსა და მცენარეებში. ელექტრონი, მაგნიტი, რადი
ელემენტებია უნივერსალური სულიერობის. მთელი სამყარო
ასულდგმულებულია და ბუნება თავის ენტელექტიით და გრა-
დაციებით მხოლოდ აფერადებული სულიერობაა: ტლანქი,
ხორკლიანი და წყლუტი მატერია ქვის ნატეხი იქნება შარა-
გზაზე თუ ფილოსოფოსის საფეთქელში მიმოქცევადი სისხლის
ბურთული — სულერთია — არ არის მოკლებული სულიერობას.
ამბობენ: მთვარე მოქმედებს დედა-მიწაზეო, მაგალითად

- 32 -

იზიდავს ოკეანების წყლებს და იწვევს მათი ამოწევას და
უკუქცევასო. რა ხდება ამ დროს? როგორ მოქმედობს მთვა-
რე ჩვენს პლანეტაზე? რა ძალა აქვს მთვარეს ისეთი, რომ
სივრცის დაუსრულებლობაში გადადის ჩვენთვის წარმოსად-
გენ საზღვარს და იზიდავს ოკეანების წყლებს? ფიზიკა ამ-
ბობს: მოძრაობა წყალთა მასის, რომელსაც ჩვენ ვეძახით
ოკეანების ამოწევას და უკუქცევას, პერიოდულად ხდება და
უდრის ცვლილებას იმ მდგომარეობისა, რომელშიაც არის
დროგამოშვებით მთვარე დედამიწის მიმართო.

ეს ლომონოსოვის სტილით გამოთქმული დებულება ფიზი-
კოსების, ჩვენი აზრით, არაფრით არ განსხვავდება იმ სადა
რელიგიურ-მისტიურ წარმოდგენისაგან, რომელიც აქვს თუნ-
დაც სამეგრელოს მივარდნილ კუთხეში რომელიმე სოფლის
დედაკაცს, როდესაც მას მთვარის მობრუნების დროს ბავში
ავად გაუხდება და იგი, სრულებით დარწმუნებული იმაში,
რომ ეს მთვარის ბრალია, ამბობს. ბავშს მთვარეული დაემართაო.

როგორც სამეგრელოს სოფლის დედაკაცმა არ იცის
როგორ მოქმედებს მთვარე მობრუნების დროს ბავშვის ნერ-
ვიულ სისტემაზე და ხდის ბავშს ავად, არც ფლამარიონმა
იცის როგორ იზიდავს მთვარე შორიდან დაუსრულებელ ოკეა-
ნების უთვალავ ტალღებს...

ფაქტი ის არის, რომ იზიდავს და მოქმედებს ძალა მიმ-
ზიდველობისა და მოქმედებისა აქ ისე ცხადია, როგორც
სქესთა შორის ჩვენს პლანეტაზე სიყვარული და ფიზიკოსე-
ბის მძიმე სტილის მაგიერ ჩვენ შეგვეძლო უფრო პოეტურად
გვეთქვა. შეყვარებული მთვარე დროგამოშვებით ჰკოცნის
ჩვენს ოკეანებს და ტალღები, როგორც ჯულიეტები, იწვევიან
ხოლმე მაღლა.

ყოველი უსაზღვროებაში გაშლილია სურვილი სიყვარულისა და პლანეტები წარმოადგენენ ისეთივე მგრძობიარე ორგანიზმებს, როგორც ჩვენს დედა-მიწაზე ცხოველები და ადამიანები.

- 33 -

სული ორგანიზმში არის მხოლოდ ნაწილი მსოფლიო სულიერობისა და მატერია თავის ფორმით მხოლოდ ცხადყოფს სულის დროგამოშვებით სტატიკურ, შეკუმშულ, უძრავ მდგომარეობას. სული — ლოგოსი მატერიის მუხვადობაში სტიქიურად შექმნილი ორგანიული მეხსიერებაა. ჩვენი ნერვები და კუნთები ბიოდინამიური მავთულებია ამ მეხსიერების. ჩვენში მშვენიერად შენახულა მეხსიერება ნერგოვნებითი და ცხოველობითი ენტელექტისა როგორც ბიოლოგიური ფაქტი. წარბის მუსკულის შეკვეცა ნიშნავს ყურადღებას; წამწამის მუსკულის აწევა ნიშნავს ჩაფიქრებას; ცხვირის ნესტოების მუსკულების გაწევა წყრომას გამოხატავს; პირის კუთხეების მუსკულების გაფართოება ზიზღის ნიშანია.

სულიერობის ორგანოტროპიულობა მტკიცდება ამ ფაქტებით: — სულისა და მატერიის შორის დამოკიდებულება ფსიქოფიზიურად ირკვევა. სული ორგანიული განცდის ენერჯიაა და წარმოუდგენელია, თუ არ იცის მატერია, მატერია და მისი ფორმები წარმოუდგენელია, თუ არ არის სული.

სული მატერიის განწვალების დინამიური აორთქლებს, მატერია სულის სტატიური გახსხეულებაა.

მატერია როგორც სუბსტანცია შეუძლებელია, რადგან ყოველი სუბსტანციობა სულის შემოქმედებითი განსახეობაა. სული როგორც სუბსტანცია შეუძლებელია, რადგან სულის სუბსტანციობის წარმოდგენა მხოლოდ მაშინ შეიძლება ჰქონდეს ადამიანს, როდესაც უნივერსალური სულიერობის მიმდინარეობა მიიღებს მატერიულ-სტატიურ სახეს. სული უმატერიო ერთფეროვანი ნივანაა, — უსახო, გაურკვეველი ქაოსია, კოსმიური მატერია უსულო ბაბილონელების ფანტასტიურ თიამატს წააგავს: ინტელექტისა და შემოქმედებით მუხვადობას მას ვერ მივაწერთ, რაც უნდა სპირიტუალური იყოს ჩვენი წარმოდგენა.

ევოლიუცია და მატერიის მარადობა

სამყარო, რომელშიაც მიმდინარეობს ყოფა მინერალური, მცენარეული და ცხოველური არის მატერიული განწვალების დაუსრულებლობა და ყოველი მოვლენა წუთისოფლად წარმოადგენს ერთგვარ სახეცვლილებით იგივეობას ამ დაუსრულებელ განწვალებისას. შეუჩერებელი და უთავბოლო რყევა საგანთა, რომელიც განუწყვეტლივ ხდება ჩვენს თვალწინ, მუდმივი წარმოშობა ორგანიულისა და არაორგანიული ფორმების, ხალვათობა ფერადებისა და ბუნების ძალთა ვნებათა ღელვის არის მხოლოდ. ირგვლივობითი მოძრაობა იმ ელემენტების, რომელთა რიცხვი და ხარისხი რჩება ყოველთვის

ერთი და იგივე და რომელთა შეუწყვეტელი შემოქმედებითი გადაჯგუფება ჰქმნის მარადიულ სხვადასხვაობის უსაზღვრო ფერადობას. წუთისოფელი მხოლოდ „ელემენტების“ ხეტი-ალია და ეგვიპტელების რელიგია ბიოლოგიის ერთგვარ შესავალს წარმოადგენს. ემბრიოლოგიური გამოკვლევათა გვიჩვენებენ (ბერის კანონი) რომ ყოველი უმაღლესი ტიპის ცხოველის ჩანასახი განიცდის სახეცვლილებათა მთელს რიგს, სანამდი მიიღებდეს ბოლოს თავის საკუთარ გვარეულ ფორმას. ამნაირად ენტელექტის კიბე, რომლითაც პირველყოფილ მდგომარეობიდან ამოდის ცხოველთა სამეფო არის ასლი იმ მდგომარეობის, რომელსაც განიცდის ორგანიზმში ემბრიონი თავის სახის დასრულებამდე: ადამიანის ჩანასახი თანდათანობით ზრდის დროს იღებს სახეს თევზისას, ფრინველისას, მაიმუნისას და მხოლოდ ბოლოს ადამიანისას. ეგვიპტელი ბრძენი საუკუნეთა უფსკრულში ინსტიქტიურად გრძ-

- 35 -

ნობდა მცენარეულისა და პირუტყვულ ყოვლობასთან ნათესაობას და თავის წარმოდგენაში ურიგდებოდა იმ ბედს, რომელიც მის სულიერ ყოფას მოელოდა...

წინედაც ჰქონდა ადამიანს ერთგვარ წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ არსებობის დაუსრულებელ ჯაჭვში მისი ცხოვრება წარმოადგენდა მხოლოდ ერთ რგოლს, ერთ მარჯვალს და მთელი სიცოცხლე იყო მხოლოდ ელემენტების ტრიალი უთავბოლო და შეუჩერებელი.

რაც ყოფილა, — იქნებაო, ამბობდა ისრაელი ბრძენი, დამწვარი განცდით და ნერვიული ღელვით. მართლაც ყველაფერი ყველაფერში შედის და ყველაფერიდან ყველაფერი ჩნდება და მეორდება: პურში, რომელსაც ჩვენ ვჭამთ, ჰაერში, რომლითაც ჩვენ ვსუნთქავთ, წყალში, რომელსაც ჩვენ ვსვამთ, ჩვენ გიზიდავთ, ვიღებთ ნივთიერებათა ქიმიურ შემადგენლობას, რომელიც საუკუნეთა სიღრმეში შედიოდა ჩვენი წინაპრების სისხლსა და ხორცში. იხტოზავრებისა და პირველყოფილ „პითეკანტროპუსების“ მარილებით საზრდოობენ მცენარეები.

სურნელოვანი ყვავილი, რომელიც საამოდ აღიზიანებს ჩვენს ყნოსვით ნერვებს სტიქიური დაგროვებაა მარადიული მუხვადობის კეთილშობილ ელემენტების და რაც დღეს ნაგავში ყარს, ის ხვალ თეთრ ზამბახად გაიშლება.

არაფერი იმიდან, რასაც ჩვენ წუთისოფლად ვხედავთ, არ იკარგება.

უძირო სივრცე პლანეტარული წვით გადაორთქლილი, ზღვა და მდინარეები, ცხოველთა და მცენარეთა დაუმრეტელი გზნება — ყველაფერი საერთო წყაროდან ჩნდება და ეს წყარო ყოვლობის, მარადიულად მდინარე, როგორც დიდი ოკეანე, არასოდეს არც იკლებს და არც მატულობს.

მცენარე, რომელშიც დღეს თავმომწონედ გაშლილა და იზიდავს ხარბად მზის სხივებიდან სითბოსა და სინათლეს,

ხვალ ბუხრიდან ამ სითბოს და სინათლეს ბნელ ოთახს გადასცემს და ააჩქარებს მოძრაობას პოეტისა ან ვაჭრის სისხლისას.

შეყვარებულნი, რომელნიც ერთმანეთს ვნებიან სუნთქვაში ჰკოცნიან სიყვარულს და ეფიცებიან, ასრულებენ მხოლოდ ბიოგენეტიურ მოვალეობას:

— ენერგია ყოვლობის უნდა გადასცენ ახალ ორგანიზმს, რომლის ჩასახვის დროს ისინი გრძნობენ კავშირს მარადიობასთან და თავიანთ სურვილთა აორთქლებაში უერთდებიან უნივერსალობას, — თითქო უბრუნებენ მცენარეებსა, მიწერალებსა და პირუტყვებს ბიოლოგიურად მიღებულ ელემენტებს. ორთქლმავლიდან წვის ენერგია შედის ვაგონების მოძრაობაში; თოფის წამლის ქიმიური დაშლა იძლევა სინათლესა და მექანიკურ ძალას; ვოლტის სვეტში ცინკი და ჟანგბადი ელექტრიულ ჩქერში გადადიან.

ფიზიოლოგიური გაღიზიანება იძლევა შეგრძნობას, შეგრძნობა გადადის შთაბეჭდილებაში შთაბეჭდილება ჰქმნის შეცნაურებას.

ბიოლოგიური ზღვა დელავს: ტალღა ტალღას მისდევს და მოძრაობა იძლევა სახიერებას საგნებისა და მოვლენებისას. სახეცვლილებით იგივეობაში ყოვლობის ენერგია დებულობს სტატიურ-მატერიულ სახეს და არც ერთი ატომი თავის გრძნეული სხეულისა ბუნებას არ ეკარგება. გოტებისა და ვანდალების ძვლებით დანოყიერებული მინდვრებიდან იკვებება დღევანდელი ევროპა და პარიზელი ინტელიგენტის სისხლის ბურთულებში მოძრაობენ ბუნების წიაღში სახეცვლილი ატომები ატილასა, კარლოსების და მათი ცხენების.

ბუნების ძალდა თამაში დაუსრულებელია და ყველაფერი ახალი წუთისოფლად არის მხოლოდ სახეცვლილი ელემენტებიდან შემდგარი მარადიული იგივეობა.

მუხვადი და განწვალებადი მატერია მოგზაურობს და საგნები მხოლოდ დასვენებითი წერტილებია ამ უსაზღვრო მოგ-

ზაურობის, ზღვის ტალღების აქაფება, პლანეტების სივრცის უფსკრულში ტრიალი, პირუტყვთა და მცენარეთა ზმორება, ატომთა შორის მიმზიდველობა, სქესების შემოქმედებითი დამძიმება და ერთმანეთისადმი ვნებიანი ლტოლვა, მიწერალების ბუყბუყი, სითბო, ელექტრონი, რადი და მაგნიტი — ყველაფერი გვიმტკიცებს იმას, რომ მატერიას აქვს შემოქმედებითი ენერგია, აქვს ძალა, აქვს სული.

მთელი ჩვენი შემეცნება არის მხოლოდ ცენტრალიზაცია ნერვიული სისტემის განცდითი სულიერობის.

ჩვენი სხეულის ყოველ ნაწილს აქვს თავის საკუთარი შემეცნება, ათავის საკუთარი ინტელექტი და სულიერობა, რო-

მელიც შედის ინდივიდუალურ სოფლმხედველობაში, როგორც მდინარე ოკეანეში, და რომელიც საჭიროების დროს მოქმედებს ავტონომიურად. საკმარისია ჩვენ თითო გვეტკინოს და რამოდენიმე დღე თითო თავისთავად, უჩვენოდ ერიდება ყველაფრის მიკარებას; შეიძლება ეს ვინმემ მიაწეროს შეჩვევას, მაგრამ რა არის ჩვეულება თუ არა განცდითი სახე შემეცნებისა და სულიერობის?

არის მხედარი, რომელსაც ცხენზე შეუძლია არა მარტო მარჯვედ ჯდომა, არამედ თავისუფლად ძილი და დასვენება იმიტომ, რომ მასში დაგროვილა მეხსიერება დიდი ხნის ორგანიული განცდის და ჩვეულების, და ეს მეხსიერება მოქმედებს როგორც ბიოლოგიური ენერგია ინტელექტუალური სახის.

ბავში რომ პირველად ანბანის წერას იწყებს, მთელი ტანით მუშაობს. კალმისტარი რომ თითებით უკავია და საწერად რომ ემზადება მაგიდაზე თავდახრილი, მაშინ მისი ტანის ყველა კუნთიც დებულობს მონაწილეობას წერის პროცესში და ხარჯავს ენერგიას. ზოგიერთ ბავშვს პირიდან ენაც აქვს გამოწეული როგორც ნიშანი ორგანიული აღელვებისა და დაჭიმვის.

- 38 -

მაგრამ ორგანიზმი ინახავს ჩვეულების ენერგიას და რამოდენიმე წლის შემდეგ ბავშვს წერის დროს არ ესაჭიროება არც ნერვების დაჭიმვა, არც ენის გამოგრძელება, არც ორგანიული აღელვება.

ინტელექტი არის მოხერხება, ეშმაკეულობა — die liste Der Vernunft, რომელიც იქმნება სტიქიურად მატერიის მუხვადობის პროცესში როგორც ბიოლოგიური ფაქტი.

სტატიური და დინამიური მხარეები შემეცნებისა და სულიერობის, რომელიც შეადგენს ბერგსონის ფილოსოფიის საგანს, არის იგივე კანტის დუალიზმი — ძველი ფენომენისა და ნუმენის ფილოსოფია, რომელსაც აქვს ადგილი მხოლოდ ლოგიურ განზოგადებისა და სუბიექტივობის სფეროში.

ინტუიცია არის განცდის ეპიფენომენი და სული სულიერ მოვლენათა ცხადყოფა. წუთისოფლის მოვლენებსა და საგნებს ჩვენი ორგანიულ-ნერვიული ჩვეულება აძლევს ღირებულებას და სახიერებას.

არა რა არის ჩვენს შემეცნებაში ისეთი რამ, რასაც ჰქონდეს უნივერსალური, კოსმიური ხასიათი: ალპების აქით რაც ჰემმარტებაა, ის ალპების აქით სიცრუეაო, ამბობდა ' პასკალი.

ჩვენი სოფლმხედველობა კუთხური, ტერიტორიული და ტროპიულია; ჩვენი მორალი და პრინციპები, ჩვენი იდეები და ღმერთები, ჩვენი მოკვეთილობა და სტილი — ყველაფერი ჩვენი შეფარდებულია იმ მდგომარეობასთან, რომელშიაც ჩვენ ვიმყოფებით, რომელსაც ჩვენ ვაძლევთ სახეს, ფერებს, ღირებულებას და რომელიც ჩვენზე მოქმედებს...

ამასთანავე მატერიას, სხეულს აქვს გვარეული, რასიული კეთილშობილება: გოჭი, რომელიც აბრეშუმის საბანში აღზარდეს და სუფთა სალონში პარკეტებზე აგოგმანეს, რამოდენიმე თვის შემდეგ ტალახსა და ნაგავს ეძებს მემკვიდრეობითი ინსტიქტი უძახის ტალახისკენ და ვერავითარი პედაგოგი ვერ გარდაჰქმნის მისი ფიზიოლოგიურ-ნერვიულ მიდრეკილებას.

- 39 -

წიწილი კვერცხიდან ახლად გამოჩეკილი გამწარებით ეძებს საკენკს ისე, როგორც დედა მისი. მთელი ორგანიული მეხსიერება მემკვიდრეობით გადმოსულა და ცხადმყოფდება როგორც ბიოლოგიური ფაქტი, რომელიც ამოდრავებს და ამოქმედებს სხეულს, მატერიას.

ყოველი სხეული, რა გინდ მარტივი იყოს ორგანიულად, არის უნივერსალური ენტელექიის შესვენების წერტილი: პლანეტების სისტემისა და მოძრაობიდან დაწყებული, გათავებული ცხოველებით და ადამიანებით — ყველაფერი დაუსრულებელი და შეუჩერებელი შემოქმედებითი მდინარების სტატიური სახეებია.

ყოველი საგანი თავის მოძრაობით შეკავშირებულია ყოვლობასთან; ყოველი მოვლენა თავის მსვლელობაში შებოჭილია საერთო ბიოლოგიური თხევის ძლიერებით, რომელიც მუდამ ქსოვს და შლის როგორც პენელოპას დაზგა ოდესეის მოლოდინში...

უბრალო ხელის აწევა, ფეხის გადადგმა ჩვენი, ჩვეულებრივი სიანჩხლე და ნერვიულობა ადამიანისა, ფიზიკური და ფსიქიური თავისებურობანი ცხოველების — ყველაფერი წინასწარ განსაზღვრულია წარსულის ორგანიული ევოლიუციის შესაძლებლობით. ბუნებაში გვარებისა და ჯიშების არსებობა ბიოგენეტიური დეტერმინიზაციის ცხადყოფაა. ქათმის კვერცხიდან მხოლოდ ქათამი იბადება, ძაღლის შვილი ძაღლი იქნება, ქერის თესლი ისევ ქერს იძლევა. რა სახის უნდა იყოს მდგომარეობა, გვარეული ენერგია მაინც თავს იჩენს. არსებობს ორგანიული მეხსიერება როგორც ბიოლოგიური ფაქტი და მხოლოდ ეს აძლევს ღირებულებასა, ლოგიკას და აზრს ჩვენს ცხოვრებას.

გვარეული და ინდივიდუალური ბრგვინაობა არის ბიოლოგიურად დაგროვილი პოტენციის ერთეული სახიერება და სოციალური ფაქტორები ვერ იმოქმედებენ ამ პოტენციის გარეშე ისე, როგორც ექიმი ვერ მოარჩენს ავადმყოფს, რომელსაც აღარა აქვს სიცოცხლის ძალა.

- 40 -

მიქელანჯელოსა და ტოსკანელი კარბონარის სისხლი შემოქმედებითმა ევოლიუციამ (évolution créatrice) სხვა და სხვა მასალებიდან დაამზადა, — და ცხადია, მათი სულიერი და

ინდივიდუალური ღირებულებანი სხვადასხვაობენ წუთისოფლად.

ენტელექიის საფეხურები მატერიული ყოვლობის შემოქმედებითი განწვალებაა და განწვალების პროცესში თავის თავად იქმნება ღირებულება გვარეული, რასიული, ინდივიდუალური.

ყოველ ეპოქას ისტორიაში, ისე როგორც ყოველ ადამიანს, ყოველ ცხოველს, ყოველ მცენარეს ბუნებაში, აქვს თავის სულში და თხვის მატერია.

სული ისტორიაში ჰქნის ხასიათს, მატერია ჰქმნის ტიპს: ხასიათი არის იდეა, აზრი, ლტოლვა; ტიპია — ფორმა, სხეული, სახე.

* *
*

არსებობს თუ არა თავის თავად (per se) ის, რასაც ჩვენ ვეძახით მატერიას, სხეულს, ნივთიერებას? არის თუ არა ჩვენი შეგრძნობათა და შეცნაურებათა გარეშე სხვა სახის ყოფა, სხვა მდგომარეობათა და მოვლენათა ფორმები? სხეულებრივი, მატერიულ-ბიოლოგიური განწვალება ყოფს, რომელიც მიმდინარეობს უსაზღვროდ და შეუჩერებლად ისეთია per se, როგორც ჩვენ, ადამიანები ჩვენს ცოდვილს პლანეტაზე ვხედავთ ჩვენი სუსტი თვალებით, თუ სხვანაირია, სხვა ფორმებისა და თვისებებისა?

აზროვნების ისტორიაში ასეთი ხასიათის საკითხები ძველია და მათი ჩამოყალიბება კანტის ტერმინებში (ნოუმენი და ფენომენი) ლოგიური დასკვნაა მე XVIII საუკუნემდე დასრულებული სოფლმხედველობისა.

მატერიის ორმაგი არსებობა იგივე ფენომენალიზმია სდა როდესაც ჩვენ ვამტკიცებთ ამ ორმაგ არსებობას, ისე როგორც ყოველთვის, ჩვენ ვტრიალებთ სუბიექტივობისა და ფენომენალობის სფეროში. შემეცნება წარმოებს ტრადიციულ

- 41 -

ცნებათა და ჩვეულებათა საშუალებით. შემეცნების პროცესი დამზადებული კათეგორიებიდან ერთგვარი განზოგადებითი გადასვლაა ინდივიდუალურ-ფსიქიურ ასიმილიაციაზე.

ჩვენი ცნებები ნამდვილი საგნებიდან გადაღებული სურათები კი არ არის, არამედ ტრადიციულად მიღებული სიმბოლოები, ნიშნები, რომელთაც ჩვენ შევეჩვიეთ ჩვენი გრძნობათა ორგანოების საშვალეებით და შესაძლებლობით.

ჩვენ ვლაპარაკობთ არა საგანზე, არა საგნის თვისებებზე, არამედ იმ სიმბოლოებზე, იმ ნიშნებზე, რომელთა გამოსახულებანი შეადგენენ ჩვენს აზროვნებას და რომელც არსებობენ იმდენად, რამდენად ჩვენ მათ ვამჩნევთ წუთისოფლად.

ჩვენ ვაძლევთ სახესა და სახიერებას მთელს ყოფას, მთელს სიცოცხლეს და მოძრაობას, მაგრამ ამავე დროს ვერავინ იტ-

ყვის ქვეყნად, რომ ჩვენი გრძნობათა ორგანოები ჩვენი თვალები და ყურები, ჩვენი შეხებითი და ყნოსვითი აპარატები იდეალური სისწორით იღებენ საგანთა ფორმებს და ნაკვთებს.

ჩვენს პლანეტაზე რომ უცბად გაჩნდნენ სხვა ჯიშის „ადამიანები“, სხვანაირი გრძნობით აპარატების მქონე „ხალხი“, ალბად სულ სხვა სახესა და სხვა მოვლენებს დაინახავენ. ჰოლანდიელი მეცნიერი ზვედენბერგი, რომელმაც პირველად ჩაიხედა მიკროსკოპში მე-XVII საუკ. დამლევს, კინაღამ შეიშალა ჭკუიდან. მან დასწვა თავის ნაწერები და სთქვა: – ჩვენი აზროვნება შეურაცყოფაა ბუნების საიდუმლოებისო.

დაუსრულებლობისა და საიდუმლოების ოკეანეში ჩვენი ყოფა და კულტურა არის მხოლოდ პატარა, ეფემერული კუნძული. ის, რასაც ჩვენ ვეძახით მატერიას, ენერგიას, ძალას არის ერთგვარი ონთოლოგიური პროექცია იმის, რასაც ჩვენ ვეძახით სულს, იდეას, აზრს და რაც თავის თავად, *per se* წარმოადგენს მატერიის დინამიურ მუხვადობის აკვამლებას და სხივოსან აორთქლებას მარადობისაკენ.

კოსმიზმი და ცხოვრების აზრი.

ორგანიული მეხსიერება და კოსმიზმი.

პირველად სიტყვა გაჩნდაო, — ამბობდნენ თეოლოგები; გოეთემ შეასწორა: არა, სიტყვა კი არ ყოფილა პირველად, საქმე იყო. ჩვენ ვფიქრობთ, არც სიტყვა, არც საქმე. პირველად განცდა იყო.

შორეულ წარსულში ჩვენ არ გვექონდა ჩამოყალიბებული ორგანიული სახეობა და მთელი ჩვენი ტანი ერთად ასრულებდა იმ ფუნქციებს, რომელთაც დღეს ასრულებენ ჩვენი გარეგანი და შინაგანი გრძნობათა ორგანოები, თვალები, ყურები, კანი, ლორწოიანი გარსები და სხვა... ჩვენი ორგანოების მოყვანილობა შედეგია იმ შეფარდებულების, რომელიც არსებობდა უთვალავ საუკუნეთა განმავლობაში ორგანიული ევოლიუციისა და კოსმიურ-სტიქიური მსვლელობის შორის. ჩვენი ნერვიული სუსტემა გაღიზიანებათა მიმღები და განანაწილებელი აპარატია; ეს საკვირველი აპარატი მით უფრო მარჯვედ, სახიერად რთულდებოდა და ვითარდებოდა, რაც უფრო მეტ გაღიზიანებას იღებდა ჩვენი ტანი. ყოველგვარი გაღიზიანების კვალი რჩებოდა ჩვენს სხეულში და როდესაც გაღიზიანება კვლავყოფდებოდა, ნერვიული სისტემა მარჯვედ იღებდა მას, რაკი კვალი ძველი გაღიზიანების ხელს უწყობდა მიღებას.

შეფარდებულებიდან შეიქმნა ჩვეულების ძალა და ყოველგვარი შემთხვევითი განმეორებული მოვლენა ჩვენს სხეულში უფრო მარჯვედ მოძრაობდა ვიდრე პირვანდელი.

საერთოდ არა მარტო ჩვენში, არამედ მთელს ბუნებაში კვალი მოძრაობის რჩება როგორც ბიოლოგიური ფაქტი ორგანიული მეხსიერების და ვინ იცის, შეიძლება ეს იყოს მთა-

ტყველების. არა მარტო ცხოველს და ადამიანს, არამედ ყოველგვარ ნივთიერებას ბუნებაში აქვს თვისება საკუთარი, სპეციფიური. კაჟს რომ ფოლადი მიეკარება, ცეცხლი გაჩნდება. მაგრამ ყოველგვარი ქვა კაჟის მაგიერობას ვერ გაწევს; მხოლდ კაჟს აქვს ამისთანა განსაკუთრებული თვისება. სპეციფიურობა ჩვენს ორგანოებს მარტო კი არ ახასიათებს, არამედ „უასაკო“ ბუნებასაც და შესაძლებელია მომავალში ფსიქოლოგიამ გაარღვიოს ჩინეთის კედელი ორგანიზულისა და არაორგანიზული ბუნების შორის; თუ ჟანგბადის დანაწილება შეიძლება უფრო მარტივ ელემენტებად, ალბად შეგრძნობაც შეიძლება დანაწილდეს... თუ ელექტრონის შემადგენელი ელემენტები დავინახეთ, მაშინ სულის არსებობა, სულიერი მოვლენების მოძრაობა უფრო გასაგები იქნება ჩვენთვის.

სამყარო ჩვენ თანდათანობით გვიახლოვდება. რაც უფრო შორს მიდის ჩვენი გონება, მით უფრო ახლო ვგრძნობთ თავს ბუნებასთან, ყოვლობასთან; შემეცნების ისტორიას ახსოვს დრო, როდესაც ადამიანი ერიდებოდა ბუნებას, სხეულს, მატერიას ყოვლობისას; ცხოველებიც უსულო რამეები იყვნენ ადამიანის წარმოდგენაში; ძაღლს სული არა აქვსო, ამბობდა დეკარტი, მაგრამ, დღეს შეიძლება სხვანაირი შეხედულება იქონიოს ადამიანმა. ბუნების მეტყველება ცხოველებისა და მცენარეების მორფოლოგიური დეტალები გვიმტკიცებენ, რომ გრძნობა და აზრი არის მთელს ბუნებაში, ყოვლობის ყველა ტანში. მცენარეებიც ისე სუნთქავენ, როგორც ცხოველები და ადამიანები, და ამ სუნთქვის დროს სარგებლობენ სისხლით. მცენარის სუნთქვა გაძლიერებულიც შეიძლება იყვეს დი მისუსტებულიც და ამის მიხედვით მცენარეებშიაც იქმნება სითბო, სიცხე, ორთქლი, ენერგია, სული. ცხოველთა სისხლის ფუნქციებსა და მცენარეთა სუნთქვის პროცესს შორის არა მარტო მსგავსება არსებობს, არამედ სრული იგივეობა. მცენარეთა უჯრედების თეთრი წვენი, — ეს იმათი სისხლია; ამ სისხლის საშუალებით სუნთქვავენ უჯრედები, იმის საშუალებ-

ბითვე გაძლიერებული სუნთქვის დროს მცენარეს ეტყობა ტანის სითბოს გადიდება. მართალია, მცენარეების სისხლი თეთრია და უფერული, როგორც უხერხემლო რბილტანა ცხოველებისა და მწერების სისხლი, მაგრამ დიდი გალიზიანებისა და აჩქარებული სუნთქვის დროს ის იღებს მოწითალო ფერს და მაშინ კი სჩანს დიდი მსგავსება იმ პირობებთან, რასაც ცხოველთა სამეფოში ვხედავთ და რაც ანოციერებს, ასაზრდოებს ჩვენს ნებისყოფასა და სულიერობას, ჩვენს იდეალებსა და გრძნობებს.

მცენარის გაჭრილ ადგილზე ჩნდება წითელი ლაქები —

ნიშანი ღრმა ტკივილებისა და მწვავე განცდისა. გადაჭრილი მცენარე ძლიერად სუნთქავს და ამის გამო თეთრი სისხლი ივსება ჟანგბადით და ძლიერად გალიზიანებული პიგმენტები წითლდებიან.

თითქო ჩვენი სოფლმხედველობა თანდათანობით უნივერსალურ სახეს ღებულობს. ჩვენ დღეს დარწმუნებული ვართ, ცხოველების და ადამიანების ძირითადი ფიზიოლოგიური თვისებები მცენარეებსაც აქვთ. ჩვენ დღეს ვიცით, რომ განოციერება, გამრავლება, სუნთქვა, საჭმლის მიღება, ქიმიური მუშაობა მცენარეებსაც შეუძლიათ. განსხვავება ცხოველებისა და მცენარეების შორის დღევანდელი ბიოლოგიისა და მორფოლოგიის მიხედვით მხოლოდ განცდის პოტენციალობაშია. ადამიანებისა და ცხოველებს ორგანიული რყევა, ფიზიოლოგიური წვა უფრო ღრმაა შედარებით მცენარეების ორგანიულ-ფიზიოლოგიურ მოვლენებთან, ამასთანავე ინსტიქტიურ-ფსიქიურ თვისებებს ჩვენი ბუნებისა მცენარეებშიაც ვხედავთ და სული ჩვენს წარმოდგენაში ბიოკოსმიურად იშლება. შესაძლებელია, რომ ის ბუნება, რომელსაც ჩვენ არაორგანიულს ვეძახით, რომელსაც არა აქვს დღევანდელი ინტელიგენტის წარმოდგენაში სული და სხეული, იყოს სულიერი და გონიერიც, შესაძლებელია სულის ძირითადი თვისებები, ჩვენთვის უხილავი სახით, იყოს მიწერალებშიაც.

- 48 -

კაჟის აცეცხლება, წყლის რაკრაკი, ჰაერეთის ზუზუნი, ნივთების რახუნი უსათუოდ ელემენტების რყევის ამეტყველება და ერთგვარი ღელვის მაჩვენებელია. წარმართული სოფლმხედველობის კონცეპცია სთიქიებით და ღმერთებით ერთგვარად ეხმარებიან ჩვენს გრძნობათა სუსტ ორგანოებს მსოფლიო სულიერობის შეცნაურებაში. ძველი ბერძნების მხატვრული სული გრძნობდა კოსმიურ სულიერობის რხევას და ბუნების ხმებში ხედავდა თავის გონიერებისა და ილლიუზიების თანაბარ გამოსახულებას.

პოეტები და მეტაფიზიკოსები დღესაც ჩვენი სულიერი მოვლენების მსგავსს სახეებს ეძებენ სამყაროში და ხშირად დღევანდელ მოაზრეს ზღვის პირად ან მუხის ძირას შეიძლება ისე აუჩუყდეს გული, როგორც შორეულ წარსულში ელლინს აუჩუყდებოდა, როდესაც მას სირენებისა, ნიმფებისა და დრიადების ხმები მოესმოდა.

ფოთლების შრიალი, ტალღათა გუგუნე, ფრინველების ჭიკჭიკი, პირუტყვების ღმუილი ისეთივე ეპიზოდური გამოსახულება მსოფლიო ენტელექტის, როგორც ჩვენი ბგერები და მეტყველება.

თვით ჩვენი სხეული უჯრედების მთელი სამყაროა და ყოველი ჩვენი სურვილი ჩვენში მოთავსებული უთვალავი არსების სურვილთა ჯამია. ჩვენს „მე“-ს ამომრავებენ, ამოქმედებენ პატარა homunculi-ები და ყოველ წუთს ჩვენი ნებისყოფა განსაზღვრულია „ვიღაცების“ სურვილებით.

ჩვენი ინდივიდუალობა იძირება კოსმიურ სირთულეში; საუკუნები და ყველა დროის ორგანიული ფორმები ჩვენში იკუმშებიან და ჩვენს სხეულს, მის ნაწილებსა და უჯრედებს ნათესაობა აქვთ სამყაროს ნაწილებთან.

ბუნებისმეტყველებმა და ექიმებმა იციან ეს: მარილები, რომელთაც ქიმიები ავთომყოფებს აძლევენ, როდესაც სხეულში შედიან, უჯრედებს აღიზიანებენ და ნერვიულ-ფსიქიურ აქტივობას იწვევენ; ალბათ არის რაღაც ნათესაობა, რაღაც და-მოკიდებულება ჩვენი ორგანო — ფსიქიურ აორთქლებისა და სამკურნალო ნატრიუმ შორის.

- 49 -

ყოველგვარი ადელვების დროს, ყოველგვარი დიდი წუხილისა და სიხარულის დროს ჩვენ ბუნებისაკენ ვიყურებით, თითქო სული ჩვენი შორეულის დაუსრულებლობაში ეძიებს მეგობრობასა და ნათესაობას, თითქო იგი ხელახლა რიტმიულად შედის იმ მარილებსა და სიმჟავეში, იმ მინერალებსა და მცენარეებში, რომელნიც სამყაროშია მიმოფანტული და რომელთა ნაწილების აორთქლებით ჩვენში იქმნება ჩვენი სულის აქტივობა, ჩვენი იდეალები და ილლიუზიები.

ახალი კვლევა-ძიებანი გვარწმუნებენ, რომ მოძრაობაში მატერიალური მასა მატულობს. ჩემთვის არ არსებობს მატერია უსულო, არ არსებობს ისეთი ხიწვი, რომელშიაც არ იყოს ერთგვარი შინაგანი რყევა, ბრგვინაობა, ერთგვარი თვითგადამსახი დინამიური თვითაორთქლება; მხოლოდ რაც უფრო რყევადია მდგომარეობა მატერიული მასის, რაც უფრო ძლიერია შინაგანი ატომიურ-იონური სიმძლო, მით უფრო დინამიურია თვითგადამსახი აორთქლება და ასხივოსნება; მოძრაობაში მატერიული მასა ითენთება, იდრესვება, იონოდინამიზმით ივსება. მასა მატულობს და მასასთან ერთად სულიერობის აორთქლება და სულიც.

მოვლენები და საგნები მხოლოდ სხვა და სხვა სტატიური სახეებია ყოვლობის დინამიური მოძრაობის: ბალახი, ქვა, ცხოველი, პლანეტა, ცეცხლი, ადამიანი, მიკრობი, მორიელი, სოკრატე სხვა და სხვა ფორმის შეკუმშული ელექტრო-დინამიური ერთეულებია, სტატიურად ჩამოყალიბებული ყოვლობის დეტერმინიზმით და ორგანოტროპიულად შეგრძნობილი ჩვენში.

სამყაროში ჩვენ ვამჩნევთ მხოლოდ ისეთ სტატიურ სახეებს, რომელთა შეცნაურება-შეცნობა შეუძლიან ჩვენს გრძნობათა ორგანოებს თავიანთ ტროპიულ ჩვეულებათა მიხედვით. მთელი ჩვენი გონება ყოვლობის დაუსრულებლობაში მხოლოდ ქაფის ბუშტია და ჩვენი მე თავის გრძნობებით და იდეალებით ისე ეფემერულია და საცოდავი, როგორც უღრან ტყეში ქარისაგან აფორიაქებული ფოთლები, როგორც ოკეანის ტალღებში შემთხვევით გადაგდებული ნივთი.

გრძნობა და რიტმი.

ადამიანს წუთი-სოფელთან აქვს ოთხი სხვა და სხვა სახის დამოკიდებულება:

1. ფიზიკური — გამომსახველი ორგანიული მდგომარეობისა და ტროპიული შეთანაზრების.

2. ლოგიური — გამომსახველი არსებობის ისეთი მომენტებისა, რომელთაც წინ მიუძღვის გონება;

3. მორალური — ნებისყოფის დამყენებელი გარკვეულ გზაზე შეფარდებით საზოგადოებისა და ისტორიის ტრადიციასთან;

4. ესთეტიური — გამომსახველი ინდივიდუალური გემოვნებისა და სულიერ წყობათა.

ადამიანის სახე შეიძლება მოკვეთილი იყოს სწორად; იგი შეიძლება პატივსაცემი იყოს თავის მახვილი გონებით; იგი შეიძლება საინტერესო იყოს მტკიცე ხასიათით, მაგრამ ყველა ამ თვისებასთან ადამიანში შეიძლება იყოს ისეთი რამ, რაც მას როგორც ინდივიდუმს, აძლევს განსაკუთრებულ სიმშვენიერეს წუთისოფლად.

ბავშობიდანვე ადამიანში თავს იჩენს გენეტიურ-ინდივიდუალური კულტი. კულტი გამომხატველი ორგანიულ-ჯიშური დახრილობისა, მიდრეკილებისა, კულტი, რომელიც არის კონდენსატორი ბიოლოგიური მეხსიერების და რომელიც ხშირად გვევლინებიან ორგანიული თვისებისა, ან ფსიქიური ნიჭიერების სახით.

არის კულტი ტანსაღობის, ინტელექტიური მახვილობის, მორალური ძიების, გემოვნებისა და სილამაზის; ყოველ კულტს ყავს თავისი წარმომადგენელი — კულტის სახის მატარებელი

- 51 -

– გვარი, ჯიში, ერი, სახელმწიფო, კერძო ადამიანი. განსაკუთრებულ ისტორიულ-სოციალურ ხვეულში განსაკუთრებული ბიოლოგიური პოტენცია იჩენს თავის ინდივიდუალურ სახეს, ჩამოქნილს თანდათანობით სტიქიურ ღელვისა და კოსმიური რყევის პროცესში.

ინდივიდუალობაში არის სამი დიდი მომენტი განთვისებული ერთმანეთისაგან. ჩვენი ლოგიური განყენებით — მომენტი გრძნობისა, მომენტი ნებისყოფის და მომენტი ინტელექტის.

ორგანიულ ევოლიუციაში გრძნობას უფრო მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს, ვიდრე ნებისყოფასა და ინტელექტს. ნებისყოფა თავისებური დინამიური ფორმაა გრძნობის; ინტელექტი იგივე გრძნობის ემანაციაა; გრძნობა როგორც ბიოლოგიური ფაქტი შემოქმედებითი მოძრაობის და რხევის პირვანდელი თვითმჩენი მიზეზია; გრძნობა მთლიანი ორგანიულ-ფსიქიური ელემენტია, ინტელექტი კი რყევადი; გრძნობა ყოველთვის უფრო კოსმიური ხასიათისა, ვიდრე ინტელექტი. გრძნობა ყოველთვის აერთებს და მხოლოდ აერთებს; ინტელექტი ბუნებრივად ანაწილებს და ხელოვნურად აერთებს.

გრძნობის პროცესი უხვი, ლაღი, ძლიერი, მახვილი და გამბედავია: მგრძნობიარე ადამიანი ყოველთვის გრძნობისა და კეთილშობილების კარებთან დგას; ვნება სიყვარულში გადადის; ვნებათა რყევა ერთგვარი რიტმის დასაწყისია; ვნებიანი ველურია, მაგრამ ველური კეთილშობილი, გულკეთილი; გემოვნება ოცნებით ფარავს წუთისოფლის ჭუჭყსა და განკერძოებულ ყოფას ტკბილი ალერსით, მთვრალი უჯრედების რიტმიული ათამაშებით უკავშირებს შორეულობას, მარადობას.

ადამიანი ეძებს ვეფხის ლამაზ ტყავს, ირმის მშვენიერ რქებს, ზღვის ცხოველების ფერად ნაჭუჭებს; ადამიანი იგონებს სხვა და სხვა ფორმას თიხის, რკინის, სპილენძის, ვერცხლის ჭურჭლეულობისას; ადამიანი ქსოვს, ჰკვეთს, ჰქმნის — აშენებს კოშკებს სრა-ჰალატებს, თხზავს სისტემებს და ჰიპოტუზებს, რომ გაამშვენიეროს და გაამარადოს თავისი ყოფა ჩმახი, ჭუჭყიანი, დროული და წარმავალი.

- 52 -

პირველყოფილი ტროგლოდიტი მშიშარა და მთრთოლვარე თავის ბანჯგვლიან სხეულში გრძნობს ესტეტიურ ეროტიულ მოთხოვნილებას; სექსუალური არყევა ადამიანის საერთოდ თავისებური ნახალური ფორმაა წუთისოფლური უზნეობისა და მარადიულად უპრინციპო ყოფის; დრო-გამომშვებით ქარიშხლიანი არითმია ბუნების ძალების, ისტორიულ-კულტურული რყევა და განგაში, არევ-დარევითი ცივლიზაციური ნახტომები და გაქანება ბიოლოგიური ეროსის დემონიური თამაშია და ეს დემონიური თამაში — ვნებიანი და სტიქიური, აღელვლილი ორგანიული ინსტიქტებით, ამღვეს ყოველ საუკუნის კულტურას თავისებურ სახეს, გარეგნობას, ინდივიდუალობას.

კაცობრიობის ცივილიზაცია ბიოლოგიური ეროსის ემანაციაა. ჩვენი კულტურის სტატიური სახეები — ბიბლიოთეკები, ბარილიეფები, მუზეუმები, ნანგრევების რომანტიული გამომეტყველება, დროული და წარმავალი მოფარგვლილობაა ორგანიულ-ბიოლოგიური აორთქლების.

მეცნიერება არ არის თვითური ცოდნა რაობის, მხოლოდ ილლიუზიების დაგანწილება; ყოველი საუკუნის ჭეშმარიტება სოფლმხედველობათა დათანწობებაა ისტორიულ-ფსიქიური ჩვეულებათა მიხედვით.

თვით მათემატიკა თავის ფორმულებით, ინტეგრალებით, დიფერენციალებით და ლიმიტებით, თვით მექანიკა თავის ემპაკული მიხვედრილობით, თვით ბუნების-მეტყველება თავის მორფოლოგიური დეტალებით ჩვენი აღელვებული და მარადიულად მაძიებელი სულის მხოლოდ მოხერხებაა — die List der Vernunft, მოხერხება, რომელსაც აქვს ობიექტიური მნიშვნელობა იმდენად, რამდენად ჩვენი ორგანიულ-ფსიქიური ჩვეულება შემთხვევით შეეფარდება კოსმიურ ირაციონალობას.

ალგებრაული და გეომეტრიული ფორმულები, ქიმიური

რებანი კაცობრიობის ტანჯული სულის მახვილი ლეგენდებია, დამამშვენებელი წუთისოფლური თქრიალისა და კომმარული აცეცხლებს. კულტურას, ცივილიზაციას, მეცნიერებას, მეტყველებას აქვს მხოლოდ ესთეტიური მნიშვნელობა. ფორმები ჩვენი შემოქმედებისა და მეტყველების დროული მოხერხების და გემოვნების გამოსახულებაა. უდიდესი და უმშვენიერესი ჩვენი შემოქმედება მაჩვენებელია ჩვენი ესთეტიური იდეალის ორიგინალობისა და სისრულის. ბოლოს და ბოლოს საინტერესოა არა ის, თუ რას ვაკეთებთ, არამედ როგორ ვაკეთებთ. კულტურულ-ცივილიზაციური შემოქმედება ერთგვარი ოსტატობაა. გოტიური სტილის აწვერადება რომანტიული აღმაფრენის სიმბოლოა; ეიფელის კოშკი ფრანგული სულის ატორტმანების იდეური სტატიკაა; შექსპირის კოსმიზმი ინგლისური გაშლილობის გამოსახულებაა.

ისტორიულ-კულტურული მღელვარება აყალიბებს ფორმებს. განცდა ჰქმნის სახეს.

საუკუნოები და ერები, როგორც ლეგენდარული არმიები, იკრიბებიან და იშლებიან. სახელმწიფოები და ადამიანები თავიანთი ჩვეულებებით, სურვილებით, იდეალებით და ილლიუზიებით აფართქალდებიან, ათქრიალდებიან, დელავენ, ეძებენ და იტანჯებიან, საუკუნეთა განმავლობაში მრავლდებიან, ორგანიულ-ბიოლოგიურად იზრდებიან; დაიქანცებიან დელვა-ძიებაში და წუთისოფელს შორდებიან, ვით უდაბნოში მოხეტიალე მგზავრები. დროთა მდუმარე სასაფლაოზე მოდიან სხვები და შლიან უთავბოლო პოემის ახალს რვეულებს, ჩმახავენ ახალს სიტყვებს, იგონებენ ღმერთებს და მეცნიერულ ზღაპრებს...

ყოფის ოკეანეს აღეღვებს რღვევისა და ცვალებადობის რიტმი; მთელი სამყარო რიტმიულ მოძრაობათა დენაა: ზამთარი, გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა; დღე და ღამე; სითბო და სიცივე; სიკეთე და ბოროტება; სიკვდილი და სიცოცხლე რიტმებია

მსოფლიო ისტორიაში რევოლიუციები და მყუდროების იდილიები; ფილოსოფიაში რწმენა და იჭვები; ბიოლოგიაში სისავსე და სიცალიერე; პლანეტების კოსმიურ მოძრაობაში გაყრა და მიმზიდველობა; სქესთა შორის ზიზღი და მზიდარულობა იგივე რიტმებია ყოვლობის დაუსრულებელი პოემის.

სიხარულის უთავბოლო ნახტომები ცეკვაში გადადის ორგანიულად; არევ-დარეული მოძრაობებიდან ჰარმონიული წყობა იქმნება გაურკვეველი ბგერები ტაკტს ემორჩილებიან და იწყება მუსიკა-რიტმიული რხევა.

როიალის ხმაზე, ან კარგი ორატორული მეტყველების სმენის დროს ხშირად ჩვენი კუნთურ-ნერვიული შეგრძნობანი ისე საამოდ ატორტმანდებიან, რომ ჩვენ გვეძნელება დაჯდომა, გვეძნელება დგომა ერთს ალაგას, გვალღვებს სურვილი მოძრაობისა, ხტუნვით, სურვილი ესთეტიური გაქანებისა და ბრძოლისა... თითქო უხილავი ატომები შემოდნიან ჩვენში, ხტიან, ცეკვავენ; თითქო ჩვენი ნერვიული სისტემის ხვეულებში ყველგან კოცნა და ალერსია; თითქო ჩვენი სხეულის ყოველი უჯრედი გრძნობს წახალისებას, აცხოველებას; თითქო ჩვენში ვილაცები ამოდრავდენ, ამღერდენ, ამეტყველდენ; თითქო უხილავს, უასაკოს და შეუცნობელს ვუახლოვდებით; სიმძიმე ჩვენი ტანისა, ჩვენი ფიზიოლოგიური ვრცეულობა შეგრძნობათა არითმიაში იძირებიან; სული თანდათანობით იშლება; დროისა და სივრცის საზღვრების შეცნობა ილესება ლირიულ-ესთეტიურ განცდაში; საუკუნოები იკუმშებიან და ისტორიული პერიოდების ხარვეზები ჩვენს წინაშე შლიან სამარადჟამო ძიებათა ფერად მარაოებს.

მშვენიერების იდეა.

რა არის მშვენიერებანი? სად იბადება და რას წარმოადგენს მშვენიერების იდეა? თვით საგანია, თვით ბუნების მოვლენაა მშვენიერი, თუ ადამიანიშია მარტო მშვენიერების იდეის შემომქმედი ძალა? საზოგადოთ მიღებულია, რომ სილამაზე შეადგენს საგნის ანუ მოვლენის თვისებას, ორგანიულ მოყვანილობას. ჩვენ თითქმის ყოველ დღე ვამბობთ „ლამაზი ხმა“ „მშვენიერი სახე“, „ლამაზი ქალი“, „მშვენიერი ბუნება“ — ვამბობთ ამას და თან საგანს ვაკუთვნებთ თვისებას, თითქო საგანი იყოს ლამაზი, მშვენიერი; ჩვენ როდესაც ვამბობთ ეს ქალი ლამაზია, და დარწმუნებული ვართ რომ სილამაზე შეადგენს ქალის თვისებას, რომელსაც აქვს ჩვენთვის ობიექტიური მნიშვნელობა და რომელიც სრულებით არ არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რა სულიერ განწყობილებაზეა ამ „სილამაზის“ მჭვრეტი.

ერთი სიტყვით საზოგადოთ მიღებულია ის აზრი, რომ სილამაზე არის საგნის ანუ მოვლენის თვისება, წმინდა ორგანიული ხასიათის, რომელიც დამოუკილებელია თავის არსებობით. სწორია თუ არა ეს აზრი? რა თქმა უნდა არა. ჩვენ ვიცით, რომ ერთი და იგივე საგანი თითქმის ერთ და იმავე დროს სხვადასხვა ადამიანზე სხვადასხვა შთაბეჭდილებას ახდენს თავის გარეგნობით; ერთი ფიქრობს, რომ საგანი მშვენიერია, მეორეს საგანი ეზიზღება, მახინჯათ ეჩვენება. რაც უფრო თავისებურია ინდივიდუალური და ეროვნული წყობილება ადამიანის ცხოვრებისა, მით უფრო სუბიექტურია მისი ესთეტიური შეხედულება. სხვადასხვა პირობებსა და ცხოვრების მოვლენებში გაწვრთნილ ადამიანებს მშვენიერების იდეა სხვადასხვა სახით ეჩვენებათ და სხვადასხვა ესთეტიური იდეა-

ლი აქვთ. ისტორიულ, ეროვნულ და კლასიურ მიზეზებს ესთეტიურ იდეალის შექმნის პროცესში ზედ ემატება ინდივიდუალურ-ორგანიული განცდის შემოქმედებითი აღზნებულება.

ეროვნულ-ისტორიულ ცხოვრების ფარგლებში იქმნება ერის მორალი, ესთეტიკა, ერის ფილოსოფია და პოეზია, ლიტერატურა და მეცნიერება.

კაცობრიობის სული ისტორიულ შეგრძნობაში გამოიხატება.

ესთეტიური იდეალი, ისე როგორც ყოველი იდეალი, არის მრავალ საუკუნეთა და მრავალ ჩამომავლობითა განცდის და თანდათანობით სულიერი ვარჯიშობის ნაყოფი. მშვენიერია წუთისოფლად ყველაფერი, რის ყოფას და სახეს ჩვენ შევეჩვიეთ; მშვენიერია ყველაფერი, რაც აკმაყოფილებს ჩვენს ნერვიულ გაღიზიანებას, რაც ფსიქოლოგიურად შეეფარდება იმ გრძნობებს, რომელიც შემუშავებულა ინდივიდუალობაში ცხოვრებისა და ჩვეულებათა პირობების მიხედვით. აღმოსავლეთში მაგალითად უყვართ მყვირალა ფერები, ჩრდილოეთში კი, სადაც მზე აღმოსავლეთურად არ აცხუნებს, უყვართ მკრთალი ფერები. მშვენიერების იდეა სხვადასხვა პირობებში სხვადასხვა სახისაა — საერთო მასშტაბი არ არსებობს; ჩინეთში ღუამაზს ემახიან ისეთ ქალს, რომელიც ტანად მსხვილია, ფეხები პატარა აქვს, თხელი თმა და დიდი ყურები. ჩვენში ასეთი ქალი საზიზღარი იქნებოდა. იაპონელებს უყვართ ყვითელი კანი და შავი კბილები. თეთრი კბილები ძალღებს აქვთო, ამბობს იაპონელი. ჩვენს მგოსნებში კი თეთრი კბილების დანახვა ღვთიურ ცახცახს იწვევს. სამხრეთს აფრიკაში ახალგაზრდებს ძალით უმტვრევენ კბილებს, რადგან სრულებით უკბილო ახალგაზრდა სილამაზის იდეალია. მშვენიერება ორგანიულ შეჩვევის და ნერვიულ წვის შედეგია. ისტორიული პირობები, გეოგრაფიული მდებარეობა, შთამომავლობათა ადათები, ინდივიდუალობის თავისებურობა — აი ფსიქოლოგიური პირობები, რომელთა შორის ისახება მშვენიერების იდეა.

მშვენიერება შემოქმედებითი ევოლიუციის ისტორიოლოგიური სახეა. ყოველ კუთხეს დედამიწისას, სადაც უცხოვრია ადამიანს, აქვს თავისი ისტორია და მასთან ერთად თავისი ესთეტიკა საკუთარი, საუკუნეთა განმავლობაში შექმნილი სულის აქტივობა და წყობილება. მშვენიერების იდეა უაღრესად ისტორიული ტროპიულია. ქართველს უყვარს ისეთი სახე, რომელიც ქართველის ტემპერამენტს შეეფერება; ევროპიელს უყვარს ის სახე, რომელიც ევროპიელის ტემპერამენტს შეეფერება. ტემპერამენტი კი მრავალ შთამომავლობათა განცდის დაზგაზეა ნაქსოვი და მამასადამე ყოველთვის ისტორიულია, ყოველთვის იწნება განსაზღვრულ ეთნოგრაფიულ და ისტორიულ პირობებში. ცხოვრების მძაფრ

ბრძოლასა და ტანჯვაში მშვენიერების სახე არის მხოლოდ ისტორიულ-კულტურულ მგრძობელობის და ორგანიული გაღიზიანების ესთეტიური განსახეობა. განსახეობა შემოქმედებითი პროცესია და ამ შემოქმედებით პროცესში სილამაზის ემოცია, რომელიც სუბიექტიურია და ორგანიული. ხდება ობიექტიური ილლიუზიის საშვალეებით ძარღვთა წვაში სხვადასხვა ადამიანის ორგანიული წყოფილება დებულობს მოჩვენებითი ობიექტიურ ხასიათს. რადგან სხვადასხვა ნერვიული სისტემა სხვადასხვანაირად იწვის და განიცდის, სილამაზე ღრმად სუბიექტიური ცნებაა; და სილამაზის ემოციის „ობიექტივაცია“ სადაც უნდა იყოს და რა პირობებში, სულერთია, ყოველთვის ინდივიდუალურია. მშვენიერების იდეა ეყრდნობა ადამიანის განცდას და სულის ძიებას. თუ სული კმაყოფილია, თუ ადამიანის გული ცხოვრების სახეების შეგრძობით მთვრალია, მაშინ ადამიანს ეძნელება, რა თქმა უნდა, მოძრაობა და ძიება, ეძნელება აშფოთება და აღელვება, მაშინ იგი მოდუნებულია და სისხლის მოძრაობა მისი წყნარია. ამიტომ ილლიუზიებსა და ცნებებს ადამიანის გულის სიღრმეში ადგილი არა აქვს, თუ ადამიანი ბედით კმაყოფილია, თუ არ იწვის სურვილებით იგი, თუ არ

- 58 -

იტანჯება სული მისი ცხოვრების სიჩმახით. დანტე ალიგიერი იმიტომ ეტრფოდა ბეატრიჩის სახის მშვენიერებას, რომ გრძობდა წუთისოფლის უკუღმართობას, უწესრიგობასა და სიმახინჯეს. დანტე უყურებდა ამ ცხოვრებას როგორც კომმარულ მოჩვენებას და ეტრფოდა ბეატრიჩეს, როგორც მშვენიერებას, როგორც სულის დამამშვიდებელ ძალას. დანტემ იგრძნო ცხოვრების სიჩმახე და შექმნა ბეატრიჩეს სახე, რომ დაეფარა წუთისოფლის სიმახინჯე თავის გრძნეული სიზმრებით.

ბეატრიჩეს სახე ნაზ და გრძნეულ სიზმრებითაა ნაქსოვი. ადამიანს უნდა ჰქონდეს მშვენიერი სული, რომ ნახოს მშვენიერი სიზმარი. მხოლოდ სულის სიმშვენიერე სულის სინაზეა და ვინც ტლანქ ცხოვრებას ურიგდება, სული მისი ტლანქია, ისე როგორც ყოველდღიური ცხოვრება. მშვენიერების იდეა ადამიანობასთან ერთად იბადება სწორედ იქ, სადაც იწყება იდეალის შეგრძობა, როგორც ფსიქოლოგიური აუცილებლობა. როდესაც ადამიანი ამბობს საგანი მშვენიერიო, არკვევს და ახასიათებს არა ობიექტურ მოვლენას, არამედ თავის სულის შინაარსს და დამახასიეთებელ თვისებას. სილამაზე არის იდეური კავშირი ორგანიული განცდისა და სულის შორის ილლიუზიის საშვალეებით გატანილი ინდივიდუალობიდან უნივერსალობაში. რაც უფრო მდიდარია ადამიანი ილლიუზიებით, მით უფრო ჩქარა იმლება ცხოვრება მის თვალწინ ესთეტიურ ფენომენად, მით უფრო ხშირად ხედავს სული მოქანცული ბეატრიჩეებსა და დულცინეებს. სილამაზე სულიერი ხორციელობაა ილლიუზიების ტალღებში შექმნილი და განცდის ცეცხლში „სინამდვილეთ“ ქცეული სანამდი სული

განიცდის აღფრთოვანებას, სანამდი გული აღგზნებულია, მანამდი მხოლოდ არსებობს „სინამდვილე“ მშვენიერი და თვალწარმტაცი. ძარღვების სიმთვრალე — ორგანული სიგიჟე სისხლის აჩქარებული მოძრაობით ჰქმნის სურვილის სიღრმავს და სული ადამიანის ლაღად დასეირნობს ოცნების ბაღებში, სწყვეტს ყვავილებსა და ისვენებს სხვადასხვა ბუჩქის ძირას...

- 59 -

დღეს ხედავს ზღვის ტალღებზე მცურავს აფროდიტეს, ხვალ ღრუბელთა შორის მოციმციმე ბეატრიქეს, დღეს მხურვალედ „ეწეება“ ნესტან-დარეჯანს:

მკერდი მკერდსა შეეწევა, გარდაეჭდო ყელი ყელსა.

— ხვალ მულღაზანზარის ველზე თინათინის სახეს გაშლის კოსმიურ მშვენიერებად, მარისსა და ოტარიდს შეუერთებს თავის ოცნებებსა და მწველ გრძნობებს. მშვენიერების იდეას იცნობენ მხოლოდ განცდით და გრძნობებით მდიდარი ძარღვები: საგანი მით უფრო მშვენიერია, რაც უფრო ღრმაა ორგანიული წვა ადამიანისა, რომელიც ჭკრეტს საგანს; რაც უფრო აჩქარებით ბუყბუყებს ნერვიული სისტემა, მით უფრო მალე იტაცებს ადამიანს ოცნება. რაც უფრო შეუბრალებელია ცხოვრების ქარიშხალი, რაც უფრო იბუზება წუთისოფლის სიმწარით ადამიანი, მით უფრო ლაღად ნამავს ორგანიული ტანჯვა სულის შემოქმედებას, მით უფრო მდიდარია იდეალებით და ილლიუზიებით სული.

იდეა არის განცდის განსახიობა. მშვენიერების იდეა იფშვნება ორგანიულად, იზრდება მით უფრო ჩქარა, რაც უფრო ღრმა სულიერი მღელვარება. ნერვიული მოქანცულობა ყოველთვის იწვევს სულის სილაღეს, სისავსეს შემოქმედებითი სევდისას, — და შემოქმედებითი სევდა ჰქმნის ეროტიულ მკრთოლარეობას: იწყება შეყვარების პროცესი და თან იზრდება შემოქმედებითი სევდა, რომელიც ბოლოს და ბოლოს ღებულობს კოსმიურ ხასიათს. ორგანიული წვის ორთქლი ეფინება მთელს ინდივიდუალობას, ჩხვლეტს სხეულს, შეაქვს ეროტიული სითბო ძარღვთა ნასვრეტებში და სულით მთვრალი იძირება სიყვარულისა და სევდის გრძნობებში. ინძრევა, ირყევა, იწვის, იცრიცება ინდივიდუალობა და თანდათან უახლოვდება ყოვლობას — უნივერსალობას: თვალწინ იშლება განუჭკრეტელი სამყარო მთებით, ოკეანებით, ჩქარად მორბენალ მდინარეებით, ფერად სახეებით. შეგრძნობის ცეცხლი აღრმავებს სიყვარულს: თრთოლა, სიცოცხლე, მოვლენათა და

- 60 -

საგანთა უბნობა, ზღვის ტალღებზე მზის სხივების ლივლივი, შუადღის ხილვა ტკბილვნებიანი – ყველაფერი ღელავს, ყველაფერს ეძლევა ილლიუზიური ღირებულება სიყვარულისკენ ტელექიაში, ყველაფერს აქვს მიმზიდველობა, რადგან მშვენიერების შეგრძნობა – ეს ესთეტიური ანთროპომორფიზმია – ცხოვ-

რების თვითმყოფი რაობის უარყოფაა და ილლიუზიების გან-
მტკიცება.

წუთი-სოფელი თავისთავად არც მშვენიერია და არც სა-
ზიზღარი, არც კეთილმომქმედია და არც ბოროტი. ცხოვრე-
ბის დამახასიათებელი თვისებებია — სტიქიურობა და ირრაციონა-
ლობა. ადამიანის აზროვნება — ისტორიოლოგიურია, ადამიანის
მორალი არ არის ბუნების მორალი. ჩვენს იდეალებსა და ოც-
ნებებს, ჩვენს გრძნობებსა და ტრაგედიებს ბუნება არ იცნობს.
ჩვენი ენა ბუნებას არ ესმის და არც ჩვენ გვესმის ბუნების
ენა. ბეატრიჩეები და დულცინეები არსებობენ მხოლოდ ჩვენს
სულიერ მოძრაობაში, ბუნებისათვის ბეატრიჩეები და დულ-
ცინეები იგივეა, რაც ბუჭყები და ჭიები.

წუთისოფლის მოვლენების თვითმყოფი რაობას ჩვენ
არ ვიცნობთ, ჩვენ არ ვიცით რას წარმოადგენს საგნები და
მოვლენები per se, ჩვენ ვეყრდნობით მხოლოდ ჩვენს ორგა-
ნიულ შეცნაურებას, ჩვენ სულიერ მიმღეობას; ჩვენ ვი-
ცით მსოლოდ ის, რასაც გვეუბნებიან ჩვენი გრძნობათა
ორგანოები და თვითდაკვირვებანი: ჩვენთვის წუთი-სოფელი
ფენომენია მწვავე ორგანიული შეცნაურების და ჭვრეტის სა-
განთა და მოვლენათა სახეები და ფერები ფსიქოლოგიურად
ილლიუზიურია. ჩვენი ნერვიული დრესვა და მღელვარება
აძლევს ცხოვრებას სიმდიდრეს და ღირებულებას, სახეებსა და
ფერებს; საკმარისია შეიცვალოს ჩვენი ნერვიული მდგომარეო-
ბა, რომ ცხოვრების მოვლენებმა მიიღონ სხვა სახეები და
სხვა ფერები. ჩვენი იდეალი ჩვენი ორგანიული ცახცახის
ჩვენი ხორციელი წვის ლიღნითა ინდივიდუალურ ღირწების
დნებით შექმნილი, ან შთამომავლობის ფსიქოლოგიურ წვრ-
თნით აბოლებული და ანათებული.

- 61 -

ბეატრიჩეები და დულცინეები, ვენერები და ლაურები
მშვენიერები არიან მხოლოდ იმიტომ, რომ შემოქმედებით
სულმა მოინდომა მათი გამშვენიერება. როდესაც შემოქმედე-
ბით სულს ეკარგება თავის ხორციელი ენერგია, როდესაც
ორგანიულ-ეროტიული ცეცხლი მღელვარებისა და მოძრაო-
ბის შემდეგ ჰქრება, საგანს ეკარგება თავის მშვენიერი სახე.
ჰანრი ჰაინეს გმირს ტანგეიზერს, რომელიც ერთს გამოქვა-
ბულში რვა დღის განმავლობაში სტკბება სილამაზის ღმერ-
თის — ვენერას სიყვარულით, რვა დღის შემდეგ საზიზღრად
ეჩვენება მშვენიერი „არსება“ და იგი გაჯავრებული ეუბნება მას:
მე შენ არ მიყვარხარო. მშვენიერება ინდივიდუალურ- ერო-
ტიული სურვილებისა და გულის ვნებათა ილლიუზიური განსხე-
ულებაა ერთხელ თურმე ინდოეთის ღმერთი — ვიშნუ შეხვდა
მშვენიერ ქალწულს და დაუწყო მას გამმაგებით ცქერა; ქალ-
წულმა ვერ აიტანა ვიშნუს თვალების სიბასრე და უცბათ
ამოეფარა ღმერთს უკან, მაშინ თურმე ღმერთს კინჩხუე ამო-
უვიდა თვალები და დაუწყო ცქერა ქალწულს. ძლიერია ინ-
დივიდუალობაში სურვილის ძალა.

რა არის ტობოზელი დულცინეა, თუ არა ლამანჩელი რაინდის სურვილის ილლიუზიურ განსხეულება? ვიცით, რომ ტობოზელი დულცინეა (მშვენიერება) იყო ერთი ჩაგოდრებული გლეხის გოგო, სახელად ალდონსა: სანჩო პანჩო მას ეძახის ალდონსას და წარმოდგენილი ჰყავს მხოლოდ როგორც ალდონსა. მაგრამ ლამანჩელ რაინდს ვინ დააჯერებს, რომ დულცინეა არის მხოლოდ ალდონსა? ვინ დააჯერებს დანტეს, რომ ბეატრიჩე არის უბრალო, სუსტი, ფიზიკურად საზიზღარი არსება? ვინ დაარწმუნებს ტარიელს, რომ ნესტან-დარეჯანის ორგანიულ მთლიანობაში არის ნაწილი წმინდა გონების თვალსაზრისით ესთეტიურად მიუღებელი? ცხოვრება ესთეტიური ფენომენია, მშვენიერების სახე ადამიანის სულის ილლიუზიაა.

- 62 -

არც ერთი მშვენიერი, არც ერთი საზიზღარი ქალი არსად არ დაბადებულა და არც დაიბადება, ისე როგორც არც ერთი ბოროტება და არც ერთი სიკეთე წუთისოფლად არასოდეს არ ყოფილა. „მშვენიერი“ „საზიზღარი“, „ბოროტი“, „კეთილი“ – ყველაფერი ეს ჩვენი, ადამიანების გამოგონილია და თავისთავად არაფერი მშვენიერი, არც არაფერი საზიზღარი არ არსებობს; შინაარსს, ღირებულებას, თვისებებს, სახეებს და მიზნებს ცხოვრებას აძლევს მხოლოდ ადამიანი და მისი ორგანიულ-ფსიქიური ჩვეულება.

ეგოიზმი და კოსმიზმი სიყვარულში.

სიყვარული და ეგოიზმი ერთად შეუძლებელიაო იტყვის *comme il faut*-ს ხალხი, მესჩანიზმით დამძიმებული და სალონურ ბავარდაჟს შეჩვეული.

ჩვენ ვამბობთ: სიყვარული ყოველთვის ეგოისტურია. აბა რომელ ქალს შეუძლია სიყვარულისთვის თავის სიყვარული დათმოს? თუ ქალს მართლა უყვარს კაცი არა თავისთვის, რატომ არ აძლევს კაცს ნებას სხვა ქალთან ისიამოვნოს? თუ მას კაცი უყვარს არა როგორც იარაღი თავის სიამოვნებისათვის, არამედ გარეშე თავის სიამოვნებისა, უნდა უყვარდეს ისიც, ვინც მის ქმარს ასიამოვნებს. ცხადია, ვერც ერთი ტანსაღი ქალი ვერ მოითმენს იმას, რომ მისთვის საყვარელი კაცი სხვა ქალს კოცნიდეს მის თვალწინ.

რატომ? თუ მე ვინმე მიყვარს, რატომ არ მინდა, რომ მას სხვამ ასიამოვნოს? ჩემს პატარა ბავშს ერთხელ გზაზე ძალიან მოსწყურდა. ვიღაც მგზავრმა მას წყალი დააღვინა; მე ეს ისე მესიამოვნა, რომ დღესაც, როდესაც მომაგონდება სახე იმ ადამიანის, რომელმაც ჩემს ბავშვს წყალი დააღვინა, სიყვარულისა და სათნოების გრძნობა დამივლის ძარღვების ნახვრეტებში.

რატომ ქალს არ უყვარს სხვა ქალი, რომელიც მის

ქმარს კოცნის, ასიამოვნებს? ცხადია ყოველგვარი სიყვარული თვითშეყვარებაა. როდესაც სოფიო ივანეს ელაპარაკება – მე შენ მიყვარხარო, სიცრუეს ამბობს. სოფიოს უყვარს მხოლოდ თავის თავი და თავის სიამოვნება.

სიყვარულის მიზანი ეგოისტურია, მაგარამ პროცესი კი პანთეისტური და კოსმიური.

- 64 -

მშობლიური და ოჯახურ-ნათესაური სიყვარული სექსიური სიყვარულისაგან წარმოიშვა; არსებობს მხოლოდ ერთად ერთი ფორმა სიყვარულისა — სექსიური სიყვარული. დედა შვილს რომ ეალერსება ფიზიოლოგიურად სქესუალობაში დნება და სულიერად ითალხება სექსიურ-ეროტიული რომანტიზმით.

ქალიშვილი რომ თხოვდება, დედას უხარია იმიტომ, რომ ქალიშვილის „ბედნიერებას“ თვითონ განიცდის თავის წარსულის მოგონებასა და წარმოსახვაში.

ჩვენი თვალები როდესაც ლამაზ სახეს ხედავენ, ნერვები სექსიური ტრფიალებით ითენთებიან; სილამაზისადმი ტრფიალება ადამიანში მით უფრო მძლავრია, რაც უფრო ძლიერია სქესობრივი მოთხოვნილება.

ლამაზი ქალის დანახვაზე ჩვენი სული კოსმიურად იმლება. მაშინათვე გვებადება სურვილი უსაზღრო სიყვარულისა და კეთილმოქმედების, ორგანიულ ხვეულებში მაშინათვე აიშლებიან ტრფიალებანი და ნდომანი. გიყვარს არა მარტო ქალი, რომელსაც ხედავ, არამედ ყველაფერი გარშემო, გიყვარს ტანისამოსი, რომელიც მას აცვია, გიყვარს ქვაფენილი, რომელზედაც ქალი დგას, გიყვარს ახლომახლო ადამიანები, მცენარეები, ბალახი, სახლები და მათი სახურავები, გიყვარს ამ დროს მთელი ქვეყანა, მთელი სამყარო ზესკნელით, ქვესკნელით და გარესკნელით.

სიყვარული ჩვენი სულის კოსმიზმის უდიდესი და უმშვენიერესი ფორმაა; თვით კოსმიზმი როგორც ფორმა ორგანიულ-ეროტიული ტრფიალების ერთგვარი ემანაციაა სექსუალობისა.

დიდი პოეტები შეყვარებულებს მთვარესა და პლანეტებთან ალაპარაკებენ, ბალახებსა და მცენარეებსა სულიერად უკავშირებენ. გოეთე, შილერი, შელლი, რუსთაველი, ბართაშვილი, ბესიკი, ვაჟა-ფშაველა სიყვარულს კოსმიზმის შეგრძნობას უთანაბრებენ. რუსთაველი შეყვარებულ ავთანდილს

- 65 -

ამღერებს მულღაზანზარის ველზე და ამ სიმღერით ჰაერი რიტმიულად ატალღდება, აირხევა; ბალახები და პირუტყვები ეროტიულად აცახცახდებიან. თითქო ვნების ამყოლეობაში აინძრევა მთელი სამყარო და ჩვენი სულის ოცნება თავის მოჩვენებათა გრძელი რიგით ფარავს აქოთებულსა და ჭუჭყიან სინამდვი-

ლეს. შეყვარებულს ავიწყდება, რომ არსებობს ქვეყნად ორგანიული ნაკლი და უსრულობა, ჭუჭყი და წირპლი, ავიწყდება, რომ ქალს ხშირად გვირაბიული სუნის აქვს, ავიწყდება რომ, ის, რასაც ის ღვთაებას ეძახის, არის მხოლოდ ფიზიოლოგიური მასა.

ქეშმარიტების პრობლემა და ლოგიკა

შეუთანხმე აზრები ერთმანეთს, — ლაპარაკობდენ ელლინები; შეუთანხმე აზრები ავტორიტეტს, — ამბობდენ საშუალო საუკუნოებში; შეუთანხმე აზრები ფაქტებს — ამბობენ დღეს; ჰეგელი ფაქტებს ომს უცხადებდა. ფაქტები თუ ჩემს თეორიას არ ემორჩილებიან, მით უარესი ფაქტებისათვის, — ამბობდა ჰეგელი.

მაგრამ, დრო რომანტიული იდეოლოგიის შეიცვალა და ფაქტებს დღეს უფრო ენდობიან, ვიდრე რაციონალისტურ ტრიალებს, სხოლიებსა და გააზრებულ ზვიადობას. დღეს ფაქტების ინტერპრეტაციაა საჭირო, იმიტომ, რომ ფაქტების ტრიალსა და ქარიშხალში ვიხრჩობით.

ჩვენი აზრი შემთხვევითი ფაქტის კაუზალური ასახვაა და ჩვენი მსჯელობა ასახული ფაქტების სისტემა — სისტემა მწყობრი და სახიერი. იმ დროს, რიდესაც ფაქტები სამყაროში ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან და ერთმანეთთან ჩხუბობენ, ჩვენს პატარა თავის ქალაში იდეები და სახეები ფაქტებისა ერთმანეთთან მეგობრულად ბინადრობენ.

ფაქტის ასახვას ცნებას ეძახიან და ყოველი ცნება ასახული ნიშნებისა და თვისებათა ერთგვარი კოეფიციენტი: ჩვეულება აგროვებს ფაქტის ასახულ თვისებებს და ერთ ცნებაში აყალიბებს; ცნება ფაქტის ცხადყოფაა. თუ ცნება არ არის, არც ფაქტი არსებობს; თუ ცნება არის, ფაქტი ცხადყოფილია სიტყვით, სახელით; სიტყვა ერთგვარი სავიზიტო ბარათია ცნების, ერთგვარი აფიშაა, გამომსახველი ცნების გარემცველობისა და ფაქტის მოცემულობის.

ჩვენ ვიცნობთ არა საგანს, არამედ საგნის თვისებებს; შემეცნება ასახულ თვისებათა სისტემაა: მაგიდა შავია, გრძე-

ლი, ფართე და იწონის ათ გირვანქას; რას ნიშნავს ეს? ეს ნიშნავს იმას, რომ რაღაცა აღიზიანებს ჩვენს მხედველობით მარღვს და რაც აღიზიანებს, იმას სახელად დაარქვეს მაგიდა; შევეჩვიეთ ჩვენ ამ სიტყვას იმიტომ, რომ სანამდი ჩვენ ვიხმარდით მას, სხვებმა იხმარეს და ჩვენ ეს გვესმოდა; შემდეგ ჩვენ დავიწყეთ ხმარება ამ სიტყვის ისე, როგორც 'სხვები ხმარობდენ; მაგიდა იწონის ათ გირვანქას — ეს ნიშნავს იმას, რომ მის ასაწევად საჭიროა ენერგია ნაკლები, ვიდრე თერთმეტ გირვანქიანს ესაჭიროება და მეტი, ვიდრე ცხრა გირვანქიანს... ესე იგი საგანი იწვევს ჩვენი კუნთების ერთგვარ აღიზიანებას; ამნაირად თვისებათა ასახვა შთაბეჭდილებათა სის-

ტემაა; ჩვენი წარმოდგენა საგანზე მეტს არაფერს შეიცავს, გარდა შთაბეჭდილებებისა და როდესაც ჩვენ საგნის განმარტებას ვიძლევი, მხოლოდ ვალაგებთ ჩვეულების მიხედვით შეგრძნობათა რიგსა და რაოდენობას; საგნის შინაგანი, თვითური რაობა არის შეუცნობელში (კანტის ნოუმენი) მიზეზი ჩვენი ნერვიულ-ფსიქიურ გაღიზიანებათა. შთაბეჭდილებათა ფორმას აყალიბებს ორგანოტროპიზმი. ავიღოთ წინადადება: „კეთილშობილი ადამიანი ღირსია პატივისცემის“. ანალიზი ამ წინადადების შემდეგ გვიჩვენებს: სიტყვა კეთილშობილი ნიშნავს ყოველდღიურ ჩვეულებაში განმტკიცებულ დადებით ცნებას, ცნებას ორგანოტროპიულს, ჯგუფურს, ტერიტორიულს, კუთხურს; თავის თავად ეს ცნება ანალიტიურია და ორგანოტროპიული; ჩვენ მაინც უმატებთ სიტყვას — „ღირსია“, რომელიც სახავს კეთილშობილებასთან ჩვენს დამოკიდებულებას; სიტყვა „პატივისცემა“ ნიშნავს კეთილშობილების ღირებულების გადაკავშირებას სხვებთან, რომელთა პატივისცემა ონთოლოგიურ ჩვეულებათა ასახვაა.

გავარკვიოთ გეომეტრიული ცნება: „სამკუთხედი“ სამკუთხედის განმარტებაში ისე, როგორც ყოველ განმარტებაში ორი მხარეა. ერთი ლაპარაკობს, რომ არსებობს წუთისოფლად ფიგურა, რომელიც შემოფარგლულია სამი სწორი

- 68 -

წირით; მეორე ნაწილი: — ასეთ ფიგურას ემახიან სამკუთხედს. პირველი არის საფუძველი ონთოლოგიურად ახატული, ისტორიულ-ტერიტორიულ ჩვეულებებით განმტკიცებული, პლანეტარული (შეიძლება მარიხზე სხვანაირი ასახვა იყოს სამკუთხედის); მეორე არის თვით განმარტება ონთოლოგიურად ასახულ ჩვეულებათა; პირველი შეიძლება იყოს ჭეშმარიტება, ან სიცრუე; მეორე არც ჭეშმარიტებაა და არც სიცრუე; პირველი არის საფუძველი ყოველგვარ თეორემათა და მოაზრებათა სამკუთხედის შესახებ; მეორე არის რეზიუმე ფაქტების ერთ სიტყვაში — სამკუთხედში. პირველი ჭეშმარიტებაა იმდენად, რამდენად მეორე მოხერხება და თქმაა; პირველი ცოდნაა იმდენად, რამდენად მეორე ენის მეტყველების საშუალებაა. პირველი გამოსახავს დამოკიდებულებას სამ სწორ წირთა შორის; მეორე ამ დამოკიდებულების სახელწოდებაა.

ბუნება ჩვენი შემეცნების ორ მხარეს შეიცავს. მას ერთი მხრით აქვს საქმე სიტყვებთან, მეორე მხრით მოვლენებთან, ფაქტებთან; სიტყვებსა და ფაქტებს აერთებს ერთმანეთთან ჩვეულება წუთისოფლური, ჩვენი განცდით დაწმენდილი და შეფარდებული შთაბეჭდილებებით გაღიზიანებულ სულიერ მდგომარეობასთან.

ბოლოს და ბოლოს შემეცნების პროცესი არამც თუ ფსიქიურია, არამედ ნევროზიულიც. ჩვენ შეგვაქვს ჩვენი ნერვიულ-ფსიქიური ინდივიდუალობის ლოგოსი ყოვლობაში და სული ჩვენი დაუსრულებლობის დენაში იგივეა, რაც თერმომეტრი ქვაბში. ჩვენ ვიძლევი ყოვლობის მოვლენების გან-

მარტებას ჩვენი შთაბეჭდილებებით და ნერვიულ-ფსიქიური შეცნაურებებით ისე, როგორც ქვაბში რყევადი მდგომარეობის თანდათანობით ცვლილებების ასახვას იძლევა შიგ მოთავსებული თერმომეტრი.

საგანი წუთისოფლად მხოლოდ იმ წუთიდან არსებობს, რა წუთს იგი ცნებაში აისახება. ჭეშმარიტება თავის თავად არსებობს იმდენად, რამდენადაც ჭეშმარიტება ჩვენთვის*) არ-

*) შ. ნუცუბიძეს წიგნი „ალეთოლოგიის საფუძვლები“, „ჭეშმარიტების პრობლემა“ (თბილისი, 1922 წ. წიგნი I) სწორედ ამ საკითხს ეხება. შ. ნუცუბიძე იძლევა ჭეშმარიტების პრობლემის ორიგინალურ დასაბუთებას. ქართულ ფილოსოფიურ ლიტერატურაში „ალეთოლოგიის საფუძვლები“ საპატიო ადგილს დაიჭირს.

სებობს; ჩვენ გადაგვაქვს ჩვენი მეობიდან უნივერსალობაში სახეები; ჩვენს ორგანიულ-ფსიქიურ ჩვეულებაში იჩალებება ტრანსცენდენტალური გონება და ფაქტის ასახულ თვისებათა აყოვლადებაში სული ჩვენი ქსოვს ონთოლოგიური რეალიზმის ფორმებს; ჩვენ შევიცნობთ ფაქტის რეალობაში მხოლოდ იმ თვისებებს, რომელთაც ჩვენ მივითვისებთ ფაქტს ჩვენი სურვილებისა და ორგანიულ-ტემპერამენტულ დახრილობის გავლენით. საგანთა და მოვლენათა დენას ჩვენ შევიცნობთ იმით, რომ ვეძებთ კანონს გამომსახველს სტატიურობისას. ჩვენ ვცდილობთ ფაქტი ფაქტს გადავაბათ; შემდეგ ხელოვნურად შევათამაშოთ ფაქტები და ცდების საშუალებით ფორმულები გამოვიყვანოთ; მაგრამ ფაქტი, რომელსაც მე შევიცნობ არის ხელოვნურად ამოგლეჯილი ყოვლობის სტიქიური დენიდან. მე რომ სხვანაირი გრძნობა მქონდეს, ან სხვანაირი ტრანსცენდენტალური პირობა ფაქტის შეცნობის, თვით ფაქტი სხვა სახეს მიიღებდა; ცხადია აქიდან ჭეშმარიტება თავის თავად არ არსებობს, რადგან შემთხვევითი და დეფექტიური სტრუქტურა შეცნობის შემთხვევით ფაქტს ირჩევს: ვინ იცის ბუნებაში რამდენი პასკალისა და ბოლი-მარიოტის კანონისებური ფაქტები აღმოჩნდებოდა (შეიძლება კიდეც უკეთესი), ჩვენ რომ უკეთესად მოწყობილი გრძნობათა ორგანოები გვქონდეს. ჩვენი შემეცნება წააგავს ფარგლს, რომელიც შეიძლება გართოვდეს, შეიძლება შევიწროვდეს; წრეწირი, რომელსაც ჩვენი შემეცნება ხაზავს არა ბუნებრივია, არამედ ხელოვნური.

ჩვენ რომ ჩვენი თვალეზით ან სმენით ფაქტს შევიცნობთ, განა ის ჭეშმარიტი შეცნობაა? ჩვენ რომ მიკროსკოპში ვიყურებით და გადიდებულ მოვლენებს ვხედავთ, ვინ არის იმის თავმდები, რომ ჩვენი თვალეზი და გამადიდებელი შუშა არ გვატყუებს? — ვხედავთ რაღაცეებს, შევიცნობთ, სახელებს დავარქმევთ ისე, როგორც ჩვენ გვეხერხება, როგორც შეგვიძლია, როგორც მოვისურვებთ და შემდეგ ვლაპარაკობთ ეს ჭეშმარიტებაო. შეიძლება კაცი დაეთანხმოს დროებით იმ აზრს, რომ საგანი არსებობს მანამდე, სანამდე ჩვენ შევიც-

ნობთ, მაგრამ არავითარი საფუძველი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ჩვენ მიერ შეცნობილი საგანი ისეთია. როგორც ჩვენ შევიცნობთ.

დღემდი ფიზიკა გვასწავლიდა მოლეკულები ატომებისაგან შედგებაო; დღეს ფიზიკოსები ამტკიცებენ მოლეკულები და თვით ატომები ელვიური იონებისაგან შედგებაო. ჩვენ როდესაც ვლაპარაკობდით: მოლეკულები მხოლოდ ატომებისაგან შედგებაო, განა ეს ჭეშმარიტება იყო? ეხლა ლაპარაკობენ; ატომები ელექტრო-იონებისაგან შედგებაო. ვინ იტყვის, არის თუ არა ეს დებულება ჭეშმარიტება თავისთავად?

ავსტრალიაში ადგილობრივ მცხოვრებლებს თურმე ასეთი წარმოდგენა აქვთ ადამიანის მოვალეობაზე. ვინმეს რომ ნათესავი მოუკვდება, ვალდებულია მეზობელ ტომს მოუკლას სამაგიერო ერთი წევრი, რადგან თავის ნათესავის სიკვდილს ავსტრალიელი აბრალებს მეზობელ ტომს, რომელმაც მას გამოუგზავნა ბოროტი სული.

ერთხელ თურმე ექიმ ლოდორს, რომელიც იყო მმართველი ავსტრალიის ერთ-ერთ პროვინციის, გამოეცხადა ერთი ავსტრალიელი, რომელსაც გარდაეცვალა ცოლი; ავსტრალიელმა თხოვა ლოდორს: გამიშვი და მეზობელ ტომს მოუკლავ სამაგიეროსო. ექიმმა ლოდორმა დაპირდა, რომ თუ კი კიდევ ამისთანას თქმას გაბედავდა ავსტრალიელი, იგი მას ციხეში ჩააგდებდა. ავსტრალიელი დაავადმყოფდა, მას აწუხებდა სინიდიის და თავის მოვალეობის შეუსრულებლობა. ცოლის სული მას ხშირად ეცხადებოდა და, როგორც ჰამლეტს, მოსვენებას არ აძლევდა.

ერთხელ წამოვარდა თურმე ლოგინიდან ავადმყოფი ავსტრალიელი და გაიქცა. რამოდენიმე დღის შემდეგ დაბრუნდა და გამოუცხადა ექიმ ლოდორს: რაც გინდა მიქენი, შევასრულე ჩემი ჭეშმარიტი მოვალეობა, მეზობელს ცოლი მოუკალიო. ლოდორმა შეიპყრო ავსტრალიელი და ციხეში გაგზავნა.

- 71 -

საინტერესოა: ალეთოლოგიის თვალთახედვით ვისკენ არის აბსოლიუტური ჭეშმარიტება ინგლისელისა თუ ავსტრალიელის?

ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ ორი სხვა და სხვა სახის კულტურულ-ტროპიული ტრადიცია აქ ერთმანეთს შეხვდა და პრობლემა ჭეშმარიტების — პრობლემა ლოგიური გადაიქცა ტერიტორიულ-ტროპიულ პრობლემად.

ლოგიკა მხოლოდ ჩვეულებით აყოვლადებული ინტელექტუალურ ზოგადობაა — ზოგადობა კუთხური, ჯგუფური, ხშირად ტემპერამენტული ხასიათის, და როგორც ასეთი ყალბი მარადობისა და უნივერსალობის თვალთახედვით.

ყოვლობის მიმდინარეობა ალოგიურია და რაც უფრო გაყვება ადამიანი ლოგიკას, მით უფრო უბედური იქნება იგი

წუთისოფლად.

ჭეშმარიტება როგორც პრობლემა ლოგიკის საგანია ლოგიკის დებულებები საფუძველია ჭეშმარიტებისა; შემეცნების დროს ჩვენ ვსარგებლობთ იმით, რაც გვაქვს და რასაც ჩვეულებრივად ვენდობით: მენ დე-ბირანი, რენუვიე და ბოლცანო სინამდვილის ოდენობას ჩვენი აზრის გარემცველობას უფარდებენ და, როგორც პარმენიდი, საგნისა და შეცნობის შორის იგივეობას ხედავენ. ფსიქოლოგიურად ბუნებრივია. როდესაც ფილოსოფოსები რაციონალისტები საგანს შეცნობას უფარდებენ და სანამდი საგანს შეიცნობენ, შეაქვთ შეცნობის პროცესში თავიანთი აპრიორიზმი და პრედიკატები. კანტმა ადრე შეამჩნია ეს, მაგრამ მაინც აპრიორიზმსა და ტრანსცენდენტალობას მიენდო, როგორც აუცილებელ პირობებს შემეცნებისას.

მაგრამ, რას წარმოადგენს ეს აუცილებელი პირობები და არსებობს თუ არა თავისთავად ჭეშმარიტება, რომელსაც ჩვენ ვიჭერთ არსებობის ოკეანეში ამ აუცილებელი პირობებით?

როგორც დავინახეთ, ფაქტისა და შემეცნების შორის დამოკიდებულება ყოველთვის შემთხვევითი ხასიათისაა. შე-

- 72 -

მეცნების უდიადესი მომენტები — განყენება, შედარება, აყოვლადება ბოლოს და ბოლოს ერთგვარი ფსიქიური combinaison-ებია და შედეგი ამ კომბინეზონების არის ცნება, რომელიც ერთგვარ გააზრებულ სინტეზს წარმოადგენს — სინტეზს შერგმნობილ თვისებათა.

მაგრამ, თვისებათა შერგმნობა და შეცნობა, როგორც აპერცეპციის პროცესი გვიჩვენებს, ფსიქოლოგისტურია და არა ლოგისტური. ყოველ ადამიანს პროფესიისა და სულიერი წვრთნის ფსიქიური ატრიბუტები შეაქვს საგნის შეცნობის პროცესში. ფანქარს მოწაფე და ვაჭარი სხვა და სხვა სახით შეიცნობენ; ძროხის კუნთებს მხატვარი და ყასაბი სხვა და სხვა თვალთახედვით უყურებენ. აპრიორული და ტრანსცენდენტალური რაც არის შემეცნების პროცესში, ყველაფერი შემოტანილია პროფესიული წინდახრილობით და ონთოლოგიურ ჩვეულებათა ასახვით. დარჩა აპერცეპციის ინდუქტიური ელემენტი — თვისებების რაობათა შეცნაურება და ამ ელემენტის განზოგადება ხან განყენების სახით, ხან შედარებისა და ხან აყოვლადების.

მაგრამ განყენება, შედარება, აყოვლადება, სწვრივადობა და სხვა მთავარი მომენტები შემეცნებისა აზროვნების ჩვეულების სტატიკა და როგორც ასეთები ცხადყოფენ საგნის თვისებათა სისტემას და არა საგანსა და საგნის რაობას.

საგნის თვისებათა სისტემაში ჭეშმარიტების გამოსახვა სრულებით არ ნიშნავს საგნის რაობის შეცნობას, როგორც ცარიელი ბოთლებისა და კოლოფების ჩამოწყობა თაროებზე სავაჭრო სახლის გახსნას არ ნიშნავს.

ლოგიკის ძირითადი პრინციპები ფსიქიური ჩვეულები-

თი განმტკიცებელი; განუწყვეტლობა და ხშირი განმეორება ფსიქიური ფაქტის აძლევს საფუძველს აზროვნებას ისე, როგორც ფიზიკურ მოძრაობათა ხშირი განმეორება აძლევს საშუალებას მარჯვე მოძრაობისას კუნთებს.

ფსიქოლოგია ორგანოტროპიულია და ლოგიკა მხოლოდ ერთგვარი სტატიურ-გრადიული განყოფილებაა ფსიქოლო-

- 73 -

გის; რუსეთში ვედენსკი და ჩვენში ბ. ნუცუბიძე წინააღმდეგს ამტკიცებენ:*) მათი და მათი წინაპრების აზრით ლოგიკა სრულებით დამოუკიდებელია ფსიქოლოგიისაგან, პირიქით, ფსიქოლოგიას ეძლევა ღირებულება იმიტომ, რომ არსებობს ლოგიკის კანონები...

ჩვენთვის ლოგიკა მხოლოდ ერთგვარი დაკვირვების სისტემაა, როგორც გრამატიკა. ლოგიკა აკვირდება შემეცნების ბუნებას, გრამატიკა კი ენის ბუნებას; ლოგიკის ცოდნა ადამიანს არ შველის შეცდომებში, არც გრამატიკა შველის მაინც და მაინც ენის შესწავლაში. ვისაც უნდა შეისწავლოს ქართული ენა და ლიტერატურა, უნდა შეისწავლოს რუსთაველი, თმოგველი, ბარათაშვილი, ჭავჭავაძე, და არა ხუნდაძის გრამატიკა.

ლოგიკა მხოლოდ სტატისტიკა აზროვნების ბუნებაში; აზროვნების ფაქტები კი ალოგიურ ყოვლობას უკავშირდებიან.

ლოგიკა მისაღებია როგორც მეთოდი, როგორც ხერხი და არა როგორც ნორმა, არა როგორც საზომი.

რაც უფრო უმეშვეოდ და ლირიული განცდებით შევდივართ ყოვლობაში, რაც უფრო შორს ვიხედებით კეთილშობილი ზრახვებით და ინტუიციით, რაც უფრო კოსმიური და მეტაონთოლოგიურია სული ჩვენი, მით უფრო ვამჩნევთ, რომ ლოგიკა როგორც ნორმა ყალბია და კაცობრიობის კულტურის ერთგვარ დეფექტს წარმოადგენს.

საშუალო საუკუნოების ინკვიზიციებსა და ინტელექტუალურ კარჩაკეტილობას ლოგიკა ხელს უწყობდა; ყოველგვარ ჯგუფურსა და კუთხურ განაპირებას ლოგიკით ასაბუთებენ; ლოგიკამ აწამა ქრისტე, სოკრატე, ბრუნო, გალილე; ლოგიკით ხელმძღვანელობენ დიპლომატიური შანტაჟებისა და აფერების დროს.

*) ჩვენ აქ ვხევებით ჭეშმარიტების პრობლემას იმდენად, რამდენად ჩვენ გვესაჭიროება უარყოფა ამ პრობლემის ჩვენი სოფლმხედველობის გამოსარკვევად. შ. ნუცუბიძეს ფილოსოფიურ დებულებებს ჩვენ ცალკე გავარჩევთ.

- 74 -

ლოგიკა უარყოფს გენიოსური კეთილშობილებისა და კოსმიური სევდის გამლილობას. ლოგიკა სულისა და ნებისყოფის ბორკილით ლოგიკის დებულებები მეშჩანური *comme if faut*-ს მარჭვლებია.

ლოგიკის საუკეთესო ფორმა არის სოფიზმი — ფორმა,

რომელიც უარყოფს ლოგიკას და კარიკატურულად ეთანაბრება ყოველობის ირაციონალობას.

იდეალების ევოლიუცია

კულტურის ისტორიაში ხშირად სრის მომენტები მიმდინარეობათა გაერთიანების, სინტეზის ერთმანეთს საუკუნეთა განმავლობაში დამორბეული ელემენტები სხვა და სხვა მიზეზის გამო ერთდებიან, მთლიან სახეს იღებენ.

აგრეთვე არის მომენტები გაყრისა და განაპირების. ელემენტები, რომელნიც წინად მთლიან ერთეულში იყვნენ მოთავსებულნი, ერთმანეთს შორდებიან და სხვა და სხვა გზით იწყებენ „ევოლიუციას“, ხეტიან.

მომენტი სინტეზის „პროგრესიული“ მომენტია ისტორიაში; მომენტი გაყრისა და დანაწილების „რეგრესის“ მაჩვენებელია.

ძველი პოლიციურ-მონარქიული სახელმწიფოები — ბაბილონი, ასურეთი, სპარსეთი დაიპყრენ მაკედონელებმა. კულტურა ამ სახელმწიფოების, დათანწყობებული ელლინიზმით, შევიდა ხმელთა შუა ზღვის ცივილიზაციაში, რომელშიაც დროთა ვითარებაში ჩაისახა ქრისტიანული მოძღვრების მაგარი ორგანიზაციები.

ანტიური ცივილიზაცია ღებულობს უნივერსალურ ხასიათს. ფსიქოლოგიურ გამლილობისა და კოსმიზმს მატერიულ ფორმას აძლევს ცეზარების მსოფლიო ხასიათის გაქანება; მაგრამ, საშუალო საუკუნოები ფეოდალური განწვალებით არღვევენ მთლიან კულტურულ-ცივილიზაციურ მიმდინარეობას და რელიგიური პერსპექტივების ჰაერეთი ისტორიულ-რასიულ ტემპერამენტის მიხედვით კაცობრიობის კულტურის მთლიან მიმდინარეობას ორად ყოფს.

ერთი მიმართულება იღებს ბიძანტიურ-აღმოსავლეთურ სახეს; მეორე — რომანო-გერმანულს, დასავლეთურს.

- 76 -

ბიძანტიურ-აღმოსავლეთური კულტურა ცუდ პირობებში ვითარდება, ბიძანტიას ჯერ ჯვაროსანთა ლაშქრები იკავებენ, შემდეგ თურქები, ბალკანეთის ნახევარ კუნძულზე სლავური სახელმწიფოები ორიგინალობას ვერ იჩენენ; რუსეთს მოძრაობის საშვალეობას არ აძლევენ მონგოლები ორ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში; საქართველოს სისტემატიურად აოხრებენ ისევ მონგოლები და სპარსელები.

რომანო-გერმანული ცივილიზაცია გაცილებით უკეთესს პირობებში ვითარდება. საქართველო, რუსეთი და სხვა კულტურული სახელმწიფოები იფარავენ საუკუნეთა განმავლობაში ევროპას აღმოსავლეთის ურდოებისაგან. ხალხთა დიდი გადასახლების შემდეგ ევროპა დასვენებულია; მან არ იცის ვინ არიან ჯელალ-ედინები, ქაიხოსროები, ჩინგის-ხანები, ბატები

და სხვა...

ევროპა არ სწყვეტს კავშირს საშუალო საუკუნოების განმავლობაში ანტიურ ქვეყნებთან, ძველი ცივილიზაციის სხივოსან წარმომადგენლებთან. პლატონი და არისტოტელი ისეთივე ავტორიტეტები არიან ევროპელებისათვის საშუალო საუკუნოებში, როგორც ქრისტეს მოციქულები და წინასწარმეტყველები.

მართალია ფანატიურ-რელიგიური გატაცება, პაპების მრუმობა და ბერების ორდენების ლირწებრივობა კულტურული მუშაობის წესოერ მიმდინარეობას ხელს უშლიან, მაგრამ წყურვილი შემოქმედებისა და ჭეშმარიტების ხილვის, წყურვილი ცოდნისა და მშვენიერების ევროპიელს ისევ ელლინიზმისაკენ ეძახის. თვით კათოლიკური ეკლესია, მიუხედავად თავის სიმკაცრისა და ასკეტიზმის, საპატიო ადგილს უთმობს წარმართულ ესთეტიკას; პარიზის ცნობილი ღვთისმშობლის ტაძრის (Notre Dame de Paris) სახურავზე კათოლიკე მხატვარს გამოყავს საუცხოვო სიმბოლო სიმმაგისა და ჯიქურიანობის — Chimère. კულტი დიონისისა დიდი ხალისით სრულდება დღემდე ევროპის დიდი ქალაქების ქუჩებში ეგრედ წოდებული კარნავალის სახით.

- 77 -

საშუალო საუკუნოების იდეოლოგი, ქრისტიანი, მორწმუნე კათოლიკე დანტე ალიგიერი ანტიური მწერლების ჯოჯოხეთში მოთავსებას ვერ ბედავს და რადგან ომერი, პლატონი, არისტოტელი, ციცერონი მონათლული არ იყვნენ, დანტე იძულებულია დატოვოს ისინი სამოთხის გარეთ, სადმე ჯოჯოხეთის მახლობლად, მაგრამ იქ, სადაც ტანჯვა არ არის.

ასეთი განსაკუთრებული პატივისცემა ანტიური კულტურის ახასიათებს მთელს საშუალო საუკუნოებს; ტერტულიანი ლაპარაკობს ქრისტიანული ფილოსოფია მხოლოდ კეთილშობილი დაგვირგვინება წარმართული კულტურის კეთილშობილი ზრახვებისაო; მინუცი სულის უკვდაებას ამტკიცებს სხვათა შორის პლატონისა და პითაგორის სიტყვებით; წმინდა ამბროსი პატივს სცემს ანტიურ ქვეყანას და რომის რესპუბლიკის ეპოქას მშვენიერ დროს ეძახის (Gaston Boissier. *La fin du paganisme*, I 254, 279, 339).

რენესანსის ეპოქა ამის შემდეგ ფსიქოლოგიურად გასაგებია. კლასიკური ცივილიზაციის გაკვლავყოფებას ნიადაგი ქონდა თვით საშუალო საუკუნოებშიაც; ახალი საუკუნოების სოც.-ისტორიული და გეოგრაფიული კოსმიზმი მთლიანობისა და ბუნებრივობის ნატვრაში უფრო მძლავრად იხრება თავისუფლებისა და ესთეტიური იდეალებისაკენ.

კლასიკური ლიტერატურა ჰუმანისტების ხელში და ბიბლია პროტესტანტების უბეში — ორი დიდი ძალაა, რომელნიც ებრძვიან მონასტრული ტრადიციების სიმშრალეს, სკოლასტიურ უსლობას. ჰუმანისტების იდეალია მთლიანი პიროვნება, ადამიანობა სრული, დამთავრებული; პროტესტანტები

და რეფორმატორები ქრისტიანული მოძღვრების ეკლესიური ფორმებისა და ორგანიზაციების განახლებას აპირებენ კულტურის საერთო მიმდინარეობასთან შეფარდებით და საზოგადოებრივი სულიერი განწყობილების ალღოს აღებით.

რეფორმაცია იყო რენესანსის ფსიქოლოგიური გაგრძელება რელიგიის სფეროში და გამოსახავდა ახალი საუკუნოების

- 78 -

ახალს მორალს, არღვევდა კათოლიკურ-ფეოდალურ სოფლმხედველობას და იძლეოდა პერსპექტივებს, რომელნიც აკმაყოფილებდნენ იმ დროს რელიგიურად მოაზრე წრეებს.

კაცობრიობა დაქანცული აღმოსავლეთში ლაშქრობით, ფეოდალური განწვალებით, მტკიცე სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციების უქონლობით, გრძნობს მოთხოვნილებას სულიერი განახლებისა და ახალი ფილოსოფიურ-რელიგიური პრინციპების ძიების.

გეოგრაფიული და კოსმიური სოფლმხედველობის გაფართოება, ამერიკის აღმოჩენა, ოკეანების გაცნობა, დასაბეჭდი მანქანების გამოგონება, ბუნების მეტყველებისა და მორალის სფეროში ახალი კვლევა-ძიებანი კათოლიკური მთლიანი სოფლმხედველობის მაგიერ ნიადაგს უმზადებენ ადამიანის ქაოტიურ სულიერ დრამას, მონტენის მწარე თქმას: *que sais-je?*

რომის პაპების თეოკრატიული მმართველობის იდეალი ფეოდალიზმთან ერთად დაიღუპა და ვერც ანსელმო კენტერბერიელის *Credo ut intelligam*, ვერც თომა აქვინელის პათოსიური მეტყველება, ვერც დაგვიანებული ტრიდენტის კონგრესი ვერ ახერხებენ საშუალო საუკუნოების სოფლმხედველობის რესტავრაციას.

თვით იეზუიტიზმი, მისი პედაგოგიური და დიპლომატიური ცდები, მისი პოლიტიკურ-რელიგიური ზრახვები მხოლოდ ამწვავებენ არსებობის ტრაგედიის გრძნობას და ყოველგვარი უკუხედვა, ყოველგვარი სურვილი წარსულის დაბრუნების იწვევს წინააღმდეგობას აზროვნებისა და გრძნობის სფეროში.

ლიუტერის თეზისებს, რომელნიც ვიტენბერგის უნივერსიტეტის კარებზე იყო აკრული, ფსიქოლოგიურად აყოვლადებს რენესანსის ხელოვნება ვნებიანობისა და წარმართული გრძნობების ამშლელი. ტიცციანის ვენერა თავისი ლაღად აბორცვილი ძუძუებით ისე ებრძოდა რომის პაპებსა და ასკეტიზმს როგორც რუსსო და ვოლტერი კათოლიკოზს და კლერიკა-

- 79 -

ირღვევა საზოგადოთ კვიეთიური და იდილიური სულიერი წყობა და ადამიანი გრძნობს თავის უსუსურობას, უმწეობას მოვლენათა და საგანთა უსაზღვრო დენაში.

სოციალური ინტერესების წინააღმდეგობანი, ყოველდღიური ცხოვრების უაზროდ ატორტმანებული და მრუშო

მომრაობა, დიადი პრინციპების და ფიქრების უშედეგოდ და-
ლუპვა, ჭეშმარიტებისა და კეთილშობილების დამარცხება —
ყველაფერი ეს იწვევს პესიმისტურ აზრებსა და სევდას.

დაცვეთილი ფრაზა „მსოფლიო სევდა“ უფრო ღრმა
ხასიათისაა, ვიდრე სიტყვიერების ოფიციალური ისტორიკოსე-
ბი ფიქრობენ. მანფრედისა და ფაუსტის წუხილი, ჰამლეტის
ტრაგედია, ბარათაშვილისა და ლეოპარდის სასოწარკვეთილე-
ბა კაცობრიობის უკეთილშობილესი და უმშვენიერესი გრძ-
ნობის გამოსახულებაა.

საშუალო საუკუნოებში არ იყო ისე მწარე წინააღმდე-
გობა იდეალისა და სინამდვილის შორის: ყოველგვარ საში-
ნელებასა და საზიზღროებას კათოლიკობა ხსნიდა რელიგიური
საპირობით. სისხლი, ღალატი, სიკვდილით დასჯა, წვალება
— ყველაფერი მისაღები იყო, თუ კი ამაებს მოითხოვდა ინ-
ტერესი რელიგიისა და ეკლესიური ტრადიციის.

ახალს საუკუნოებში კათოლიკობას დაეკარგა ძალა; ავ-
ტორიტეტი ეკლესიისა დაეცა; ადამიანი მეტს ვერ არწმუ-
ნებს თავის თავს, რომ იდეალს შეუძლია გაამართლოს სინამ-
დვილე. იჭვები იპყრობს ადამიანის სულს და ნებისყოფას ინტე-
ლექტი ახრჩობს იმიტომ, რომ ადამიანი მთლად არ არის
განთავისუფლებული ტრადიციისაგან. გრძნობა იმისა, რომ
არსებობს უთანხმოება იდეალისა და სინამდვილის შორის,
არის მიზეზი ტანჯვისა და ცრემლების, რადგან ადამიანს არ
ყოფნის გამბედაობა ისტორიულ-ტრადიციულ ღირებულება-
თა სრული გადაფასების.

რენესანსი, რეფორმაცია, საფრანგეთის დიდი რევოლი-
უცია ინდივიდუალური მთლიანობისა და უფლებრივობისათ-

- 80 -

ვის იბრძვიან, მაგრამ წარსულის კულტი, ისტორიულ-ლოგი-
ური ტრაფარეტი ანახევრებს ენერგიას ამ ბრძოლისას და
მებრძოლი ივსება მხოლოდ იჭვებით.

ჰამლეტმა არ იცის რა ქნას და ეძებს ფაქტებს, რომ
დარწმუნდეს — სად არის ჭეშმარიტება, მაგრამ ლოგიკა ჰამ-
ლეტის ტრადიციული და ყალბია. ჰამლეტი კეთილშობილი
რაინდია ძიებაში, მაგრამ პრინციპი ამ ძიების ყალბია.

ჰამლეტს ესაჭიროება თავის სულის დასამშვიდებლად წუ-
თისოფლური უზნეობა გაამართლოს მორალური პრინციპების
წინაშე. მხოლოდ ეს მორალური პრინციპები, რომლითაც ჰამ-
ლეტი ზომავს წუთისოფლურ უზნეობას, რეალობას, ორგა-
ნიულ მრუშობას, ფიზიოლოგიურ წვას, რას წარმოადგენს
თავისთავად? არის თუ არა ღირებულება ტრანსცენდენტური,
მარადიული იმ თვალთახედვაში, რომელსაც ჰამლეტი უცხა-
დებს ნდობას, რომლითაც იგი ატაცებულია?

ჰამლეტს მამა მოუკლეს და სული მამის მოსვენებას არ
აძლევს მას. შურისძიებისაკენ ეძახის. სული აქ პარის სიმბო-
ლო კაცობრიობის ისტორიული მორალის, სუსტებისა და უძ-
ლურების მორალის. რა უნდა სულს? — სულს აწუხებს, რომ

ქალი, რომელიც მას კოცნიდა, მას ეკუთვნოდა მთელი ტანით, ეხლა სხვას ყავს; ეხლა ამ ქალს სხვა კოცნის, სხვა ეალერსება, ეხლა ეს ქალი სხვისია მთელი ტანით.

მაგრამ ეს ხომ ბუნების კანონია. ბრძოლა, სუსტის დამარცხება, ძლიერის გამარჯვება; სუსტების ხვედრი ძლიერებს ეკუთვნის; ძმამ ძმა მოკლა და რძალი ცოლად წაიყვანა, მწვავე ფაქტია, მაგრამ ფაქტი მისაღები ბიოლოგიურ და ფიზიოლოგიური თვალთახედვით.

სქესობრივი წვა, მზიდარულობა ვნებათა, ფიზიოლოგიურ-ნერვიული რეალობა, განცდა, ნდომა მიკარებისა, შეერთებისა — ეს ხომ საღი სხეულის თვისებებია, თვისებები მოუშორებელი.

მხოლოდ ჰამლეტის მამის სული მსჯელობს როგორც ლუარსაბ თათქარიძე ძილში: ხათათქარიძეს ესიზმრება, ვითომ

- 81 -

მოკვდა, საფლავში ჩაასვენეს და მარტოდ დარჩა, მას აწუხებს ის, რომ ცოლი მისი დარეჯანი არ ჩაყვა მას საფლავში.

ჰამლეტის მამის სულიც ეგრე სჯის: ტრადიციული მორალი, ლოგიკა საუკუნეების მემჩანური, ფილისტერული ფსიქოლოგია მოდგმათა თხოულობენ, რომ ძმას არ ყავდეს ცოლად ძმის ქვრივი, მაგრამ ამ ლოგიკას, ამ მორალს ავიწყდება, რომ ქალისადმი ტრფიალება თავის თავად არ ემორჩილება არც მორალს, არც ლოგიკას. საზოგადოთ ცხოვრებას არ უდგება არც ჩვენი მორალი, არც ჩვენი ლოგიკა. ჩვენი მორალი, მისი პრინციპები, ჩვენი ლოგიკა, მისი კათეგორიები მხოლოდ ჩვენი წუთისოფლური ჩვეულებების შედეგია; გარეშე ჩვენი ჩვეულებათა ჩვენს იდეალებსა და პრინციპებს არა აქვს არავითარი საფუძველი, არავითარი რეალობა; ფორმები ჩვენი მორალისა და აზროვნების ისე იკეცება ჩვენს ნერვიულ-ფიზიოლოგიურ თვისებებში, მათ ჩვეულებებში, როგორც ტანისამოსი, რომელსაც ჩვენ ყოველდღიურად ვატარებთ და რომელიც თანდათანობით ღებულობს ჩვენი ტანადობის გამომსახველ ფორმას. რასაც სპენსერი შეფარდებულების კანონს ეძახის, ის ბოლოს და ბოლოს ორგანიული ჩვეულების კანონია.

სული ჩვენი უნდა შეეჩვიოს მწვერვალებისა და სიღრმეების დანახვას, როგორც ჩვენი ტანი ეჩვევა შემოდგომის სუსხში ნოტიო ჰაერეთს. წუთისოფლური ღირებულებები — ოჯახი, ნათესაობა, სიყვარული, იმედი, ალერსი, მეგობრობა — იდილიურ-კვიეთიური ცნებებია — ისტორიული მემჩანობის გამომსახველი.

ტრაგედია ინდივიდუალიზმისა ბოლოს და ბოლოს ჩვეულებათა ტრაგედიაა და იმ დღიდან, რა დღეს ადამიანი დარწმუნდება, რომ ბოროტება და სიკეთე ისტორიაში ისეთივე მოვლენებია, როგორც სითბო და სიცივე ფიზიკაში, შეგრძნობა არსებობის სიმწარისა ჩვენში განახევრდება.

ქვეყანას არა ყავს მმართველი, რომელიც იდგეს ქვეყნის

და მოვლენათა დენას. ტრანსცენდენტური, გარესკნელური მიზანი ცხოვრებას არა აქვს; ჩვენ ვერ ვამჩნევთ კულტურის ისტორიაში განსაკუთრებულ აზრს, მიზანს; ყოველი ერი, ყოველი საუკუნე, როგორც ლეიდენის კონდენსატორი, დატვირთული ბიოლოგიური ენერგიით, იცლება და შემდეგ უმიზნოდ უსაზღვროებაში იკარგება. იყო ბაბილონი, მას ჰქონდა სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია, ყავდა მმართველები, იქმნებოდა მეტყველება, ლიტერატურა, ინდუსტრია; სიყვარული, ვნებათა ღელვა, ილლიუზიები, გრძნობები ამშვენებდნენ, ასახიერებდნენ მიწა-წყალს, მინდორ-ველებს, ქალაქებსა და სოფლებს. იყო ეგვიპტე ფარაონებით, მოგვებით, სფინქსებით, წვერადებით, იდეალებით; ელლადა თავისი მშვენიერი ღმერთებით, ტრაგედიული მითებით და ლამაზი განცდებით; რომი ძლევა-მოსილი გამლილოებით და გამბედაობით, ორატორებით და იმპერატორებით იყვნენ და აღარ არიან? დარჩა არსებობისა და დიდების ნანგრევები მოწყენილი, დაღრუჯილი; დარჩა ისტორიული თქმები, დებულებები სავარგონი გიმნაზიური მჭერმეტყველებისათვის; საუკუნოები გაივლიან და ამ თქმებსაც აღარ ექნება ადგილი; სხვა საქმეები, სხვა დროის ლეგენდები დაიკავებენ მათ ადგილს.

ვის ახსოვს დღეს რომელიმე ძველი ელლინის თავის ქალა, სადაც მოთავსებული იყო ლამაზი იდეალები და ოცნებები? საუკუნეთა წვიმები და გეოლოგიური ნაკეციები ფარავენ ინდივიდუალურ ვინაობას, მის კეთილშობილ განცდებსა და მისტიურ შორეულობაში გააზრებულ ლანდებს. დაკარგული ვართ უფსკრულში, სადღაც, ვქანაობთ, ვირყევით, ვღელავთ, იმედებში ვართ და იმედებით ვიღუპებით, ვიგონებთ სქოლიებსა და კათეგორიებს, ჩვენს ილლიუზიებში შექმნილ კერპებს ვემორჩილებით, ვთვრებით იდეებით, როგორც ალკოგოლით და ბოლოს კერპებსაც და იდეებსაც ვიცვლით, როგორც ტანისამოსს.

ჩვენს „მე“-ს ჩვენვე ვკლავთ და სიახლის მაცდურ დაპირებებში ვებრძვით დამტკიცებულსა და მიღებულს...

კარგად ამბობს დოსტოევსკის რასკოლნიკოვი: „მე ქალი არ მომიკლავს, მე პრინციპი მოვკალიო“. პრინციპი შეცნობილ ჩვეულებათა ლოგიური სინტეზია და როგორც ასეთი ინტელექტუალური კულტურის ნავთსაყუდელს წარმოადგენს. მხოლოდ ამ მდორე ნავთსაყუდელში იხრჩობა ხალისი სიცოცხლე ჩვენი ყოფისა; რაც უფრო მალე გავა აქიდან მღელვარე ოკეანეში კაცობრიობის სული, რაც უფრო მივენდობით აფექტებს, სტიქიურ-კოსმიურ ყომარბაზობას, მით უფრო ლამაზი იქნება ჩვენი არსებობა წუთისოფლად.

ჰამლეტის ტრაგედია იმაშია, რომ ხომალდი მისი აზროვნების ისტორიულ-ლოგიური ტრადიციის მდორე ნავთსადგურში დგას. ჰამლეტი ვერ კლავს პრინციპს, მხოლოდ ეძებს და ემორჩილება, შურიანობს და ნაღვლიანობაში იხრჩობა, როგორც ილია ჭავჭავაძის მეურმე, რომელიც თავის უძლურების გამო შურით ხარებს უტყლამუნებს შოლტებს.

ნაპოლეონსა და ცეზარს იმეუძლიათ ათასების დახოცვა ბრძოლის ველზე ფეტიშებისა და ყალბი ღმერთების სახელით; რასკოლნიკოვს და ჰამლეტს თითო ადამიანის მოკვლაც ეძნელებათ. ტრაგედია ინდივიდუალობის მხოლოდ ჩვეულების ტრაგედიაა და ვინ იცის, შეიძლება ყველაფერი, რითაც ჩვენ წუთისოფლად თავს ვინუგეშებთ, მხოლოდ ლანდური ჩვენებაა ტკბილი ჩვეულების, მემჩანური იდილიის.

ფილოსოფოსმა გუნდმა პატარა ძალი შეაჩვია ჯოხზე ხტუნვას; როდესაც ფილოსოფოსი ძალს ეტყოდა: „ჰოპს“, ძალი ჯოხს გადახტებოდა. ერთხელ ვუნდმა ძალს უბრძანა უჯოხით ხტუნვა; „ჰოპო“, — უთხრა ფილოსოფოსმა ძალს, მაგრამ ძალი შეჩვეული „ჰოპის“ დროს ჯოხის დანახვას, არ დაინძრა ადგილიდან და სულელურად შეეყურებდა პატრონს, — თითქო ესაყვედურებოდა თვალებით — ვის გაუგონია „ჰოპ“ უჯოხით?

ფილოსოფოსის ჯოხი სიმბოლოა ორგანიული ჩვეულების, ტრადიციის, პრინციპის, კერპის. ჩვენც გვიკვირს, როდესაც ცხოვრება უპრინციპოდ (უჯოხოდ) გვახტუნებს.

პროგრესი და მარადობის იდეა

პროგრესი არ არსებობს.

არსებობს თუ არა პროგრესი? — ასეთი საკითხი ბევრს უსაფუძვლოდ მიაჩნია: — არსებობს, რა თქმა უნდ ქალაქების გაშენება, რკინის გზები, ტელეფონები, ტელეგრაფები, აკადემიები და სამეცნიერო ლაბორატორიები, ფუფუნების საგნები — განა ყველაფერი ეს კაცობრიობის წინსვლის ნიშანი არ არის? პროგრესი არსებობს: ისტორია თანდათანობით აგროვებს ფაქტებს, მასალებს; ერები გამოდიან პირველყოფილ მდგომარეობიდან, სტოვებენ ტყეებს და აშენებენ ქალაქებს, სწავლობენ, იძენენ ცოდნას, აკეთებენ გზებს, ხიდებს, ეცნობიან ერთმანეთს — განა ეს პროგრესი არ არის შედარებით იმ მდგომარეობასთან, რომელშიაც კაცობრიობა იმყოფებოდა რამოდენიმე ათასი წლის წინად; ეს მდგომარეობა უკეთესია, უფრო ლამაზია და მისაღები, უფრო ხელს უწყობს საერთოდ კაცობრიობის გაკეთილშობილებას. მაშ პროგრესი არსებობს; ასეთია ლოგიკა კაცობრიობის.

მართალია თუ არა ეს აზრი? ხდება თუ არა საერთოდ ცხოვრების ელემენტების გაკეთილშობილება?

სახელმწიფოებრივი ფორმა არსებობისა უარყოფს პროგრესის იდეას: ისტორია გვიმტკიცებს, რომ მას შემდეგ, რაც

სახელმწიფოები არსებობენ, არის განუწყვეტელი ბრძოლა და ომი სახელმწიფოთა შორის, ომის დროს ხდება შერჩევა არა უკეთესი ელემენტების, არამედ ისეთი ელემენტების, რომელნიც საერთო ცხოვრების გაკეთილშობილებას ხელს უშლიან. ომი მოითხოვს, რომ უკეთესები, ტანსაღები გამოვიდნენ ბრძოლის ველზე და ეს ტანსაღი ხალხი ხოცავს ერთმანეთს იმ დროს, როდესაც სუსტნი, ავადმყოფნი შინ რჩებიან, ამრავ-

- 88 -

ლებენ ავადმყოფ მოდგმებს, თაობებს. უკეთესი, უმშვენიერესი ელემენტი ისპობა; სუსტი, უარესი, ფიზიოლოგიური და ორგანიული სიმახინჯის განსახიერება აგრძელებს თავის არსებობას თავისი ავადმყოფი თესლით. განა კაცობრიობის ინტერესი მოითხოვს, რომ უკეთესი და უმშვენიერესი ელემენტი დაილუპოს და გლახა დარჩეს?

სად არის აქ წინსვლა?

ავიღოთ ცივილიზაციის მეორე თანამდევნი თვისება: გაქალაქების პროცესი. შემჩნეულია, რომ სახელმწიფო, ერი მით უფრო კულტურულია, მით უფრო პატივცემულია, მით უფრო მეტი ღირებულების მატარებელია საერთო თვალთახედვით, რაც მეტი ქალაქებია იმ მიწა-წყალზე, რომელიც უჭირავს ერს, სახელმწიფოს.

მაგრამ ყოველი ქალაქი არის ერთგვარი საავადმყოფო: ჭლექი, რევმატიზმი, ნევროზი, ლუესი უფრო ქალაქშია გავრცელებული, ვიდრე სოფელში. პარაზიტები გადამდებ სნეულებათა სწორედ ქალაქში მრავლდებიან. სოფლის ჰაერი ჰკლავს პარაზიტებს ქალაქის აყროლებული ჰაერი მათ ამრავლებს. სოფლიდან მოსული ტანსაღი ელემენტი, ტანსაღი ადამიანის მეორე, მესამე მოდგმა ქალაქში უსათუოდ ავადმყოფდება ან ჭლექით, ან ნევროზით, ან ლუესით ან სხვა რამე გადამდები სენით. შეიძლება ითქვას თამამად, რაც მეტი ქალაქია იმ მიწა-წყალზე, რომელიც ერს უჭირავს, მით უფრო ავადმყოფია ერი, მით უფრო ახლოა იგი განადგურების კარებთან. გაქალაქებას თან სდევს დეგენერაცია, ორგანიული გადაშენება, ხრწნა... ქალაქი ბუდეა საშინელების, ავადმყოფობის, ქალაქი ბუდეა ტრაგედიისა. კულტურა, ცივილიზაცია გამოიხატება ქალაქების მრავლობაში, მხოლოდ ყოველი ქალაქი მომასწავებელია უბედურების, ავადმყოფობის, დეგენერაციის. პარიზი, ბერლინი, ლონდონი — ცენტრებია კაცობრიობის ტრაგედიისა. ჭლექი, ლუესი, ნევროზი ანადგურებს კაცობრიობას ამ ცენტრებში. სოციალური შერ-

- 89 -

ჩევა ომის დროს და გაქალაქების პროცესი ისტორიაში უარყოფენ პროგრესს, კაცობრიობის ორგანიულსა და ცივილიზაციურ გაკეთილშობილებას.

მეტყვიან: მეცნიერება და მისი ღირებულება ხომ უდა-

ვოა? ჩვენ ხომ ეხლა მეტი ვიცით, ვიდრე ჩვენმა წინაპრებმა იცოდენ? მედიცინა, ასტრონომია, ბუნების მეტყველება ჩვენი შემეცნების თანდათანობით განვითარების მაჩვენებელია... დადგება დრო, როდესაც ჩვენ ყველაფერი გვეცოდინება.

— ჩვენი შემეცნება მხოლოდ გარეგნულად არის დიადი და თვალსაჩინო; არსებითად ჩვენ იმაზე მეტი ბევრი არაფერი ვიცით, რაც იცოდენ საბერძნეთში არისტოტელის დრს; ჩვენ დღესაც ბევრი რამე არ ვიცით. ჩვენი გარეგანი გრძნობათა ორგანოები სუსტია სამყაროს რაობის შესაცნაურებლად. მიკროსკოპი, გამადადებელი შუშა ამის დამამტკიცებელია. როდესაც ჩვენ მიკროსკოპში ვიხედებით, ვხედავთ, რომ საგანი ისეთი არ ყოფილა, როგორც მას ჩვენ ვხედავთ ჩვეულებრივად: საგანს აქვს ჩვეულებრივად ისეთი სახე, როგორის მიღება შეუძლია ჩვენს მხედველობით აპარატს, ჩვენ რომ სხვანაირი თვალეი გვქონდეს, მაშინ საგანიც სხვა სახის იქნებოდა; სამყარო, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ არის მხოლოდ ის სამყარო, რომლის დანახვა შეუძლია ჩვენს თვალებს.

ვერავინ დაგვიდგება, რა თქმა უნდა, იმის თავდებად, რომ ჩვენი თვალეი სწორად ხედავენ სამყაროს რეალობას. ორგანიული ევოლიუციის თანდათანობით სახეცვლილებამ შექმნა ჩვენი გარეგანი გრძნობათა ორგანოები, ერთგვარი ფანჯრეი, ერთგვარი ღარეი, რომლებით უთვალავ წელთა განმავლობაში მოძრაობდენ სტიქიურად, ბიოდინამიურად პირველყოფილი პროტოზეეი და სპერმეი, მაგრამ ფანჯრეი და ღარეი შეიქმნა მხოლოდ შესაძლებლობის ფარგლებში და არც ერთ ჩვენს ორგანოს იდეალური სახე არა აქვს. მიზანშეწონილებას და იდეალობას ბუნება დასცინის, ენა და მორალი — ადამიანის სამყაროს ენა და მორალი არ არის.

- 90 -

სვედენბერგმა, ჰოლანდიელ მეცნიერმა, რომელმაც პირველად ჩაიხედა მიკროსკოპში, აილო და დასწვა ყველაფერი, რაც მას ჰქონდა დაწერილი. გამადიდებელმა შუშამ დაარწმუნა, რომ მისი წმინდა გონების კატეგორიეი, რომელნიც იყვნენ აშენებულნი მისი მხედველობითი აპარატის ასახვაზე, სტყუოდენ და სამყაროს ჰქონდა სხვა სახე, არა ისეთი, როგორიც მას ეჩვენებოდა და როგორიც მან ასწერა.....

ჩვენი ცოდნა, მთელი ჩვენი სოფლმხედველობა იმაზე არის აშენებული, თუ რა სახისაა ჩვენი ორგანიულ ფიზიოლოგიური ჩვეულება: თანდათან გაფართოება, თანდათან გაღრმავება ორგანიული ჩვეულებისა არის საფუძველი ჩვენი აზროვნებისა.

სულის აქტუალობას ჰქმნის მემკვიდრეობითი მიღებული ენერგია ორგანიული ჩვეულებისა.

სოფლმხედველობა ადამიანის ჩვეულების განვითარების ნაყოფია, აბსოლიუტური, უნივერსალური ხასიათი ჩვენს შემეცნებას არა აქვს. ჩვენი სული, ჩვენი ორგანიული განცდის აორთქლებას... ჩვენი იდეეი უფრო ჩვენი ნერვიულ

სისტემასთან არიან დაკავშირებული, ვიდრე სამყაროსთან. ამიტომ რამდენი მოაზრება წუთისოფლად იმდენი სხვა და სხვა თვისებები მიეწერება სამყაროს. სპინოზა ყოველგან ხედავს მათემატიკურ ღვთაებას. ბერგსონი სტიქიურ ძალთა ათამაშებას (elan vital) კანტი უკავშირებს მოვალეობის იდეას ვარსკვლავებსა და სივრცის ესტეტიურ ჭვრეტას. ყოველი ფილოსოფოსი თავის ორგანიულ-ესთეტიური განცდის ფანჯრიდან იყურება სამყაროში და ყოველ მათგანს ეს ქვეყანა ეჩვენება იმ სახით, რა სახე უფრო შეეფარდება მისი ორგანიული ჩვეულების დენას. ჩვენ ვუახლოვდებით ჭეშმარიტებას მხოლოდ ილლიუზიის ფარგლებში. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ ბევრი უჯრედები და ხვეულები შევისწავლეთ, ჩვენი დამოკიდებულება ბუნებასთან ისეთივეა, როგორც იყო შორეულ წარსულში. ბევრი რამ ჩვენ წინად არ ვიცოდით და დღესაც

- 91 -

არ ვიცით მიუხედავად ჩვენი მეცნიერული და აკადემიური გაქნილობისა, ჩვენზე ისე ბატონობს შემთხვევათა გრძელი რიგი, როგორც ბატონობდა ადამიანზე მრავალ საუკუნეთა წინად.

რაც უფრო შორს მივდივართ ჩვენ ჩვენს კვლევა-ძიებაში, მით უფრო საშინელია ეს ცხოვრება; ჩვენ თითქო შევდივართ დაუსრულებელ სამხეცეში.

სხვა და სხვა გვარი მიკრობები სხვა და სხვა ნაირად რაზმდებიან ჩვენს გარშემო, ახალ-ახალ სახელებს ვარქმევთ მათ, ვებრძვით დრო გამოშვებით, მაგრამ ვემორჩილებით ბოლოს და ბლოს...

სამყაროში ნახევარზე მეტი მიკრობებს ეკუთვნის, პარაზიტები ჩვენში და ჩვენს გარშემო ისე დასეირნობენ, როგორც მეფეები თავიანთ სასახლეებში. მეცნიერს, რომელიც ქვეყნის შემეცნებას ფიქრობს, სიცოცხლეს უსპობს ხშირად უბრალო ტილი, უბრალო ხიწვი. თუ არსებობს ქვეყნად მიზანშეწონილი წინსვლა, თუ არსებობს ბუნებაში პროგრესი, თუ მართლა ბუნების მიზანია კეთილშობილი და უკეთესი ელემენტების გაჩენა, მაშინ რა საჭიროა ადამიანის შემდეგ პარაზიტების გაჩენა? ზოგერთი გვარის ტილები, ვენერიულ სნეულებათა მიკრობები გაჩნდნენ. ცხადია, ადამიანის შემდეგ თუ ბუნებამ შეცდომით შექმნა ადამიანის გაჩენამდე მორიელი, რწყილები და სხვა გვარი მავნე ცხოველები. შეიძლება ეს საჭირო იყო ორგანიული ევოლიუციისათვის, მაგრამ სრულებით გაუგებარია ადამიანის გაჩენის შემდეგ პარაზიტების გაჩენა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ნაპოლეონისა და ლუესის მიკრობებს ბუნება ერთნაირად უყურებს და მათ შორის განსხვავებას არ ხედავს. ნუ თუ ნაპოლეონი უფრო კეთილშობილი სახე არ არის შემოქმედებითი ევოლიუციის, ვიდრე ლუესის მიკრობი? პარიზში ცხოვრობენ ბერგსონებიც და სუსუნატის ჰონოკოკებიც. რად ესაჭიროებოდა შემოქმედებით ევოლიუციას? რა საჭიროა M-me სევინიეს სხეულთან ოთახ-

ში ბინადრობდეს საზიზღარი მორიელი? მაგრამ, კიდევ უფრო უაზრობა არაა განა სასქესო ორგანოს არსებობა იმ ალაგას, სადაც იგი არსებობს? განა ღვთიური ცახცახი, რომელისაც ჩვენ განვიცდით სქესობრივი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების დროს უფრო ღმაზი და ესთეტიურად მისაღები ადგილით არ უნდა იყოს გაღიზიანებული? ეტყობა ჩვენი ესთეტიკა, ჩვენი მორალი, ჩვენი კათეგორიები ბუნებისათვის უცნობია და თქმულება პროგრესისა და საერთო ცხოვრების მიზანშეწონილობის შესახებ ერთგვარი ზღაპარია, შექმნილი იმ დროს, როდესაც ადამიანს ენატრებოდა მყუდრო, მემჩანურად აწყობილი, ტკბილი ცხოვრება — ცხოვრება სავსე იდილიებით. ფილოსოფია, მისი მოვალეობის იდეა, მისი კათეგორიები ერთგვარი გამომხატველია კაცობრიობის მემჩანური სულიერი განწყობილებისა. პროგრესისა და მიზანშეწონილების იდეა მხოლოდ ისტორიული ზღაპარია.

ისტორია არის შემთხვევათა გაქანების პროცესი, შემთხვევების კოლოსალური რყევა; ამ დაუსრულებელ რყევასა და გაქანებაში არ არის შესვენება, არის ქარიშხალი, ხეტიალი, გარდაქმნა, სახეცვლილება; ადამიანები, მათი კულტურა, ცივილიზაციური ღირებულებანი, საუკუნოები, აკადემიები, დიდი ქალაქები დროული, შემთხვევითი ფორმებია ყოვლობის მარადიული ხეტიალის. სხვა და სხვა დრო, დაწესებულებანი, ღირებულებანი, კულტურული ტიპები, მართალია დაშლილი ელემენტებად შედიან ახალს მიმართულებებში, როგორც ბაზილონელების ასტრონომიული ცნებანი, როგორც ელინების სოფლმხედველობა ევროპის კულტურაში, მაგრამ მთლიანობა, ინდივიდუალობა, სახეობა კულტურულ-ცივილიზაციური იკარგება ყოფის დაუსრულებლობაში და ისტორიული ეპოქა, მისი სული და იდეა წარმოადგენს სამყაროში ტრაგედიულ ეფემერობას, რომლის ნაწილები მარადიულ ხეტიალში ერთმანეთს ვერ ცნობენ და რომელსაც ეკარგება წუთისყოფილი ინდივიდუალური მოფარგლულობა.

ჩვენ ვიცით ცივილიზაციური სტრუქტურა, ეკონომიური ტიპები, სახელმწიფოებრივი ფორმები ძველი ქვეყნების, მაგრამ ჩვენ ვიცით მხოლოდ შემთხვევით დარჩენილ მასალებით; მეფეები და დიდი მოღვაწენი, წინასწარმეტყველები და მოგვები, მეცნიერები და ფილოსოფოსები აკეთებდნენ თავიანთ დიდსა და საკაცობრიო საქმეებს შემთხვევით. ნიუტონს რომ მაგარი სურდუ დამართოდა იმ დღეს, რა დღეს მას თავში მოუვიდა იდეა მიმზიდველობის კანონისა, შეიძლება შემდეგ სრულებით არ დაფიქრებულიყო ამ კანონზე, და კაცობრიობას შეიძლება დღესაც არ ჰქონოდა გარკვეული წარმოდგენა სამყაროს მოძრაობის შესახებ.

ნაპოლეონის მამა დამთვრალი იყო იმ დროისთვის, როდესაც ნაპოლეონი ჩაისახა დედის მუცელში, შეიძლება თვით ნაპოლეონი რახიტიკი და რეგენი ყოფილიყო, როგორც ჩვეულებრივად ხდება ალკოგოლიკების ოჯახში.

შემთხვევითია ყოველი წარმოსახვა, შემთხვევითია ყოველი მოქმედება, მოძრაობა და ფორმა. გარკვეული, განსაზღვრული, სწორი, ლოგიური და მიზანშეწონილი პლანეტარულ ყოფაში არა რა არის; კულტურულ-ცივილიზაციური ათქრიალება და ნერვიული ლაყლაყი შემთხვევათა დემონიური თამაშია და რაც არის ისტორიაში, არის მხოლოდ იმიტომ, რომ შემთხვევათა დენამ წარმოშვა...

არც თეოლოგიური, არც იმანენტურ-თელეოლოგიური აზრი და მიზანი ჩვენს ყოფასა და კულტურას არა აქვს წუთისოვლად.

იყო დრო პრეისტორიული ადამიანი ცხოვრობდა გამოქვაბულებში, დადიოდა შიშველი; მხეცის ტყავის გაძრობა მისი იდეალი იყო: მას ჰქონდა ერთად ერთი იარაღი — ქვის ნაჯახი; ადამიანი არ იცნობდა დედამიწის სიმდიდრეს, ნივთების თვისებებს; ჰაერეთის მოვლენები მასში იწვევდა გაკვირვებას; მიწის დამუშავება არ შეეძლო, მრეწველი ვერ გახდებოდა; შიშველი ღარიბი, ალქატი, მშვიერი ადამიანი დადიოდა ტყეში, ისვენებდა წყლის პირად.

- 94 -

გრძელი რიგი პრეისტორიულ მოდგმათა გაყვა ჟამთა დენას; შეუცნობელი, გაურკვეველი ბურუსი ფარავს შორეული წარსულის კულტურას, წინაისტორიულ ეონებს.

ცივილიზაცია ეგვიპტური, ქალდეური, სპარსული, ელინური და რომაული რიგ-რიგად გადიან ისტორიიდან. მსოფლიო კულტურის დიდი ქალაქები: თებესი, სხარტა, კართაგენი, ათინა, რომი ტოვებენ ნანგრევებს; კაცობრიობა მაინც ჯიუტად იბრძვის. მეცნიერები არკვევენ მატერიის თვისებებს, კოსმიურ სფეროებს, ერები აშენებენ ქალაქებსა და სახელმწიფოებს; ქალაქთა შორის გაყავთ გზები, გვირაბები, მავთულეები; აშრობენ ჭაობებს და ჭანჭრობებს; ქალაქებში აკეთებენ სახლებს, სასახლეებს, მუზეუმებს, ასანსიონებს. ქარხნებში ამზადებენ საჭირო ნივთებს და საგნებს; ფერმებში საქონლებს და ფრინველებს ამრავლებენ; ადნობენ მადნებს, წურავენ სურნელოვან მცენარეებს; კოსმეტიურ სითხეებს კონსერვებად აწყობენ; სამკურნალო მარილებს სწმენდენ ქიმიურ ლაბორატორიებში.

ხომალდები აერთებენ კონტინენტებს და ოკეანებზე ლაღად დასეირნობენ; რადიო მთარხევს ჰაერეთის ტალღებს და კუნძულები ერთმანეთს დაშორებულნი, გარკვევით ლაპარაკობენ ერთმანეთის გასაგონად.

ბაღები, ბოსტნები, ამწვანებული მინდორ-ველები, ხეხილი, რკინის გზებით დასერილი და ელექტრონით განათებული აგარაკები, დიდი ქალაქები თეატრებით, ვიტრინებით და

ქვაფენილებით, მეცნიერებით, პოეზიით და ფილოსოფიით –
აი დღევანდელი სახე მსოფლიო კულტურის.

მაგრამ, უკუღმართ წუთისოფელში ადამიანი დღესაც ისე
უბედური და საცოდავია, როგორც პრეისტორიულ ეპოქებ-
ში. შიში და აგონია დღესაც სწვავენ ადამიანის ნერვებს; უსა-
მართლობა და წინააღმდეგობა დღესაც კლავენ ადამიანის ნე-
ბის ყოფას. თუ ტროგლოდიტს ეშინოდა მხეცებისა და გვე-
ლების, დღევანდელ ადამიანს მიკრობებისა და ტილების ეშინია.

- 95 -

ნიუტონებს და პასკალებს ბუნება ისე ხოცავს და ამრავ-
ლებს, როგორც მორიელებს და გონოკოკებს.

ჯიშებისა და გვარების ევოლიუცია სიკეთესა და ბორო-
ტებას ისე ითმენს როგორც ჩვენ ვითმენთ სიცივესა და სით-
ბოს ცვალებადობას. სამეფოს ზღვავებულ ძალთა გაქანე-
ბაში ადამიანი თავისი ფორმულებით და ქიმერიული წრეწი-
რები საცოდავია, საზიზღარი რომ არ იყოს თავის ფლიდო-
ბით, ცულლუტობით, პრანჭიაობით და ფიზიოლოგიური მოყ-
ვანილობით.

არასოდეს კაცობრიობის წარსულში გულშემატკივრობას
და თანაგრძნობას არ ჰქონებია ადგილი, და სწორედ ამაშია
ცხოვრების საშინელება — ადამიანის მორალისა და სინამდვილის
შორის უთანხმოება. ერთი რომ საფლავში მიდის და
ფერფლად იქცევა, მეორე ეროსის ცეცხლში იძირება, პირ-
ველყოფილ ძალთა სიგიჟისა და ნეტარების მორევში ბანაობს;
ერთს რომ სიყვარულის და ბედნიერების ბულბული უმღერის,
მეორეს მაშინ ცხოვრების თავშეუკავებელი და უზნეო დე-
მონი ჯოჯოხეთისაკენ მიაქანებს; ერთი რომ სივრცეში მიმო-
ფანტულ მნათობთა გუნდების ჭვრეტით სტკბება და უთვა-
ლავ ყვავილთა სუნთქვით ძღება, მეორეს მაშინ პირი ევსება
ჭიებითა და ბუზებით.

ადამიანი — პოეზიისა და ფილოსოფიის საუნჯე, ჭეშმა-
რიტებათა ზვიადი მეტყველი, კულტურისა და ცივილიზაციის
მესაჭე, ჭუჭყიანი, სუნიანი და მყრალია, როგორც ტაბასტი-
ანი დედა-კაცი.

ოჯახი, ცოლი, შვილი, ნათესაობა, სახლი, სამზარეუ-
ლო, კელტურა — ჩვეულებებით გატკბილებული სახელებია.
წუთისოფლური ჭუჭყი და სუნი უნდა გეზიზღებოდეს, თუ
ხარ კეთილშობილი...

მარადობაში ჩვენი ოჯახი და სიყვარული, ნათესაობა და
მეგობრები ისე გაიფანტება, როგორც ცეილონის კუნძულზე
ქარიშხალის დროს ტყეში დამხრჩვალ ბელურის ფრთები...

- 96 -

ჩვენი სული და გონება სოფიზმებითაა დაბლანდული;
კაცობრიობას არა აქვს შინაგანი შედუღება, ერთეული სუ-
ლი; არსებობენ ეპოქები, არ არსებობს ისტორია. თითქო

გრანდიოზული მძიმე არტილერია, სავსე ცეცხლით და ენერგიით, ღელავს და ორთქლდება სამყარო. ჭლექის მიკრობები და სოკრატები, რღვევის დემონები და კეთილშობილი სულელები ერთნაირად დაძრწიან, შემთხვევებს ერთნაირად ემორჩილებიან.

გაივლიან რა ჩქარსა და უაზრო ცვლილებებს, დადლილი, დათენთილი ერები შეუცნობელ უფსკრულისაკენ მიექანებიან. თითქო აცეცხლებული ლეგენდარული არმია მაძიებელი სულების, ჩვენ გამოვდივართ არარაობიდან და შემოვირბნეთ რა ქარიშხლიანი გაქანებით ჩვენს ყოფას ჩმახსა და უთავბოლოს, ისევ არარაობაში ვიკარგებით.

მარადობის იდეა.

მა — ლ — ას.

სადამო ჟამს, როდესაც დიდი ქალაქის ქუჩებში ჩოჩქოლი დაწყნარდება და სივრცეში შორიდან აიშლება ძაღლების სევდიანი ყევა, სული ჩვენი ტორტმანდება და გული ნერვიულად შეიკუმშება; საუკუნეთა კარები ლანდურ ჩვენებაში გაიღება. ერებსა და სახელმწიფოებს, სხვადასხვა დროის ღმერთებსა და ლეგენდებს, მეტყველების სისტემებსა და ჰიპოტეზებს რაღაც მწუხრული ზეწარი გადაეფარება. ატირდებიან ხეები, ფოთლებში აშრიალდება ენტელექის რიტმი და მდინარეები ნელად აორთქლდებიან, თითქო ნერვები ყოვლობის გრანდიოზული სხეულის, რომელიც დაუსრულებლად იწვის და ღელავს, განიცდის და კვამლდება. დიდი ქალაქის ნოტიო დინჯად აიღრუბლება და ყოფა ადამიანის, ამ ბურუსით გარშემორტყმული, თითქო იძირება გაურკვეველსა და უთავბოლო ნირვანაში.

სამყარო იწყებს ლოცვას. მინერალების ბუყბუყი, მცენარეების ზმორება, პირუტყვების ღელვა, ადამიანების განცდა ღვთიური რყევაა უნივერსალური სულიერობის, ყოვლობის ენტელექის. ჩვენს ნერვიულ სისტემაშიაც იღვიძებს სურვილი განყოვლადების, სურვილი სავსე სინაზით, სავსე ალერსით და წყურვილით.

არც ერთი ბოროტი აზრი, არც ერთი ცუდი ფიქრი ჩვენში აღარ არის... სივრცე, კაცობრიობა, ქალაქი, სახურავები სახლებისა და ქუჩების აგუგუნებული ტროტუარები მარადობის იდეით ივსება. თითქო უხილავი ატომები ჩვენი

- 98 -

განცდისა და სულის მღელვარების ეფინებიან წუთისოფელს, საგნებსა და მოვლენებს; თითქო ჩვენში ალაპარაკდენ ჩვენი წინაპრების დაუკმაყოფილებელი სარვილები, თითქო ჩვენში ამღერდენ დაღუპული სახელმწიფოები, ერები და ბიოლოგიური ტიპები.

ადამიანთა შორის მტრობა და ლაღვა, წუთისოფლის ჭორები და ინტრიგები სასაცილო და საზიზღარია ამ წუთს დაუსრულებლობის წინაშე. გაუგებარია, რატომ ადამიანი ადამიანს ახრჩობს; რა საჭიროა ქვეყნად ამდენი ცრემლები, ამდენი წვალება და ერთმანეთის დევნა. ქვეყანა დიდია, არსებობა მარადიული, მოძრაობა დაუსრულებელი, პლანეტარული სახეცვლილება უსაზღვრო, ინდივიდუალური ყოფა კი წარმავალი, ხრწნადი და უსუსური...

მზემ სირცხვილი არ იცის, არც პლანეტებია ჩვენი ენით მოლაპარაკე. მთვარე ვინ იცის რამდენი საუკუნეა დაყურებს გულგრილად დედამიწასა და მის ცოდვებს.

პირველყოფილი ქაოსიდან ადამიანის კულტურამდი დიდი და გრძელი გზაა გასული, გზა ოღრო-ჩოღრო.

არსები და მოელენები ყოველ წუთს იღუპებიან და დღესაც იღუპებიან ამ გზაზე.

ლეპიდონდრონებისა და იხტიოზავრების ეპოქა, გეოლოგიურ-ვულკანიური ლელვანი, ტროგლოდიტების ხეტიალი და შიში, სახელმწიფოების დაღუპული იმედები, ოლიმპის ასხივოსნება, ღმერთების, გამირების და იმპერატორების ტრაზახი, მეცნიერება, სოფიზმები ყველაფერი ლეგენდაა — ტანჯული სულის ლეგენდა.

ჩვენი ქიმიის და ფიზიკის კანონები, მათემატიკის ფორმულები და ლიმიტები მოხერხებული თქმაა კოსმიური ლეგენდის, მხოლოდ თქმა, ზღაპარი... თავის ქალა, რომელშიაც დღეს მოთავსებულია დიადი აზრები და იდეალები, რომელიც დღეს ერთგვარი საყდარია ბუნების მოვლენების, ხვალ მტვრად იქცევა და ჭია-ბუჭყებით ივსება.

- 99 -

ჩვენი ზვიადი და გაპრანჭული ყოფიდან რჩება მხოლოდ ერთი მუჭა-ლა მტვერ და ვინ იცის სამყაროს დაუსრულებლობაში ვინ უფრო მაღლა დგას: ნაპოლეონი თუ ტანმანის ბელურა, კანტი თუ ცეილონის კუნგურუ?

სევდავ მარადობისა, დაუსრულებლობის იდეა! რა პატარაა თქვენს წინაშე წუთისოფელი? რა სასაცილოა ჩვენი ყოფა, რა უმიზნოა ჩვენი ლელვანი? რა სულმოკლეობაა ჩვენი წუხილი?

ოჯახი, ცოლი, შვილი, დედა, ნათესაობა, ერთმანეთის პატივისცემა და ფარისევლობა, მეგობრობა, ზვიადი პათოსი და უზრუნველყოფილი მთქნარება, ჩვენი კუთხური ჩვეულებები, მორალი, აზრები — ყველაფერი დროულია. ღირებულება მარადიული არაფერს არა აქვს. ყველაფერი შემთხვევითია. 'შემთხვევით ვიზადებით, შემთხვევით წავალთ წუთისოფლიდან და უდიდესი ყოფა, უმშვენიერესი სახე დავიწყებას მიეცემა.

ჩემს გვერდით აგერ სძინავს ჩემს პატარა ქალიშვილს, ლიმილი პატარა ტუჩებს ნელად არხევს. ეტყობა, ძილში ჩაყოლია ტკბილი ფიქრები და უმანკო სული ოცნებას განაგრძობს; არსებობის ტკივილები მას ამ ჟამად არ აწუხებს;

სული მისი დარდას და ოქმებს არ იცნობს.

მაგრამ, ვინ იცის, რომელი შემთხვევა, სად რას იზამს. ვინ იცის რომელი სენის საზიზღარი მიკრობი სად როდის შეიპარება მის მშვენიერ ტანში? ვინ იცის, რა ტანჯვა მოელის? რამდენი ცრემლები დასჭირდება? ვინ იცის, რა პირობებში დავმორდებით წუთისოფლად ჩვენ ერთმანეთს? შემდეგ ხომ ჩვენ ერთმანეთს ვერასოდეს ვერ შევხვდებით; დაუსრულებლობის დენაში შეიძლება ჩვენი სხეულების უჯრედები ერთმანეთს შეხვდენ სადმე, რომელიმე ხეობაში, ან მთის მწვერვალზე, ან ოკეანის უფსკრულში, ან გარყვნილი ქალაქის რომელიმე მტვერიან შესახვევში, მაგრამ ერთმანეთს ისინი ვეღარ იცნობენ, ისე დაშრდებიან ერთმანეთს და გაგრძელება სამყაროში მათი ხეტიალი უნუგეშო.

- 100 -

სიყვარული, იმედები, აღმასის ტკბილი გრძნობანი, ჩვენი ყოველდღიური ჩვეულებები, ერთმანეთის ცქერა, თამაში, სიხარული, — ყველაფერი გაჰქრება, გაჰქრება ისე, როგორც სიზმარი, როგორც ლეკიდონდრონები და ბრონტოზავრები, გალიკარნასელი მეოცნებენი და სევდიანი რომანტიკოსები.

რადღა ჩვენი ყოფა, წუთისოფელი? რა საჭიროა ეს ცრემლები, სევდა, წუხილი კომერციული განგაში და მაშინების თქრიალი? რა გვაჩქარებს, რას დავემებთ?..

ერები, სახელმწიფოები რისთვის ღელავენ? ყველაფერი ტერიტორიულ-ფიზიოლოგიური ეგოიზმია და ყოველგვარი რომანტიკა ორგანიული სისავსის ვნებიანი აორთქლებაა. ეგვიპტე, ასურეთი, ათინა, რომი, კართაგენი ღელავდენ, ტერიტორიულ-ფიზიოლოგიურად იწვოდენ, ეძებდენ, იმედებში იყვნენ... სადღა არიან კეთილშობილი, მაძიებელი სულები?

აღელდენ, ასხივოსდნენ, გაჰქრენ...

— დარჩა მხოლოდ ლეგენდა, თქმა; დარჩა მხოლოდ მოგონება ცარიელი, სევდიანი, — დავიწყება მარადიული, არარაობა მტვერიანი, ამოება ჩუმი.

სამყაროში დაძრწიან წარსულის უჯრედები და სულები. პირუტყვების ღმუილში, მცენარეების შრიალში, მინერალების აქაფებაში, ჩვენი საფეთქელს რიტმიულ რხევაში წარსული მღერის, მუსიკას უკრავს...

ყოველ წუთს ჩვენ ვიშლებით, წარსულში ვიძირებით, ვიკარგებით. ირღვევა ჩვენი ყოფა, იცრიცება ჩვენი სახე და უჯრედები ჩვენი ორგანიული ერთეულისა თანდათანობით შორდებიან ერთმანეთს და თითოეულ მათგანს მიაქვს ჩვენი სულის ნაწილი, მიაქვს ჩვენი ტკბილი ჩვეულებები და იმედები.

ყოველობის არითმია არ გაიმეორებს არასოდეს სურვილებსა მდა ტკბილ ჩვეულებებს ჩვენი მეობით. მარხულობის თქრიალში განეორდება ყველაფერი, ჩვენი სხეულის ნაწილებიც განმეორდებიან, მაგრამ ჩვენი მე — მთლიანი, ერთეული, ვნებიანი, შე-

მოქმედი, ცეცხლოვანი, ჩვენივე თესლით, სისხლით, სიყვარულით, იმედებით ვერასოდეს ვეღარ განმეორდება. რატომ დილიდან საღამომდე ერთმანეთს არ ვკოცნით? რატომ ერთმანეთის ალერსში არ ვატარებთ დროს? რატომ ადამიანებს ერთმანეთი სძულთ, ეზიზღებათ?

არსებობის ქარი მიჰქრის და მიეჩქარება; ადამიანს, მცენარეს, პირუტყვს — ყველაფერს შემთხვევა ათამაშებს. რაც იყო, აღარ არის, რაც არის, აღარ იქნება. ლეგენდები და თქმულებები დარჩება, ბოლოს ლეგენდებსაც დაივიწყებენ, ხსენებაც არ იქნება.

სივრცეს, პლანეტებს, ზესკნელს, გარესკნელს ჩვენი წვალება, უმიზნო განგაში და ტკივილები არ აწუხებთ: ჩვენ სადღაც უპატრონოთ ვართ დაკარგული და არავის ვეცოდებით.

შემთხვევა გვათამაშებს წუთს. შემთხვევა ქუჩაში, შემთხვევა რკინის გზაზე, შემთხვევა ზღვაზე, შემთხვევა ჭამის დროს, შემთხვევა დაღევაზე, შემთხვევა დღით, შემთხვევა ღამით — წუთისოფელი შემთხვევათა შეუწყვეტელი დენაა. დიდს ქალაქებში მეცნიერები და ლუესის მიკრობები ერთნაირად ემორჩილებიან შემთხვევებს...

ადამიანები მაინც ტრაბახობენ, მაინც იპრანჭებიან, მეცნიერები და ქალები მიზნებს ისახავენ და იმედებით ბერდებიან.

ქვეყანა სავსეა ცრუ ჰიპოტეზებით და ყალბი პათოსით. ქალები კოცნას ერიდებიან და ინახავენ ლამაზ ტუჩებს ჭიებისათვის: განკერძოებულია მშვენიერება, თითქო მდინარეში წყალის დაღევა არ შეეძლოს რამოდენიმე პირუტყვს ერთად.

ავადმყოფისთვის ექიმი მოგყვავს და ვარჩინთ იმიტომ, რომ ხელმეორედ გახდეს ავად, თითქო ერთხელ ტანჯვა საკმარისო არ იყოს...

სოფიზმებით და მეშჩანობით შეკრულია წუთისოფელი. ნებისყოფა რომ ერთ ნაბიჯს წინ გადაადგმევიებს ადამიანს,

ტრადიციული სოფიზმები მეორე ნაბიჯით უკან წევნ მას...

უდიდესი მტერი ადამიანის მისივე სოფიზმებია; უდიდესი დეფექტი კულტურის ლოგიკაა — ჩვენი, ტრადიციული, ისტორიული ლოგიკა, ლოგიკა, რომელიც ჩამოკიდებია ჩვენს სულს, როგორც ძველი ტანისამოსის სასირცხვო ნაგლეჯები...

დააკვირდით სივრცის სიღრმეს. აქ არც ზომა და არც საზღვარია; ჩვენ რაღაც მოვჭორეთ წუთისოფლად, გამოვიგონეთ კათეგორიები, მორალი, მოვალეობა და ვიხრჩობით ჩვენს ჭორებში.

საწყალი ადამიანი ცრუობს თავისთვის, სივრცე ლურჯი, თვალმიუწვდომელი იცინის...

იყვნენ საუკუნოები და ხალხნი; მზე ამოდიოდა და ჩადიოდა როგორც ყოველთვის; მოდგმები არევდარევით იცვლებოდენ; ოჯახური და სოციალური ღირებულებანი იქმნებოდენ. ქალები ქსოვდენ, კაცები ნადირობდენ, ვაჭრობდენ, ოცნებობდენ, მუშაობდენ — აშენებდენ სახლებს, თხრიდენ არხებს, იყო სიყვარული და ალერსი, იყო სევდა და წუხილი.

უთვალავი კეთილშობილი ზრახვანი, დიადი განცდანი და ფიქრები, იდეალები და მოქმედებანი იყო — ფაუსტებისა და ჰამლეტების ეპოქა — ჩვენი ცივილიზაციის ტრაგედია — ყალბი მორალის ლამაზი პათოსი იყო და ხსენება დარჩა ჭლექითა და ლუესით დაავადებულ კაცობრიობაში.

მოდგმა მოდგმას მისდევს აჩქარებით; სხეულებრივი ფორმები არსებობისა მარადიული წყვდიადიდან გამოდიან. ტრიალებენ, ირყევიან, ქანაობენ, ეძებენ და ტირილით ისევ წყვდიადში იკარგებიან. ლანდები მოძრაობენ პლანეტარულ გარსში გახვეულნი. თითქო გრანდიოზული მძიმე არტილერია, ლელავს და ორთქლდება კაცობრიობა; გაივლის რა ჩქარსა და უაზრო ცვლილებებს, შეუცნობელ უფსკრულისაკენ მიექანება.

თითქო ლეგენდარული არმია მამიებელი სულების, ჩვენ

- 103 -

გამოვდივართ არარაობიდან და შემოვირბენთ რა ქარიშხლიანი გაქანებით ჩვენს ყოფას ჩმახსა და უთავბოლოს, ისევ არარაობაში ვიკარგებით.

მართალია, ჩვენი განცდა და სულის კვეთება მომავალში შევლენ, უჯრედები ჩვენი ტანის იქნებიან დაუსრულებელ ხეტიალში; ჩვენი სხეული, ქიმიურად სახეცვლილი, ნაწილებად შევა სხვა სხეულებში, მაგრამ ჩვენი მე, ჩვენი სახე არასოდეს აღარ იქნება; წავა და ვეღარ წამოვა კვლავ წუთისოფლად. ბუნების ცვლილება სპობს ინდივიდუალობის სისალეს; ინდივიდუმი მყიფე ელემენტია ბიოლოგიურ სახეცვლილების და ნივთიერებათა მიმოქცევადობა შლის სახეს, ტიპს. რკინა ჟანგად იქცევა, სპილენძი ხენჯად, ადამიანი მტვრად.

მარადობა ათრევს და ალაღობებს ს ელემენტებს, სახეს კი ხრწნის...

წ ა რ მ ა ვ ა ლ ო ბ ი ს ს ე ვ დ ა

So ist das Leben.

ნიცმე

დაუსრულებელი ფერადობა, ლაბორატორიებისა და ინ-

სტიტუტების გაშენება, დიდ ქალაქებში უაზრო ჩოჩქოლი, მოუსვენარი მღელვარება, პროფესორებისა და დოცენტების ტრაზახი, ტყუილი, სიცრუე, მოწამლული ჰაერით სუნთქვა, ჭლეტი, ვენერიული სნეულებანი, შანტაჟი, კომერციული აფერები, გაიძვერა და უსინდისო პირთა ინტრიგები, დილეტანტების და უზნეო ქალების შეღებილი ლოყები, მშრომელთა ოფლი, მოტყუებულთა ცრემლები, მეოცნებეთა შიში და სიდატაკე, აი ცივილიზაცია, აი ის, რასაც ჩვენ ვეძახით კულტურას, განათლებას, წინსვლას...

მაგრამ ყველაფერი ეს იყო ძველად.

რომი, ბაბილონი, კართაგენი, ათინა იცნობდნენ კულტურას, — სული დალიეს ამ „ბედნიერებაში“.

ჩვენს დიდ ქალაქებსაც ძველი ცივილიზაციის ცენტრების ბედი მოელის.

მიიხრწნება ორგანიულად და ამოშრება წუთისოფლად პრობლემებისა და რეაქტივების, ინტრიგებისა და შანტაჟების მყრალი ჭაობი; ბოლო მოეღება ალქიმიკების ფუსფუსს და მორწმუნეთა იდეალი კომმარით დამთავრდება. ველად გაჭრილ პირუტყვთა ბღავილი და შუალამის სიჩუმეში ძაღლის სევდიანი ყეფა სიმფონიურად დაასრულებენ არსებობის ზღაპარს.

რაც არის, აღარ ქნება...

საუკუნე საუკუნეს მისდევს და აჩქარებით ერთმანეთს ფარავს, ვით დაუსრულებელი ჯაჭვის მარჭვლები; საზღვარი არა აქვს სამყაროს, საზღვარი არა აქვს არც სივრცეს.

- 105 -

რაც უფრო შორს იხედება საწყალი ადამიანის გონება, მით უფრო დიდია ეს ქვეყანა და პატარაა ადამიანი — ადამიანი, ოცნებებისა და ცრემლების აღუვსებელი ჭურჭელი.

პლანეტები და ვარსკვლავები სივრცის სიღრმეში მიმოფანტულან, ოკეანები და მათი კუნძულები გაშლილან დედამიწის გარშემო; დედამიწაზე მინერალებისა, მცენარეებისა და ცხოველთა გრძნეული სუნთქვა ისმის უსწორ-მასწორო, ხალვათი.

საუკუნეთა დასაწყისში აცეცხლებული კოსმიური ნისლოვანები სივრცეში დახეტიალობდნენ; ერთი მათგანი შეიქმნა ჩვენი მზე თავისი გარშემო მოსრიალე პლანეტებით, რომელნიც უთვალავ წელთა განმავლობაში მოსწყდნენ შუაგულს; სივრცეში თანდათანობით გაცივდნენ; გაცივებულსა და ჭუჭყიან ფენებზე მინერალურ ელემენტების უსწორმასწორო გადაჯგუფებასა და აბუყბუყებაში მცენარეები და ცხოველები გაჩნდნენ, მათ შორის წარმოიშვა ადამიანი, მოხერხებული, ფლიდი, ცულ-ლუტი, მანკიერი და ეშმაკი ადამიანი.

* *
*

წუთი სოფელი ძალდატანებაა. ჭიანჭველა მიეჩქარება მწერის დასაჭერად, მონადირე ტყეში ათვალეერებს თავის მსხვერპლს, მეთევზე გულის ფანცქალით ელის ანკესზე თევზის მოხვედრას; მეომარი მტერს ემუქრება და შურით ივსება, თითქო ვერ ეტევა ამ ქვეყნად, თითქო მას არ ყოფნის მზე და ჰაერი.

* *
*

ქარი ჰქრის, წყალი მიდის, ბრუნავს უაზროდ წუთი-სოფელი;

ეგრე იყო, ეგრე იქნება, მაგრამ რაც იყო, აღარ არის, რაც არის, აღარ განმეორდება.

გრძნობ თუ არა, ადამიანო, სევდას მარტოობის და წარმავალობისას?

გრძნობ თუ არა, როგორ იკარგება შენი სახეობა დაუსრულებელ ძალთა და სახეთა მიმდინარეობაში?

- 106 -

— თუ გრძნობ, რადა ხარ ეგრე შურიანი და ბოროტი? შეიყვარე და შეიგრძენი არსი ყოველი.

შეუერთე სული შენი სიცოცხლის მოძრაობას, სუნთქვას ბალახებისას და მდინარეების აორთქლებას. ხომ ხედავ რა უცბად ჰქრება ყველაფერი?

მხოლოდ მეხსიერება, მწვავე მეხსიერება რჩება, რომელიც არ აძლევს მოსვენებას ჩვენს სულს, სხეულს და ნერვებს. მართლაც, რა არის სიამოვნება, რომელიც ჩვენ ბედნიერებას გვჭირდება?

ან რა არის ტანჯვა, რომელიც ჩვენ ეგრე გვაშინებს?

მხოლოდ ჩვენი ჩვეულება, ჩვეულების სიტკბოება და მისი უარყოფა.

რა უაზროა ადამიანის ცხოვრება?

* *
*

ჩვენ არ ვიყავით წუთისოფლად, ვართ და აღარ ვიქნებით. მარადობა წარსულში, ესე იგი ბნელი და თვალგადაუწვდენელი უფსკრული; მარადობა მომავალში, ესე იგი, ისევ ბნელი და თვალგადაუწვდენელი უფსკრული.

შუაში რაღაც მოჩვენება, პატარა, სუსტი, წარმავალი მოჩვენება, რომელიც სადღაც მიეჩქარება, რაღაცას ეძებს და თან ამ ძიებასთან ერთად ჰქრება და იკარგება; სივრცე ლურჯი, თვალმიუწვდომელი ფანჯრებიდან შორს ტურფად იშლება.

— ეგრე იყო, ეგრე იქნება. რად არის წარმავალი ადამიანის ცხოვრება?

* *

*

ან რა აშინებს ადამიანს და რატომ არის იგი ეგრე
სულმოკლე? სულ ერთი არ არის განა:

— სამი დღე გაგრძელდება ჩვენი სიცოცხლე თუ სამი
საუკუნე?

ყველაფერი ამაოება და უაზრო მოქანცულობაა, მოქან-
ცულობა დაუსრულებელი, ხრწნა და დავიწყება წუთისოფ-
ლად ყველაფერის ბედია.

- 107 -

ჰქრება სიყმაწვილე, სურვილები თითების მწველი ნელ-
დებიან; კეთილშობილი ზრახვანი გულისა და სულის აღარ
განმეორდებიან და მოგონებანი იმისა, რაც იყო, დიდხანს
ჩვენთან აღარ დარჩებიან.

ქარი დაბერავს და სახე გამოიცვლება, ვნებათა ღელვაში
დაქანცულ გულს დასვენება მოენატრება, მთელი ცხოვრება
თითქო დაცინვით შეგხედავს; და ის, რაც შენ წუთისოფლად
გინახავს, სიკეთე იყო თუ ბოროტება, ტანჯვა იყო თუ სია-
მოვნება, ზღაპრად დარჩება; სინანულის გრძნობა გულზე ჩა-
მოგეკიდება, როგორც მძიმე ქვა, ცრემლებით წარსულს ვერ
დააბრუნებ და დაუკმაყოფილებელ სურვილთა შურის ძიება
დაგახრჩობს, როგორც შეუბრალებელი მევალე. ყოფა შენი
მერყევია, ისე როგორც ყველაფერი წუთისოფლად.

ცხოვრებაში, როგორც სიცრუეთა და მოტყუებათა ჯურ-
ღმულში, ყოველ წუთს უნდა ელოდე უსამართლოებას და
განსაცდელს. სიცრუე ყველაფერში და ყოველგან სიცრუე.

არ არსებობს წუთისოფლად არც ერთი ღირებულება.
მეგობრობა, ნათესაობა, საზოგადოება, სიყვარული, თანაგრძ-
ნობა — ყველაფერი მოტყუეებაა; არ არის ქვეყნად ისეთი ად-
გილი, სადაც წმინდასა და კეთილშობილ სულს შეეძლოს
დასვენება სიყვარულისა და მიმზიდველობის მახლობლად —
ადამიანი მარტოა. მას გარშემოერტყმის პლანეტარული სიცი-
ვე, კულტურული ფარისევლობა და უმწიობა. ცხოვრების
სისავსე, სიხარულის გრძნობა, წარმართული ვნებათა ღელვა,
ცახცახი სიყვარულის და ნდომა მშვენიერებისა მხოლოდ ორ-
განიული ბუყბუყის აორთქლებაა.

* *
*

წუთისოფელი ირაციონალური, უთავბოლო და უზნეო
მიმდინარეობაა. უძლურია ადამიანის გონება და ყალბია ყვე-
ლა პრინციპი არსებობისა. სოკრატე ბრძენმა თურმე საწამლა-
ვი დალია და ციხიდან გაქცევაზე უარი სთქვა — რატომ? ქრის-
ტე ჯვარზე აცვეს. ვიღაცას სურვილი იყო ეს, მაგრამო რის-
თვის? — ჯორდანო ბრუნო ცეცხლში დასწვეს — რა მიზნით?

განა ამით რამე შეიცვალა დაუსრულებლობაში? სივრცე ცივად გაშლილია და ფარავს ჩვენს პლანეტას ამაყად. ყველაფერს აქვს თავის ადგილი ცხოვრებაში. ფორმათა და სახეთა სხვა და სხვაობა, ცვალებადობა მდგომარეობათა და მიმდინარეობათა... — ყველაფერს აქვს თავისი საფუძველი და ყველა მართალია თავისთვის. არსად არაფერი არ არის განსაზღვრული და გარკვეული, არსად არაფერი არ არის გონივრული, ღვთაებრივი და ზედროული; რაღაც ადამიანებს არ უნდათ თავისუფლება გულისა და სულის. მათ ეზიზღებათ ხალვათობა და გაშლილობა შემოქმედებითი ნებისყოფისა. ადამიანები თანდათანობით იგონებენ სხვა და სხვა ზღაპრებს, და თავს ინუგეშებენ...

დაუსრულებლად ირყევია და ვით სიზიფე მუდამ იწყებენ...

სად არის აზრი? ვის სულშია თავმოყრილი მიზეზები და პრინციპები ღვთაებრივობისა? ვინ იტყვის ჭეშმარიტებას ყოვლობაში განზოგადებულსა?

* *
*

ძლევა და ტანჯვა, მოქანცულობა და ტკივილები, შემთხვევათა კოშმარი და დემონიური ხარხარი წინააღმდეგობათა ახრჩობს ჩვენს სულს და ებრძვის ჩვენს ნებისყოფას.

ცხოვრება ჯოჯოხეთური მაშინაა მარადობის ფრთებით უფსკრულისაკენ რომ მიექანება: ამ ფრთების გაშლისა და შეკვეცის დროს ეშმაკი და ანგელოზი კოცნიან ერთმანეთს.

სიყვარული და სიკვდილი ორმაგობაა მარადიული.

* *
*

სუნთქვა სიყვარულისა უფრო ძლიერია, ვიდრე სიკვდილის სუნთქვა. სტიქია სიყვარულისა უსაზღვროა, ვით ოკეანე, ვით მარადობა; სტიქია სიკვდილისა ერთდროულია, ვით ლანდი, ვით ფიქრი; სიყვარულს ძალუმს ერთი წუთი მარადობად აქციოს და მარადობა კი წუთად შესცვალოს; სიკვდილი უარჰყოფს ყოველგვარ მარადობას და გვევლინება მხო-

ლოდ ერთი წუთით. გახვეული ცისკრის სხივთაგან მოქსოვილი მსოფლიო სიხარულის ხავერდში, სიყვარული თვალწინ გვიშლის ზურმუხტოვან სივრცეს, ღმერთებით და იდეალებით გამშვენირებულს.. ადელვებულსა და უსაზღვრო ზღვაზე დრუბელთა მსუბუქ ფრთებით მოექანება ჩვენსკენ სიყვარული, რათა მან მძლავრი გრგვინვით, თვის ოქროს ზმანებათა ოქ-

როს ნემსებით დასჩხვლიტოს სული ჩვენი, რათა მან ოცნების გაზაფხულით, ყვავილებით და ოქროს ქსოვილებით დაატკბოს გული ჩვენი, მარტოდ შთენილი და მოტყუებული. სიკვდილი ჰფარავს მგზნებარე ვნებას ცრემლთა მდინარისაგან შექმნილ ღრუბლებით და ამოსტყორცნის ხალხთა და სამეფოთ, რომელთაც ელის ცივი დავიწყება და გახრწნა... სიყვარულს ცეცხლი უკიდია, მაგრამ იგი არ იწვის, ვით არ იწვოდა ბიბლიური ცეცხლმოკიდებული ჩირგვი; სიკვდილმა არ უწყის — რა არის ღვთიური წვა. სიყვარული ცეცხლში იწრთობა და კოცნა მისი გვიხსნის მთელს სიღრმავეს კოსმიურ ტანჯვა-დაქანცულობისას. იგი აერთებს ოცნების ოკეანეში უსაზღვრო ლურჯ ეთერს და დემონიურ სიცივეს მიწისას. სიკვდილი ამორებს ცასა და დედამიწას ერთმანეთს მსოფლიო სივრცეთა სიცივით... ზასრი და ბრწყინვალე წვეტიტ ეჭრება სიყვარული უჭრავ, ცივს მარმარილოს და შემოქმედებით ალტაცებაში ამოალივლივებს მისგან სხივოსანს, მკვეთრ სახეს ნათელ-მომღიმარე გულის დედოფლისას: სუნთქვა სიყვარული-სა უფრო ძლიერია, ვიდრე სიკვდილის სუნთქვა.

* *
*

სიყვარული საწამლავია. საწამლავი, რომელსაც ამზადებს თვით ბუნება, ყოველი იმედი ფუჭია, წუთისოფლად ცხოვრება უმიზნოა და უაზრო.

საუკუნეთა ძიებისა და ცრემლების ნაყოფი ჯერ ჯერობით მხოლოდ უსამართლობისა და ამაოების იდეა! დედამიწაზე მშვენიერების ხანგრძლივობა და სრული ბედნიერება ჯერ არავის უნახავს. დიდი ხანია ადამიანებს თავისუფლად

- 110 -

და უშიშრად არ შეუძლიათ არც სიყვარული, არც სიძულვილი; მათ სჩვევიათ მხოლოდ ღალატი, სინანულის ცრემლები, ცოდვა და ურვა სულისა. ეს ცხოვრება ყველაფერს კეთილს ტალახში სვრის, ყველაფერს კარგსა და მშვენიერს მარად ღანძლავს და შეურაცყოფს.

კეთილისთვის დაჯილდოების მაგიერ გოლგოთის მთაზე აიყვანეს ქვეყნის მხსნელი და იქ ჯვარზე აცვეს, სოკრატე ბრძენს საწამლავი დაალევიეს იმიტომ, რომ ქადაგებდა ათინაში სიყვარულს; ჯორდანო ბრუნო ცეცხლში დასწვეს იმიტომ, რომ სიმართლის თქმა ხმა მაღლა გაბედა. ხალხთა გუგუნი და მღელვარება, სისხლის წვიმა და ცრემლების ოკეანე — ყველაფერი ეს მხოლოდ მეშხანობის ხმაა, სევდის მომგვრელი ხმა ამაოების. ვინ იცის რამდენი ცრემლები და ტკბილი იმედებია დაკარგული საუკუნეთა თანაუგრძნობლად; მეფობენ ცხოვრებაში მხოლოდ სულით მდაბალნი და უგრძნობელნი. წუთისოფლად ბუდობს მხოლოდ წვრილი სურვილები, მხოლოდ მეშხანობა; იდეალები, სიყვარულის ცრემლები, მა-

ღალი გრძნობები და ოცნებები მხოლოდ და მხოლოდ გმირ-
თა შემოქმედებაა.

თუ რამე არის საყურადღებო წუთისოფლად ეს არის
მწრთა მარტო ძახილი, საუკუნეთა გრდემლებზე ამეტყველე-
ული!

* *
*

რა არის ეს საზიზღარი წუთისოფელი, ფარისევლობით
ატრუსული და მეშჩანობით ახრიოკებული?

— ნიღაბთა კრებული, უსულო, უსახო, უგრძნობი,
უგულო.

დიდი ხანია სამყაროს ყრუ ველში ადამიანის აზრი და-
ბორგავს უნავთსაყუდლოთ და უმიზნოთ; საუკუნეთა სრბოლა
ერთსახიანი და უფერულია. იდეალები და ღმერთები იცვლე-
ბიან, მშვენიერების მიმბირველობა მუდამ წუთიერ და წარმა-
ვალია.

- 111 -

მშვენიერი სახე მხოლოდ სისხლის მღელვარების ნერგოვ-
ნებითი ორთქლია და გულის ტრფიალება აცახცახებულ
ძარღვთა ცეცხლია.

სატრფოს აბრეშუმეულ ნამწნის დაფუფვა იჭვნარევ გუ-
ლის ძგერას აღარაფერს ეუბნება და მარგალიტის მსგავსი
სიყვარულისა და სინანულის ცრემლი შენანების სურვილში
ზიზღს იწვევს.

ზიზღი ყოფილა სიცოცხლის შხამის და სურვილების
უკანასკნელი სიტყვა, კუნთების დამთენთი, ძარღვების დამ-
გლეჯი, იმედების უარყოფი სიტყვა.

საღამო ქამს

წუთისოფელი ოდენობას თვისას შლის უსაზღვრო სივრ-
ცის დაუსრულებელ საიდუმლოების სანახაობათა შორეული
ღანდებით. ძრწიან უფსკრულნი, გალობენ უხმოდ ფერხულ-
ში ჩაბმულნი ვარსკვლავნი და პლანეტები; არსნი თვალთშე-
უდგამად ხმობენ მარადობას, რათა განაქარვონ ყოფის ცეცხ-
ლი და ააკვამლონ შინაგანი წვა...

ჯერ კიდევ შეუცნობელი პირველყოფილი ქაოსი, უცნა-
ურის იგივეობით ძლევამოსილი და თან ცივი, თითქო ნელ-
ნელი მსვლელობს ზღვათ დაფენილ ღრუბელთა შორის.

ჰაერში კვნესის საიდუმლო სუნთქვა სტიქიათა უთვალავ
საუკუნეთა სიგიჟისა და ისმის შორეული ბრგვინაობით ტლან-
ქი ძახილი ჭლექით დაავადებულ სურვილებისა; ფერადი მორ-
თულობით ბრწყინავენ ჩვენებანი იდეალებისა და საუკუნეთა
უზარმაზარ წიგნებს ოქროთ მოვარაყებულ ყდებში შლიან არ-

სეზობის ოკეანეზე სამარადჟამო ძიებად.

ხალხთა ცხოვრებანი და საუკუნოების მკვეთრი მახვილობანი თითქო ირწევნიან საიდუმლოებისა სამრეკლოში და ბრწყინვალე წარმოდგენათა ძაფებზე ამონაქსოვ ოცნებებში ძილის პირულს მღერნიან...

O altitudo, nou liquet!

წუთისოფელი და წარსული

ბევრი რამ არის ადამიანის ცხოვრებაში საიდუმლო, — ამბობს შექსპირის გმირი და მართლაც, ცხოვრების აზრი და მიზანი, წუთისოფლის და სამყაროს დასაწყისი და ბოლო, თვით.ადამიანის სიცოცხლე, ძიება, შემოქმედება, იდეალები ოცნებები, სიყვარული, ტრფობა, — ყველაფერი, რაც შეადმენს ადამიანის სიამაყეს, ყველაფერი, რით ადამიანი ამშვენებს თავის თავს — განა ეს არ არის მოცული მარადიული საიდუმლოებით? — განა ვიცით ჩვენ რა ასულდგმულებს საგანს, ნივთიერებას? განა ჩვენ შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ჩვენი ცოდნა დღეს უფრო ღრმაა, უფრო შინარსიანი, ვიდრე ძველად? განა ცხოვრების აზრი დღეს უფრო კარგად და ნათლად გვაქვს დასახული, ვიდრე არისტოტელის და პლატონის დროს რომ იყო?

მართალია, საუკუნეთა განმავლობაში ჩვენ შევიძინეთ დიდძალი მასალა, ბევრი რამ ვიცით დღეს ისეთი, რაც უწინ არ ვიცოდით და რის ცოდნა საჭირო იყო, მაგრამ ცხოვრების აზრი და სიღრმე მაინც ვერ შევისწავლეთ. ის, რაც ჩვენ ვიცით შეეხება მხოლოდ ცხოვრების გარეგნობას, ნივთიერ ძალთა განაწილებას, საერთო მოძრაობის მექანიკას; თუ რა ასულდგმულებს ამ მოძრაობას, ან რა მიზანი აქვს მას, ჩვენ ეს არ ვიცით; მოხმარება რომელიმე ნივთის ან მოძრაობის ჩვენ შეგვიძლია, მაგრამ რას წამოადგენს თვით ნივთი, რას წარმოადგენს მისი მოძრაობა, ეს კი ჩვენ არ ვიცით. ჩვენ ვხმარობთ, ელექტრონს, შეგვიძლია მისი კილოვატებით გამონაგარიშება, ვიცით რა ძალა აქვს ელექტრონის მოძრაობას, მაგრამ, აბა რომელი მეცნიერი გვეტყვის თუ რა არის ელექტრონი და როგორ ამზადებს ბუნება ამ ძალას? ვერც ერთი

- 114 -

მეცნიერი ვერ იტყვის, რომ ეს არის და აქ მზადდება ელექტრონის ძალაო, ისე როგორც ვერც ერთი ადამიანი ვერ იტყვის დედამიწის ზურგზე კვერცხი გაჩნდა უწინ თუ ქათამი. ბუნების გარეგნობა და სტიქიურ ძალთა მექანიზმი ჩვენ შევისწავლეთ, მაგრამ თვით სული მოძრაობისა და წუთისოფლის შეადგენს ჩვენთვის საიდუმლოებას.

მეცნიერები ამბობენ, ქვა, რომელსაც სივრცეში ისვრიან, ისევ დედამიწაზე ვარდება იმიტომ, რომ დედამიწას აქვს ერთნაირი მიმზიდველობის ძალაო. თქმა არ უნდა, ეს კარგადაა მოფიქ-

რეზული, მაგრამ განა ვიცით რაში გამოიხატება და სად იბადება ეს ძალა? ვინ იტყვის: რა მიზეზია, რომ ყველაფერი დედამიწას უბრუნდება? — ამ კითხვაზე ჯერჯერობით ვერც ერთმა მეცნიერმა ვერ გვიპასუხა. მეცნიერები ამბობენ: ჩვენ გვინდა მოძრაობის და ცხოვრების კანონები შევისწავლოთ და სრულებით არ არის საჭირო პირვანდელი მიზეზების ცოდნაო; ბუნების სიმდიდრეს კანონებით კი მოვიხმართ, ცხოვრებას გავალამაზებთ, ელექტრონებს გავაჩაღებთ, ტელეფონებსა და ტელეგრაფებს გავაბამთ, ვიართ, ვიმოქმედებთ, ვიცხოვრებთ და აბა რა საჭიროა მიზეზების და მიზნების ცოდნაო?

ეგრე მსჯელობს კაცობრიობა, ასეთია მეშჩანურ ცხოვრების სიტყვა და თვით ლოგიკა. მაგრამ საკმარისია მეშჩანობაში შემოიჭრას რომელიმე ტრაგედია, მაშინათვე ლოგიკა ირყევა: გონება რწმუნდება, რომ ცხოვრება არც ისე ერთფეროვანი და ერთაზრიანი ყოფილა, როგორც ეგონა მას. გამოანგარიშება და წინასწარ გათვალისწინება ცხოვრების მრავალმხრივობის შეუძლებელია. ადამიანი სუსტია, მისი სოფლმხედველობა განსაზღვრულია, იგი იცნობს მხოლოდ განსაკუთრებულ ჯგუფს მოვლენებისას, იგი იცნობს მხოლოდ ერთ კუთხეს შემოქმედებისა და სულის ტემპერამენტით განჭვრეტილს.

მაგრამ ქვეყანაზე არაფერია ისეთი, რომ მოსვენებაში იყოს და ჰქონდეს მარადიული ღირებულება და ხასიათი.

- 115 -

იოტისოდენა ქვიშის კენჭი და ვებერთელა მთა-კლდეები რღვევისა და ცვალებადობის სტიქიას ერთნაირად ემორჩილებიან. შემთხვევებს და ცვლილებებს ექვემდებარება ყველაფერი. უზარმაზარი მთა დღეს ამაყად გამომცქირალი დროთა განმავლობაში ნოყიერ მინდვრად იქცევა; ზოგ ადგილას სრულებით მოულოდნელად ქვეყანა წყლით ივსება და მრავალ საუკუნეთა შემოქმედება იფარება...

ხშირად იქ, სადაც ტბა იყო და მეთევზეები თევზებს იჭერდნენ, შენდება დროთა განმავლობაში მშვენიერი ქალაქი და ბაღი. ხშირად ქალაქი კატასტროფიულად ისე ღრმად ვარდება დედამიწაში, რომ იქ, სადაც წინად ხალხი სცხოვრობდა და ბრძოლა იყო გაჩაღებული, იქ სადაც ოდესღაც ტაძრებით და ღმერთებით ამაყოფდნენ, კანონებსა და იდეებს იგონებდნენ, ესლა ვხედავთ მხოლოდ სალ კლდეებს და ხეობებს.

ასე ეკარგება წუთისოფლად ყოველივე მოვლენას და საგანს თავისი სახე, ეგრე ისპობა ინდივიდუალობა, ეგრე წარმავალია ყველაფერი, რასაც კი ვხედავთ, გვიყვარს და მოგეწონს. ყველაფერი ირღვევა და იშლება, ყველაფერი იკარგება და იძირება უნუგეშოდ და სამუდამოდ არარაობისა და ამაოების უფსკრულში იბადებიან და ჰქრებიან საუკუნეთა ილლიუზიები; სილამაზე, მშვენიერება, აღტაცება, სიყვარული — ყველაფერი წარმავალია, ყველაფერი დროულია. რაც

უნდა გრძელი იყოს ბედნიერება წუთისოფლად, დღე უბედურების მაინც დადგება: სიცოცხლის ქარი მიჰქრის და მიეჩქარება.

საიდუმლოებითაა მოცული ჩვენი არსებობა წუთისოფლად და რაც ჩვენ ვიცით, ყველაფერი დროული იგივეობაა: ჩვენ ვფიქრობთ წინ მივდივართ, მაგრამ ისევ იქ ვართ, სადაც ვიყავით; წარსულს უარყოფთ და ისევ წარსულს ვუბრუნდებით; ქიმიამ ალქიმია უარყო, მაგრამ პერსპექტივებში გვესახება ისევ ალქიმის ეპოქა. მენდელეევის სისტემა ირღ-

- 116 -

ვევა, ევკლიდის პოსტულატები დაშალა ლობაჩევსკიმ, რომანსა და ლეჟანდრს ახალს სფეროებში გადააქვს ჩვენი სული და იდეალები. მითიურ-კოსმიური ეპოქა ჩვენი სოფლმხედველობის, რომელსაც ჰქონდა ადგილი შორეულ წარსულში, კვლავ შედის ცივილიზაციის ისტორიაში და კვლავ იწყება სამყაროს ანთროპომორფიზმი. დღეს ჩვენი ბიოლოგები მცენარეებსა და მინერალებში სულსა და გრძნობებს ეძებენ; დაუჯერებელი იყო წინად სიტყვებისა და გრძნობების უმავთულო გადაცემა; დღეს ჩვენი სიტყვები სივრცის დაუსრულებლობას არხევენ და ვნებიანი პარიზი უმავთულოდ ნიუ-იორკს ელაპარაკება.

შეიძლება მეტერლინკის პრეზანტიზმიც არ იყოს მოკლებული ფსიქოლოგიურ საფუძველს, მთელს ყოვლობას შეიძლება სულდგმულებს ერთი განცდა, ერთი „აზრი“, ერთი სული.

წუთისოფელი ჩვენი ტანჯვის დემონსტრაციაა და ცივილიზაცია ჩვენი დელვას აორთქლება. დრო ჩვენი განცდით იზომება და სივრცე ჩვენი წარმოდგენათა ილლიუზიაა.

წარსული აწმყოში შედის, აწმყო მომავალში; ყველაფერის ნაწილია ყველაფერი და ახლის ფორმაში ძველის სული მოძრაობს.

ყველაფერი საუკუნეთა შრომის, ძიების და წვალების ნაყოფია, ცხოვრების ყოველი სახე წარსულის განცდის გამომხატველია; არის კავშირი უხილავი, მარადიული საიდუმლოებით გარემოცული წარსულისა და ცხოვრების ყოველი მოვლენის და წუთის შორის. ხშირად ადამიანის უბრალო და უმიზნო ხელის მოქნევაში ისახება წინაპართა განცდა, მრავალათას წლიანი ორგანიული ცახცახი.

წარსულის სული ამოდრავებს აწმყოს, წარსულის შფოთვით ნაშობი ორთქლი ათბობს მომავალს. უშინაარსო, უიდეალო და ჩმახი იქნებოდა კაცობრიობის ცხოვრება, რომ კაცობრიობას არ ქონდეს წარსული, რომელიც სასოწარკვეთილ-

- 117 -

ბისა და უიმედობის დროს ყოველთვის იძლევა იდეალებისა და მისწრაფებათა განახლების მაგალითებს.

ამბობენ, თურმე, როდესაც მიქელ-ანჯელოს სახელგანთქმულ ქანდაკება — „მოსე“ შექონდათ მუშებს მუზეუმში, მიქელ-ანჯელო შორიდან უყურებდა ქანდაკებას, და როდესაც ქანდაკება ვერ შეეცა მუზეუმის კარებში, მიქელ-ანჯელო წამოვიდა გულმოსული, მიუახლოვდა ქანდაკებას, რაც დონე ჰქონდა, მოიქნია ხელი და დაარტყა „მოსეს“ თავზე ჩაქუჩი. რად ვერ ინძრევი, განა არ იცი, რომ შენშია ჩემი სულიო, — უთხრა მოქანდაკემ ქანდაკებას.

შემოქმედების ცეცხლმა მოინდომა ნივთიერების გასულდგმულება და იდეალის განივთიერება. წარსულის განცდა (მიქელ-ანჯელო) ეტრფოდა „წარსულის“ (სიმბოლო — მოსე წინასწარმეტყველი) სახეს და ტრფობა ჰქმნიდა რელიგურ აღტაცებასა და ილლიუზიებს. შორეულ აღმოსავლეთის სულისკვეთება განსახიერდა დასავლეთის სულის განცდაში. ასე უერთდება წარსული აწმყოს და მომავალს; ასე გადადის ორგანიული მღელვარების პროცესი შემოქმედებით აღტაცებაში. ყოველი წუთი ამ ქვეყნად განსაზღვრულია საუკუნეთა მიმდინარეობაში, ყოველ მოქმედებაში და აქტივობაში, წუთისოფლის ყოველ კუნჭულში თავმოყრილია სურვილი, რომელიც შეიქმნა სტიქიურად, ირაციონალურად მრავალ ათასი წლის განმავლობაში. ჩვენი წინაპართა სულები ტრიალეებენ ჩვენში და ჩვენს გარშემო. იგინი მონაწილეობას ღებულობენ ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

წარსულს ყოველთვის აქვს მოპოებული უკვდავება აწმყოში და მთელი ჩვენი სულიერი არსება ცხოვრების წარსულის შინაარსის განმეორებაა; მხოლოდ ამ განმეორებას აქვს თავისი ინდივიდუალური სახე, რომელსაც მემკვიდრეობა გადაყავს მარადობაში. დააკვირდით ცხოვრებას, შეისწავლეთ თანამედროვე კულტურა, სტილი, შემადგენლობა, შინაარსი; შეიხედეთ ტაძრებში, მონასტრებში, სხვა და სხვა დაწესებულებებში;

- 118 -

ბებში; — მიუხედავად ორი ათასი წლის ქრისტიანობისა, წარმართული გრძნობა კიდევ მძლავრია ჩვენში; დასავლეთ ევროპის სხვადასხვა ქალაქების ძველ ტაძრებში, თითქმის ყოველგან დაინახავთ ჩვენი წმინდანების გვერდით წარმართული გრძნობის გამომხატველი ღმერთების სურათებს. ამ მხრივ პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარი წარმოადგენს საუცხოო მაგალითს. სახელგანთქმულ ტაძრის („ნოტრ დამ დე პარის“) სახურავზე გაკეთებულია დიდი ქანდაკება ქიმერების — Chimeres. ქიმერები და დემონები — ღვთისმშობლის ტაძრის სახურავზე — სიმბოლოა გამომხატველი უხილავი და გამოუცნობელი კავშირისა, რომელიც არსებობს მოვლენათა შორის და რომლის საიდუმლოებით მოცული ძალა განაგებს ადამიანის ცხოვრებასა და სიცოცხლეს, შეადგენს ადამიანის ბედისწერას, აღელვებს სხეულთა და მოვლენათა ზღვას და აერთებს ცხოვრების გამოუთქმელ ტკივილებს და წუთისოფლის ნეტარებას; აი ძალა სტიქიური, ირაციონალური, ძალა რომელიც

იშვაცხოვრების ვნებათა ღელვაში, რომელიც სცდილობს შეზღუდოს ყოველივე მოვლენის და არსის თავისუფლება და რომელსაც ძველი ბერძნები ეძახოდნენ მოირას. წუთი სოფლის მოვლენათა და ძალთა მთავრალ ქანაობაში იბადება იდეა აუცილებლობის. აქ იწყება კავშირი ქრისტესა და ლიუციფერის შორის, აქ ისახება იდეა ცხოვრების ორმაგობისა — განხეთქილებისა და შეთანხმების, ბრძოლისა და შერიგების. სწორედ აქ არის იდეალისა და რელიგიურ ძიების დასაწყისი. სწორედ ეს აღელვებდა წარსულში გმირებსა და ღმერთებს, და ამით იტანჯებოდნენ პრომეთე, ქრისტე, ბუდდა.

ესთეტიური იდეალი

არსებობს სამგვარი ესთეტიური თვალთახედვა: ესთეტიკა იდეალის (პლატონი), ესთეტიკა ინტელექტის (კანტი), ესთეტიკა სოციალური სიმპათიის (გოუიო). პლატონი და პლოტინი წუთისოფლის მიმდინარეობას უყურებენ, როგორც დროულ ფორმას მარადიული უნივერსალიებისას – *universalia ante rem*, რაც არის, არის როგორც დროული გამოსახულება იდეალის, რომელიც რეალურია მარადიულად, რომელსაც არა აქვს დასაწყისი, რომელიც არ იხრწნება არასოდეს. სახე ყოველი ცხადყოფს წყობის რიგს, სისტემას, რომელთა ორიგინალები ინახება შორეულსა და შეუცნობელ სამყაროში. არის ქვეყანა, სადაც ბინადრობენ საერთო იდეები, უკვდავი რეალიები, არის სფერო კოსმიური, სადაც ფერები და სახეები, ფორმები და წირები არასოდეს არ იშლებიან. ყოველი საგანი, რომელიც წუთისოფლად არსებობს, სახეს იღებს ჩვენს სულსა და წარმოდგენაში იმიტომ, რომ ორიგინალი ამ სახის სხვაგან, სხვა სამყაროში არის და ასლი ამ ორიგინალის ჩვენში იმყოფება, როგორც გამოკრთომა ზედროულისა და მარადიულის.

დეკარტის შემდეგ სამყაროს გრძნობითი ფორმები – ფერები და ხმები, მორალური და ესთეტიური თვისებები – სიკეთე და მშვენიერება თანდათანობით ანთროპომორფიულ და ლოგისტურ სახეს იღებენ. კანტი ესთეტიური სიამოვნების გრძნობას ხსნის ჩვენი ინტელექტის თამაშით და შეცნაურებათა სიმსუბუქით. შილლერი და ინგლისელი ევოლიუციონისტები შეთანხმებულად, მწყობრად აყალიბებენ თეორიას. ესთეტიური ემოცია და ინტელექტუალური თამაში ერთი და იგივეაო. ესთეტიკა ამნაირად ფსიქოლოგიურად დილეტანტიზმით, ფორმა-

ლიზმით და ტრანსცენდენტალური სკეპტიციზმით თავდება. ხელოვნება – იდეათა თამაში – აი ტრანსცენდენტალური ესთეტიკის უკანასკნელი სიტყვა.

გოუიო უარყოფს ხელოვნებას როგორც თამაშს იდეებისას და ამტკიცებს, რომ ესთეტიური იდეალი ბიოდინამიური

და სოციალური ხასიათისაა. ქვეყანა გრძნობისა და ნებისყოფის, ქვეყანა რეალური და იდეალური ერთმანეთს ედულება და რაც ღრმა და სერიოზულია ჩვენში, რაც ჩვენი ინდივიდუალობის მთავარ ატრიბუტს წარმოადგენს, რაც ჩვენს სულსა და გულს ადევლებს და რისთვის ჩვენ გვცხარჯება ორგანიული, კუნთური ენერგია, არის საფუძველი ესთეტიური იდეალისა; კანტის ესთეტიკა ესთეტიკა შეცნაურებათა თამაშისა და ჭვრეტის გარდაიქმნა ფსიქოლოგიურად განცდისა და ორგანიული იმპულსის ესთეტიკად; შიმშილი და გაძღომა, სითბო და სიცივე, ვნება და ზიზღი ორგანიული ესთეტიკის ფსიქოლოგიური წახნაგებია. წინააღმდეგობანი ჰქმნიან ტაქტსა და რიტმს და ლტოლვა მშვენიერებისადმი არის არა წმინდა ინტელექტის ათამაშება, როგორც კანტი ფიქრობდა, არამედ ღრმა ორგანიულ-ბიოლოგიური მოთხოვნილება ჩვენი ბუნების და ფსიქიკის, ისეთივე მოთხოვნილება როგონც შიმშილი და წყურვილი.

ფრინველი მღერის არა განსაზღვრული მიზნითო — ამბობდა შილლერი, ჩვენ ვიტყვით: ფრინველი მღერის არა განსაზღვრული მიზნით, მაგრამ განსაზღვრული ორგანიული გრძნობა არხევს მის ნერვიულ ბუნებას და განსაზღვრული ბიოლოგიური სურვილი ამღერებს მას. ფრინველი მღერის იმიტომ, რომ განიცდის ან სექსიურ ლტოლვას, ან შიმშილს, ან შიშს, ან კმაყოფილებას. განცდა ამეტყველებს არსს და სურვილი ნდომის ნებისყოფის ესთეტიური ფორმაა. ნდომა თუ ჩვენში არ არის, არც მშვენიერებაა და არც იდეალი ჩვენთვის. ვისაც სურვილი არა აქვს, იმისთვის მშვენიერი ელენეს სახე და დახატული ბოლოკი ერთი და იგივეა. ჩვენი სურვი-

- 121 -

ლი მემკვიდრეობით მიღებულ თვისებათა ინდივიდუალური ფორმაა და ყოველ ლტოლვაში ჩვენ გამოვხატავთ ძალაუნებურად არა მარტო იმას, რაც ჩვენ გვინდა, არამედ იმასაც, რაც ჩვენს წინაპრებს უნდოდათ და რაც ჩვენში გადმოვიდა როგორც წარსულის ნაშთი, დიდი ხნით დამზადებული...

შორეული წარსულიდან ადამიანი სხვა და სხვა საშუალებებით უკავშირებს თავის თავს, თავის განცდებს და იდეალებს სამყაროს. მითიურ-კოსმიური სოციოლოგია საფუძველია რელიგიის და ესთეტიკის; იდეალი რელიგიური და ესთეტიური იდეალი ერთმანეთს მისდევს ყოველი ერის ცხოვრებაში; რელიგია და ღმერთები, გმირები და ხელოვნება ერთმანეთის შევსება და დამატებაა, რელიგია იძლევა ბუნების მოვლენების განმარტებას, მოვლენათა შორის კავშირს და ზედროულ ნებისყოფის სიმბოლოს; რელიგია ემბრიონალური კოსმოლოგიაა, და როგორც ასეთი, ადამიანის მისწრაფებათა აბსოლიუტური გამოსახულებაა. დროისა და სივრცის განსაზღვრულობას რელიგია უარყოფს და იღებს წუთი-სოფლის მიმდინარეობას ისე, როგორც არის, იმ იმედით, რომ სხვა სამყაროში ანაზღაურებული იქნება... ხელოვნება, პი-

რიქით, განსახეობაში იძლევა ინტენსიურსა და ექსპანსიურ იდეალობას, რომელიც არ ემორჩილება არავითარ კანონს, გეგმას, მოვალეობას, გარდა ორგანიულ-ესთეტიური სიამოვნებისა და მეობის სისავსის შეგრძნობისა.

რელიგია საგანია მსჯელობისა და რწმენის; ხელოვნების სფეროა განცდა და განცდის ესთეტიური წარმოსახვა; ხელოვნების მიზანია იდეალის დაუყოვნებლივი რეალიზაცია. კათოლიკების ეკლესიაში ჩვენ ვგრძნობთ, რომ მუსიკა და მხატვრობა მაშინათვე აკმაყოფილებენ ჩვენს სულს; წარმოდგენაში გვაქვს მარადობის შიში და იმედი, შორეულობაში ვეძებთ აზრს არსებობისას, მაგრამ მუსიკა და მისტიური აგუგუნება ხმების ალებენ გრძნობის კარებს და ოცნებაში გვესახება ის, რაც ენას ვერ გამოუთქვამს და

- 122 -

რაც გულს უნდა. ხელოვნების საგანი მით უფრო დიადია, რაც უფრო ღრმა არის განცდა წარმოდგენაში ასახულ მოვლენის. განცდაში თანდათანობით იშლება ილიუზია რეალობისა. ეს ილლიუზია აერთებს ინდივიდუალობას სოციალობასთან და სამყაროსთან. გრძნობის სიმბოლო, რომელსაც ხელოვნება იძლევა, აღიზიანებს ჩვენს ნერვიულ-ფსიქიურ ბუნებას და ყოველგვარი ნაწარმოები ხელოვანისა მაშინ არის ჭეშმარიტი და დიადი, თუ იწვევს ჩვენში სოციალური ან კოსმიური ხასიათის სიმპატიის განცდას. ხელოვნების პრინციპი სოციოლოგიურ-კოსმიურია. ხელოვნება ჩვენ ყოველთვის გვაერთებს ვინმესთან ან რამესთან; სული ჩვენი აწყობილია სოციალურად და კოსმიურად; ტანჯვის გრძნობას ანახევრებს თანაგრძნობა; სიხარულს აორკეცებს კოლექტიური განცდა. როდესაც ჩვენს გარშემო ტირილია, ჩვენც გული გვეკუმშება მწუხარებისაგან; ჩვენს გარშემო რომ სიხარულია, ჩვენც სიხარული გვივლის ტანში; სცენაზე რომ ქორწილია, ჩვენც ნაწილობრივად განვიცდით ქორწილს. როდესაც ჩვენ რომელიმე დიდი პოეტის ნაწერს ვკითხულობთ, სახე გვეწყობა შეფარდებით იმ აზრებთან, რომელიც წიგნშია. გრძნობა კარგად გამოხატული გადამდებია, როგორც „ისპანკა“, იდეა ხელოვნებისა დინამიტია სოციალური ევოლიუციის და ყოველი გრძნობა, ყოველი ჩვენი სიტყვა, მიუხედავად ჩვენი პრინციპისა და სოფლმხედველობისა, ჩვენ გვაერთებს ყოველობასთან.

კასტიური ფსიქოლოგია და ესთეტიური იდეალი ძველი იცრიცება. ეპოქა განდევილობისა და რომანტიული ინდივიდუალიზმის, ფაუსტისა და ჰამლეტის ეპოქა გვიმტკიცებს, რომ ინდივიდუალური ტანჯვის ილლიუზიების გზით ჩვენ, როგორც ოსკარ უაილდი, მივდივართ კოლექტივიზმის და კოსმიზმისაკენ. ძველი ეპოსის გამლილობა, საშუალო საუკუნოების ვაგაბონდური ტრუბადურიზმი, გოტიური სულის აღმაფრენა და რომანტიულ-კოსმიური აწვერადება მაჩვენებელია იმის, რომ ადამიანი თანდათანობით შედის თავის განცდებით

და ილლიუზიებით ახალს სამყაროში საზოგადოებრივობისა და ყოვლობის სფეროში.

თანამედროვე მეცნიერება და ტექნიკა მითიურ-კოსმიური სოფლმხედველობის რეგენერაციაა; ნივთიერების იონებად დანაწილება, ახალი ქიმიური ელემენტების მიკვლევა, ჰაერის დაპყრობა, ოკეანებისა და კუნძულების შეცნობა, მსოფლიო დეტალების და ხვეულების თანდათანობით ათვალთვალება თანამედროვე მეცნიერებას აძლევს მეტაფიზიკურ ხასიათს და სული ჩვენი შეუცნობელის სფეროში შედის, სავსე ფორმულებით და პრინციპებით, როგორც შეიარაღებული რაინდი გოტიურ სტილის სასახლის დერეფანში შედიოდა, სავსე მისტიური გრძნობით და ნერვიულ-ფსიქიური ატორტმანებით; პოეზია არის მეტაფიზიკური ფორმა მეცნიერების და უმაღლესი მეცნიერული დებულებები და თეორიები ყოველთვის თავდება ლეგენდარულ პათოსით.

მეცნიერი წერს ლწურსა და დეტალურ ისტორიას ქვეყნისას, პოეტი ლეგენდებად ანაწილებს წუთისოფლის სახეებსა და ფორმებს; თვით ლეგენდა რეალური დოკუმენტების უღწურესი ელემენტია, უფრო ფილოსოფიური, ვიდრე ისტორია ფაქტებისა; ისტორია მოგვითხრობს მხოლოდ მშრალსა და სადაო ფაქტებზე იმ დროს, როდესაც ლეგენდა აყალიბებს ღრმას და მარადიულ გრძნობებს, რომლებმაც წარმოშვეს თვით ფაქტები.

რაც დდეს ჭეშმარიტი და ფაქტია, ხვალ ის ლეგენდათ იქცევა. სიშორე რეალობას აზნელებს და აზვიადებს; რაც ახლოა — ფაქტია, რაც შორსაა — ლეგენდაა. ზედმეტ სინათლისაგან მთის მწვერვალიდან სივრცე შავად მოსჩანს და ხშირად უდიდესი ჭეშმარიტება და რეალობა უმშვენიერესი ლეგენდაა წუთისოფლისა. დღევანდელ სალონებსა და თეატრებში ელექტრონით განათებული ფორმები მისტიურ სახეებს იღებენ და რეალობის განცდა ჩვენში უმეშვეოდ გადადის შორეულობის შეგრძნებაში. დღევანდელი მეცნიერება პოეზიისა

და მეტაფიზიკის შესავალია. სამყაროს გრანდიოზულ ტაძარში მეცნიერი მხოლოდ მეკარეა, პოეტი კი ქურუმი, ფილოსოფოსი — მოგვი.

მეცნიერება ბოლოს და ბოლოს ერთგვარი ფორმაა ხელოვნების — ფორმა ალქატი და სტატიური; ხელოვნება უმეშვეო გამოსახულებაა კოსმიური სულიერობის დინამიური დენისა, ყოვლობის მატერიული მუხვადობის და შემოქმედებითი განწყალებისა; მეცნიერულ დებულებათა ღირებულება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რაოდენათ შესაძლებელია განრიგება ფაქტების დროის და სივრცის პირობებში პლანეტარული ლოგიკისა და ტრადიციული ტროპიზმის მიხედვით; ხელოვნება არღვევს ბანალობას ჩვეულებისას, ყოველდღიუ-

რობისას ჩვენი ნერვიულ-ფსიქიური იმპულსების ამყოლეობით და დროულ სახეში გვიჩვენებს მარადიულის ვლენას.

იდეალი და ტანჯვა

კაცობრიობის იდეალი კულტურის საერთო მსვლელობასთან ერთად ვითარდება, ესთეტიკა კულტურის უსრულესი გამოსახულებაა. კულტურა ტანისა და სულის, კულტურა ორგანიული და ფსიქიური, კულტურა მორთულობისა და ყოფა-ცხოვრების ერთგვარი ესთეტიზაციის პროცესია; დიდი კულტურა ყოველთვის ღრმა ესთეტიურ იდეალს გამოსახავს და კულტურის პერიპეტიებში სული ჩვენი თანდათანობით ეჩვევა სილამაზის დაფასებას, გოლი ჩვენი თანდათანობით ითხოვს ესთეტიურ გაქანებას, ტრიალსა და ხეტიალს, მოძრაობასა და ათამაშებას. ევროპიული ვალსი, ჩვენებური ლეკური, სალონური ახითხითება და გრძნობათა არითმია კულტურული ადამიანის ნერვიულ-ფსიქიური არყევის მაჩვენებელია და სექსიურ-ეროტიულ ვნებათა დელვასთან ერთად გამოსახავს სურვილს კოსმიურ გაშლილობისას და გაქანებისას მარადობისაკენ.

მუსიკა უმეშვეო ამოძახილია ადამიანის ნერვიულ-ფსიქიური რხევის. მუსიკის ხმა ჩვენ გვართმევს ჩვენს საკუთარ მე-ს, ჩვენს განცდებსა და იდეალებს, რათა გადაგვიყვანოს ყოვლობაში, რათა სოციალური ემოციებით და ჩვენი ლირიული გრძნებით მარადობასთან შეგვაერთოს; ჩვენი ზურნა და ჭიანური ჩვენი ისტორიული ფსიქოლოგიის ინსტრუმენტალური ახმაურებაა. შეწუხებული ხმა, დაჩქარებული ბგერები, თითქო ჩვენი წინაპრების აღელვებას და მოძრაობას გამოსახავს, თითქო ჯელალ-ედინები, ხოჯა ხანები, შაჰ-აბაზები და მათი ურდოები დამრწიან ხევებში, თითქო ჩვენი წინაპრები გარბიან მათათა ბილიკებით. გულშეწუხება, აჩქარება, ატორტმანება, დევნა, ტკივილები, ცრემლები — თითქო ეს ყველაფერი

- 126 -

ერთად ისმის ზურნასა და ჭიანურის ხმებში. რაც უცხოელებისთვის გაუგებარი და მყვირალაა ამ ხმებში, ის ჩვენთვის რიტმიული და მუსიკალურია. წარსულის განცდა შენახულა ჩვენში და ამ განცდის რხევა ჩვენს ნერვიულ ხვეულებსა და უჯრედებში მუსიკად იქცევა, როცა გვესმის ჩვენი ფსიქიურ მდგომარეობასთან შეთანაბრებული ახმაურება ნივთების და ინსტრუმენტებისა.

ყოველგვარი ესთეტიური იდეალი გამოსახავს ტერიტორიულ-ტროპიულ გემოვნებასა და სულიერობის წყობას. მხატრულ ნაწარმოებს აქვს ესთეტიური ეფექტები მხოლოდ იმ ადამიანისთვის, რომელსაც აქვს ფსიქიური ორგანიზაცია სწვრივად იმასთან, რომელმაც შექმნა ესთეტიური ეფექტი. ღირებულება მხატვრული ნაწარმოების გაიზომება იმის მიხედ-

ვით, თუ როგორი ხასიათის სულიერი ამყოლებობას იწვევს ჩვენში, თუ ჩვენი სურვილები და განცდებია გამოხატული, ჩვენ მოგვეწონება, თუ არა და არა; ტოლსტოი განსაკუთრებული ფილოსოფიურ-რელიგიურ თვალთახედვით აფასებს შექსპირს და ლაპარაკობს. შექსპირის ნაწერები არავითარ ლიტერატურულ-ესთეტიურ ღირებულებას არ წარმოადგენსო ლოგიკა ტოლსტოის რუსი ბარინის სოფლმხედველობის გამომსახველი, ვერ იგუებს შექსპირის გაშლილობასა და ირაციონალობას.

საფრანგეთის კსევდო-კლასიკებიც, განსაკუთრებული თეორიით შეზღუდულნი, შექსპირს როგორც ტოლსტოი ისე უყურებდნენ. შექსპირი მწერალი არ არისო, ამბობდა ვოლტერი.

ლიტერატურული ნაწარმოების ღირებულება ყოველთვის შეფარდებულია საზოგადოების ფსიქოლოგიასთან. აზრი კარგია, თუ კი ესაჭიროება რომელიმე ჯგუფს ან ეპოქას; იდეას პატივს სცემენ იმდენად, რამდენად სოც. ისტორიულ შერბნობას გამოსახავს; ისტორიაში გასავალი და ფასი აქვს ისეთ აზრებს რომელნიც ჯგუფური, ან ისტორიული განცდის მაჩვენებელია.

- 127 -

თვით იდეა თავის ბუნებით შედეგია ორგანიულ ფსიქიური აჟიოტაჟის. არა მარტო იდეა ლიტერატურული, არამედ ყოველგვარი ცნება კუთხური ან ინდივიდუალური განაპირებაა ზოგადი ფსიქოლოგიის, ზოგადი მეტყველების; მხოლოდ ყოველგვარი ფსიქოლოგიური ზოგადობა თავის თავად რასიულსა და პროფესიულ-კუთხურ ილლიუზიებს ეყრდნობა; არის ილლიუზია, რომელიც მთელს კაცობრიობას ეჩვენება, რომელსაც იზიარებს არა ერთი ერი და საუკუნე (*idola tribus*) რომელიც ინდივიდუალურ გემოვნებას აკმაყოფილებს და მემკვიდრეობით მიღებულ თვისებებს აყალიბებს; არის ილლიუზია თეატრიული (*idola theatri*), რომელიც გამომდინარეობს დიდი ავტორიტეტებისა და ტრიბუნების სიტყვებისაგან.

ილლიუზია მოუა ხოლმე კაცობრიობას და ატრიალებს ყოველ ეპოქას თავისებურად; ილლიუზია მოუა ერს და კერძო ადამიანსაც. დრო გამოშვებით ადამიანი განიცდის ილლიუზიებს, როგორც ერთგვარ ავადმყოფობას, როგორც ერთგვარ ინფლუენციას. ილლიუზია ისე გადამდებია, როგორც ინფლუენცია; ილლიუზია ადამიანს იმორჩილებს სავსებით და თავის ბიოლოგიურ-ფიზიოლოგიურ ინტერესით ალაპარაკებს; ინდივიდუალური ფსიქიკის ფესვები ფიზიოლოგიურ-ნერვიულ ბუნებაშია და ჩვენი იდეალები დამოკიდებულია იმაზე, თუ რაოდენი ენერგია, სისხლი და სითბოა ჩვენს სხეულში; ვარდის ფერი სახე და იმედები, რომელიც ეჩვენება ახალგაზდას, არის იდეიური გამოკრთომა მისი შინაგანი ორგანიული სისავსისა, ენერგიისა და გრძნობის; მოხუცისთვის ქვეყანას ნაკლები ფასი და ნაკლები სახე აქვს.

ენას ალაპარაკებს განცდა. ჩვენ ვაფასებთ მხოლოდ იმას, რაც გვეკარება, რასაც ვხედავთ, რაც ჩვენთვის სასარგებლოა; იდეა სარგებლობისა — ეგოცენტრიზმი ტროპიული ფსიქოლოგიის აზარმაცია; ალტრუიზმი ერთგვარი ფორმაა ეგოიზმის. ადამიანი გულკეთილია არა იმიტომ, რომ სხვისთვის

- 128 -

უნდა კარგი, არამედ იმიტომ, რომ გულკეთილობა მას სიამოვნებს პირადად; მდიდარი რომ ღარიბს აძლევს, ღარიბზე არა ნაკლებ სიხარულს განიცდის თვითონ იმ გრძნობაში, რომ მას შეუძლია გაცემა: „რასაც გასცემ შენია, რაც არა დაკარგულია“.

ალტრუიზმი ეგოიზმის ფსიქოლოგიური ორეულია. როცა გაქვს, გაქვს სურვილი გაცემის; ვისაც არა აქვს, არც გაცემა შეუძლია.

* *
*

ადამიანი მოწაფეა და ტანჯვა მისი მასწავლებელი; სისხლით იწერება ისტორია და ცრემლებით ირეცხება საუკუნოები; რაც არის, ყველაფერი ტანჯვამ შექმნა და ვინც იტანჯება, ის მარადიულს ხედავს წარმავალში.

ტანჯვაში სულს ნათელი ეფინება; ქარიშხლი და ვნება სულს ღვთაებისაკენ ეძახის. ძველი ღმერთები და გმირები, ტამრები და კერპები ტანჯვის შემოქმედებაა.

ადამიანის გულში არის სისათუთე, რომელიც სავსეა ტანჯვათა გამოსახულებებით, მოგონებებით, სახეებით და ლანდებით; სული ძლიერია და მდიდარი მხოლოდ მაშინ, როდესაც ტანჯვა უკვე გაიარა...

ტანჯვა ჰქმნის სილამაზეს. რაც უფრო ვიტანჯებით, მით უფრო ეძებს სული ლამაზ სახეს, სისრულეს, ხმაშეწყობილებას; მილოსელი ვენერა ისეთი სულის შემოქმედებაა, რომელიც არ იყო კმაყოფილი და იტანჯებოდა, რომელსაც ენატრებოდა სრულყოფილი სილამაზე.

ტანჯვაში ისახება სურვილი გაშლისა, გაღაღებისა, გაქანებისა. ბერი, რომელიც სხვაზე მეტს იტანჯება, სხვაზე უფრო მალე იგონებს ღმერთებს და იდეალებს, მეცნიერებას და ხელოვნებას.

მეტყველება და ტეხნიკა — ორივე გაჭირვების მოხერხებაა და რასაც მდგომარეობა უკარნახებს, იმას აკეთებს სული დატანჯული.

- 129 -

ყოველი ერის რელიგია ფსიქოლოგიური ასახვაა ონთოლოგიური მდგომარეობის: ეგვიპტელების ღმერთი იყო ხარი, რადგან ხარი ეგვიპტელებს ძალიან ესაჭიროებოდა მიწის დამუშავებაში.

საბერძნეთში ყოველი ქალაქი თავის ღმერთს ადიდებდა და ყოველი ღმერთი იყო გამომხატველი ადამიანის ინტერესებისა და სურვილების.

იდეალი შორეულისა და ზედროულის მხოლოდ დროისა და პირობების შედეგია; რაც მარადიულია, ის შეიქმნა დროულ პირობებში; რაც დროულია, ის მარადიული თვალთახედვით ყალბია. რასაც ოდესღაც ადიდებდენ, ის დღეს ჩვენ გვეზიზღება და რასაც დღეს ჩვენ ვადიდებთ, ის მომავალს სასაცილოდ არ ეყოფა.

ყოველი საუკუნე თავისას ამბობს, ყოველი ერი თავისეზურად ლოცულობს და ყოველი ადამიანი თავის თავს ატყუებს. ჭეშმარიტება მხოლოდ ჭეშმარიტების ილლიუზიაა და ხშირად ბოროტება სიკეთეა, ისე როგორც სიკეთე ბოროტებაა.

ქრისტემ ლაზარე გააცოცხლა — განა სიკეთე უქნა? — ლაზარეს ორჯერ სიკვდილი დასჭირდა. რომ არ გაეცოცხლებია, მხოლოდ ერთჯერ მოკვდებოდა. ტყუილი არასოდეს არ თქვაო, ჩვენ ვეუბნებით ბავშვს, მაგრამ ჩვენ თვითონ ვამბობთ ტყუილს, როდესაც ბავშვი ავად გახდება. დალიე, წამალი ტკბილია შაქარივითო. ჯარის უფროსი ჯარის კაცს ტყუილისათვის სჯის, მაგრამ ბრძოლის ველზე თვითონ ამბობს ტყუილს, რომ გაამხნეოს ჯარის კაცი. მდგომარეობა ჰქმნის ლოგიკას, გაჭირვება ჰქმნის ილლიუზიას; მდგომარეობის და გაჭირვების გარეშე ყველაფერი სოფიზმი და ლეგენდაა.

იდეა და ფორმა

იდეა ნიშნავს აზრს, შინაარსს, შინაგან ლტოლვათა და ხილვათა ლოგიურ სახეობას.

ფორმა არის მოკვეთილება ნაკვთებისა, მეტყველება გარეგნობისა.

იდეა ჩვენი შეცნაურების შინაგანი რაობაა.

ფორმა ჩვენი ერთდროული შთაბეჭდილების ეფემერული მოკვეთილებაა.

იდეა თეორიულ-ლოგიური პრინციპია შემოქმედებისა; ფორმა ჩვენი შემოქმედებითი ჰვრეტის ილლიუზიური განსახეობაა.

იდეა და ფორმა ორი დიდი ელემენტია ყოველი შემოქმედების, ისტორიისა და ცივილიზაციის ყოველი სახის.

მეტყველებისა და ლიტერატურის ისტორიაში არა ერთხელ დასმულა საკითხი: რა უფრო მნიშვნელოვანია ცხოვრებასა და შემოქმედებაში — იდეა, თუ ფორმა? აზრი თუ გარეგანი სახეობა?

რა არის უფრო დიადი და მეტყველი: შინაგანი რაობა, თუ გარეგანი სახეობა?

ცივილიზაციისა და კულტურის გრანდიოზული სახეები რაში უფრო გამოიხატებიან: ნაკვთთა სიმეტრიაში თუ ლოგიურ სახეობაში?

განსაკუთრებით მწვავედ წამოაყენა ეს საკითხი მხატვრულ-

მა ლიტერატურამ. გამოჩენენ მწერლები, რომლებიც თამამად ლაპარაკობენ ფორმის უპირატესობაზე, ნაკვთთა სახეობის სიდიადეზე. ამტკიცებენ, ყოველ შემთხვევაში ცდილობენ დაამტკიცონ, რომ იდეა შემოქმედებისა ბოლოს და ბოლოს ფორმის რითმიულსა და რიტმიულ წყობაში გამოიხატება, რომ ფორმა არის ყველაფერი და აზრი კი მეორე ხარისხოვანი ელემენტი.

- 131 -

მართალია თუ არა ეს?

— შემოქმედება, იქნება მხატვრული თუ თეორიულ-მეცნიერული — სულ ერთია, არის ერთგვარი ესთეტიური განსხეულება ადამიანის სულიერი მღელვარებისა; ყოველი ადამიანის სულიერი მღელვარება, ყოველი ადამიანის გრძნობებისა და ცნებების შემოქმედებითი მოძრაობა არის ერთგვარი ენერჯის დახარჯვა, ერთგვარი ლოგიურ-ესთეტიურად ჩამოყალიბება ნებისყოფის ცხადყოფისა. ყოველი ნებისყოფის ცხადყოფა გამოიხატება ნერვიულ შერხევაში, შემოქმედებით განცდაში. მხატვარმა, მეცნიერმა, მწერალმა ჯერ თვითონ უნდა დაინახოს სახე, ჯერ თვითონ უნდა შეიგრძნოს და შეიცნაუროს და მხოლოდ შემდეგ ინდივიდუალურ სახემეგრძნობისა შეიძლება გაობიექტივება, გარეთ გამოტანა...

შემომქმედს შეუძლია აკვეთოს ცხოვრების სახე მხოლოდ განცდის დაზგაზე.

განცდა არის ესთეტიური სახეობის საფუძველი. განცდაში გამოიხატება შინაგანი ხილვა შემოქმედებითი გრძნეულებისა.

ამ შინაგანი ხილვის გაობიექტივება შემოქმედებითი პროცესის განსხეულებაა; ყოველი განსხეულება ფორმის ჩამოყალიბებაა. შემომქმედი ჯერ ათამაშებულია. მან არ იცის რა ხდება მასში. ის მხოლოდ ამოძრავებულია გამოუთქმელი სიხარულით, მწვავე სიტკბოებით; ის ეძებს თიხას, მარმარილოს, ტილოს, ქალაღს. ინსტინქტიურად გრძნობს მისტიურ ორსულობას; გრძნობა გადადის განცდაში და იწყება ღვთიური ატალღება ნების ყოფისა, იწყება შინაგანი ხილვა იდეალური სახისა, ფსიქოლოგიურად მოძრავდება ესთეტიური ნაკვთების ლოგიური აყოვლადება: სხეულებრივი ოცნება სინამდვილისკენ მიიწევა, თვით სინამდვილე ადამიანის სურვილებში იღესება, იჩაღხება და ესთეტიური სახეცვლილებას განიცდის. შემოქმედებით დაზგაზე იკვეთება იდეალური სახე.

ღიადი და ღვთაებრივია აქ იდეა, სხეულებრივი ოცნება; ფორმა, ფერები, ნაკვთები, ხაზები მხოლოდ ტანისამოსია

- 132 -

შემოქმედებითი სულიერობისა, მხოლოდ დროისა და გემოვნების შესაფერი გარეგნობაა. მარადიულობა მხოლოდ იდეაში გამოიხატება, მხოლოდ იდეა არის გამომსახველი მარადობის

მგოსნურ — ფილოსოფიურ შეგრძნობისა, სამყაროს დაუსრულებლობის შეცნაურებისა, ზოგადი, საკაცობრიო სევდის ღვთაებრივი განზოგადებისა. ყოველივე შემოქმედობა მსოფლიო სევდის გამოსახულებაა, შეგრძნობა ამ სევდის პოეტურად და ფილოსოფიურად სულის აწყობაა.

მშვენიერია წუთისოფლად მხოლოდ ის სახე, რომელშიაც და რომლის საშუალებით ადამიანი გამოსახავს მარადობის წყურვილს და არსებობის სევდას. ტარიელის ცრემლები რუს პირად, ავთანდილის სიმღერა მულღაზანზარის ველზე, დანტეს დაუსრულებელი ხეტიალი, შექსპირის გრანდიოზული ოცნებები ჩვენი სულოს მარადიული სევდიანობის სახეებია.

სამყაროს თვალგადაუწვდენელს სივრცეში წუთისოფლის წარმავლობის შეცნაურება პოეზიას აერთებს ფილოსოფიასთან. საღამო ჟამს, როდესაც სული ჩვენი ითვალისწინებს და კიდევაც გრძნობს სიცოცხლის არარაობას, როდესაც ჩვენში იღვიძებს მარადობის წყურვილი და ჩვენ ვეტრფით დაუსრულებლობის სიჩუმეს, როგორც შეყვარებულნი, ჩვენს აზროვნებაში ცხოვრების შინაარსი ღვთაებრივი სევდის შეგრძნობაში გადადის. მაშინ ადამიანი გრძნობს ერთ და იმავე დროს წარმავლობის სიმწარეს და მარადობის სიყვარულს... რა თქმა უნდა, ვირები ამას ვერ გრძნობენ, მაგრამ დიდი პოეტები და მეცნიერები, საზოგადო მოღვაწეები და პოლიტიკოსები, ფილოსოფოსები და მორალისტები აქ ერთდებიან. ცხოვრების სახეების სიმშვენიერე და ამ სიმშვენიერის წარმავლობა-ხრწნადობის იდეა ადამიანის სულიერს მღელვარებაში ერთად ისახებიან.

მართალია რუსთაველი, როდესაც ამბობს:

შაირობა სიბრძნისაა ერთი დარგიო. მართლაც, შეუძლებელია პოეტობა, თუ არ არის ერთგვარი სულიერი და შე-

- 133 -

მოქმედებითი სილაღე) ერთგვარი ესთეტიურ-ეროტიული სისავსე შეგრძნობა-შეცნაურების სფეროში.

პოეზია მეტყველების უმშვენიერესი სახეა და რაც უნდა წყობილი იყოს გარეგნობა, შინაარსის სიდიადე მაინც აუცილებელია. შინაარსი აძლევს ფორმას დინამიურ ხასიათს, ფორმის სახეობა შინაარსის სიმკვეთრეზეა დამყარებული. ფორმა მხოლოდ ტექნიკური და მატერიალური მხარეა შემოქმედებისა; შინაგანი, სულიერი მხარე აზრია, ის აზრი, რომელიც აძლევს სახეს მთელს ცივილიზაციას კაცობრიობისას, მთელს დაუსრულებელს მიმდინარეობას და ცვალებადობას ისტორიისას, საერთო შემოქმედებისას. ფორმის პატივისცემა და აზრის უარყოფა სულისა და სულიერობის უარყოფა:

— ეს ერთგვარი სილატაკეა.

გოეთე „ფაუსტ“-ში ამბობს: „როდესაც ადამიანს თავში აზრი აკლია საგანგებოდ გამონახულ სიტყვებით, ცდილობს თავის უაზრობა დაფაროსო“. საქმე იმაშია, რომ ხშირად თავში აზრი აკლია არა მარტო ცალკე ადამიანს, არამედ

მთელს საზოგადოებასა და ეპოქას. ამ დროს უაზრო თავებში იზადება სიტყვებისადმი უსაზღვრო „პატივისცემა“; იწყება თავხედური, უზნეო, და უზრდელი გამოსვლები აზრისა, ლო-
ლიკისა და წარსულის საწინააღმდეგოთ. ქუჩური ხასიათი ებ-
ლევს საზოგადოებისა და ერის ესთეტიკას. ლანძღვენ და
აგინებენ ავტორიტეტებს, ებრძვიან ტრადიციას, საუკუნეთა
განმავლობაში განმტკიცებულ ცხოვრებისა და ისტორიის
ფორმებს და სახეებს. ეს არის დრო ისტორიული და კულტუ-
რული დეგენერაციისა, რომელიც ამახინჯებს ცივილიზაციას.

ტრადიციისა და ისტორიის უარყოფა ჩვენ კიდევ გვეს-
მის იქ, სადაც ერი კარგად იცნობს თავის ტრადიციას და
ისტორიას. იტალიაში წარსულის უარყოფა იყო ერთგვარი
ისტორიოლოგიური ანარქიზმი, ეს იყო ერთგვარი ბუნტი,
ერთგვარი აჯანყება წარსულის შეგრძნობილი გრანდიოზობის
წინააღმდეგ. საქართველოში ქართველი უარყოფს იმ წარ-

- 134 -

სულს, რომლის შესახებ მას არა აქვს არავითარი წარმოდგე-
ნა. საქართველოში ქართველი ამბობს: მე წარსული მეზიზ-
ღებაო და თან არც კი იცის, რა ეზიზღება მას.

სურვილი შემოქმედების „ახალი“ ფორმის შემოღები-
სა საქართველოში იმ დროს, როდესაც ჩვენ არა გვაქვს შეს-
წავლილი კლასიკური ფორმები ჩვენი ეროვნულ სულიერი
მიმდინარეობისა, მიუღებელია თავისთავად. ილია ჭავჭავაძე
რა მწერალია — ამბობს ქართველი ინტელიგენტი და თან არც კი
იცის რა დაწერა ილია ჭავჭავაძემ. თითქოს აქ მართლდება
პარადოქსი ოსკარ უალდისა. კლასიკი ისეთი მწერალია, — ამ-
ბობს უაილდი — რომელზედაც ყველა ლაპარაკობს და რომ-
ლის ნაწერებს აღარავინ კითხულობსო.

საზოგადო, საკაცობრიო თვალთახედვითაც მიუღებელია
წარსულის უარყოფა და მართო წარმავალი ფორმის პატივის-
ცემა. რა არის ის, რაც ჩვენ გვზიზღავს დანტესა და გოეთეს
ნაწერებში: ფორმა თუ იდეა? რას აქვს ამ ნაწერებში მაღალი,
ზოგადი, საკაცობრიო ღირებულება: ფორმას თუ იდეას?
ფორმა დანტეს ნაწერების ჩვეულებრივი იტალიური ტერ-
ციები დღეს ვერავის ვერ ხიზღავს. მშრალი, დიდაქტიური
წყობა სიტყვებისა, ცივი, ერთსახიანი თხრობა ამბავის მოკ-
ლებულია ესთეტიურ მიმზიდველობას. დღეს ევროპიელი ინ-
ტელიგენტი დანტეს პოემაში გრძნობს საშუალო საუკუ-
ნოების თვითმყრობელ კათოლიკობას; წარსული მკითხველის
ოცნებაში იღებს სხეულებრივ სახეს და თანდათანობით
იშლება სიმბოლიურად რელიგიურ-ესთეტიურ ჭვრეტის დაუს-
რულებლობაში. აქ ლაპარაკობს იდეა, აზრი, აქ არის განცდა
კოლოსალური ნებისყოფისა და არა უშნო პრანჭიაობა აკ-
რობატისა და ჟონგლიორის.

ფაუსტის ტრაგედია კაცობრიობის სულიერი განცდის
ეპოპეაა. არა ფორმა, არა ლექსთა წყობა, არა ტექნიკური
დრამატიზაცია ამ საკაცობრიო ტრაგედიისა იზიდავს ჩვენს

დის სიდიადე; რომელ ენაზედაც უნდა წაიკითხოთ, ლექსად იქნება, თუ პროზით, სულ ერთია, „არსებობის ტალღებში“, „მოქმედებათა ქარიშხალში“ ადამიანის სულის მღელვარებაა აზარმაცი ჩვენი სიმპატიისა და ყურადღების, ჩვენი აღტაცებისა და ღრმა პატივისცემის.

საზოგადოთ, საკაცობრიო ღირებულებას შემოქმედებას აძლევს ყოველთვის აზრი — იდეა, ლოგოსი. ფორმა შემოქმედებისა ყოველთვის დროულია, იგი ასე ვთქვათ, ბრბოს გემოვნებაზეა დამყარებული; მხოლოდ აზრი არის გამომხატველი იმ ღვთაებრივი სევდის, რომელიც ისახება მარადობისადმი ტრფიალებში და რომელსაც აქვს რელიგიურ-ესთეტიური ღირებულება ამ უსწორ-მასწორო წუთისოფელში.

ის, ვინც ვერ გრძნობს მარადობისადმი ტრფიალებას, ის, ვინც კმაყოფილია თავის სიტყვებით, ის, ვისაც სჯერა, რომ ცხოვრების დაუსრულებლობის გამოსახვა შეიძლება განსაზღვრულ ფორმულაში, სულით ღარიბია და ვერასოდეს ვერ ეტყვის ვერც თავის ერს და ვერც კაცობრიობას ახალსა და უჩვეულო სიტყვას.

ახალს სიტყვას უნდა ძლიერი განცდა. მარგალიტებს ისვრის მხოლოდ ატალღებული ზღვა. ვისაც უნდა გამოსახოს ლამაზი ფორმა, უნდა ატაროს თავის სულში განცდათა ქაოსი.

ქართული კულტურის

სული

ბრძოლის კულტი.

საქართველოს წარსულში ჩვენ ვხედავთ ქართველის დამახასიათებელ თვისებებს. ქართველი როგორც ტიპი „ისტორიული“ პიროვნებაა, რადგან ქართველის ინდივიდუალურ თვისებებს ჰქმნიდა ქართველ ერის ისტორია. საზოგადოთ, ტიპი გამომხატველია ისტორიულ-კულტურულ მოძრაობისა და განვითარების; პეჭორინი წარმოუდგენელია გერმანეთში ისე, როგორც ფაუსტი წარმოუდგენელია რუსეთში. ფაუსტი შეიძლება საკაცობრიო, მსოფლიო იდეალების და აზრების გამომხატველი ტიპი იყოს, მაგრამ მიუხედავად ამისა ფაუსტის ფსიქოლოგიური დაზგა გერმანულია და ფაუსტი გერმანელი. ჩვენი ბარათაშვილი ძალიან წააგავს ლერმონტოვს და ბაირონსაც, მაგრამ, ჩვენთვის ძნელი წარმოსადგენია ბარათაშვილი რუსი, ლერმონტოვი ინგლისელი და ბაირონი ქართველი.

შემომქმედ ინდივიდუალობაში ლაპარაკობს არა მარტო

ინდივიდუმი — კონკრეტული პიროვნება, არამედ საუკუნეთა მოძრაობა და განცდა. ტიპი არა მარტო ფსიქოლოგიური, არამედ ისტორიული ფენომენიცაა. ყოველ ქართველის მოძრაობაში ისახება მთელი ისტორია თავისებურობის. უბრალო ლაპარაკის დროს თქვენ შეგიძლიათ ქართველის სახეზე ამოიკითხოთ საქართველოს წარსული.

საუკუნეთა განმავლობაში იქმნება კავშირი ფსიქოლოგიური ერისა და ტერიტორიის შორის. ეს კავშირი ორგანიული ნაყოფია შეთვისების და შეგრძნობის — ნაყოფია მრავალწელთა ძიების, ბრძოლის და შეთანხმების.

გრენლანდიაზე მცხოვრებლებს პარიზში ცხოვრება არ შეუძლიათ და პარიზელები გრენლანდიაზე ვერ იცხოვრებენ. სხვა და სხვა პირობებში სხვადასხვა ტიპებს შეუძლიათ ცხოვ-

- 140 -

რება და ისიც მხოლოდ ისტორიულ შეგუების და შეგრძნობის შემდეგ.

* *
*

საქართველოს ისტორიული თვისება ბრძოლაა. ჩვენში იბრძოდენ არა მარტო მამაკაცები, არამედ ქალებიც. საქართველოში ქალები ისეთივე მხედარნი არიან, როგორც მამაკაცები, — ამბობს საბერძნეთის ისტორიკოსი ჰეროდოტე; კაცებთან ერთად, — განაგრძობს ჰეროდოტე, — ნადირობენ ქალებიც და ქმარს არ ირთვენ, ვიდრე თითო მტერს სამშობლო ქვეყნისას არ მოკლავენ. ჩვენ ვიცით აგრეთვე, რომ, როდესაც რომის მხედართმთავარი ეომებოდა ქართველებს, ქართველთა ლაშქარში იყვნენ ქალებიც.

მაგრამ, ყველაზე უფრო საყურადღებოა დიოდორ სიცილიელის სიტყვები საქართველოს ამაზონებზე და ამაზონთა სამეფოზე. მდინარე თერმოდორის მახლობლად ცხოვრობდა თურმე ერთ დროს ვიღაც თავადი ამასიელი.

როდესაც ეგვიპტელები შემოვიდნენ საქართველოში, მამაკაცთ გაუჭირდათ მათი ძლევა და განდევნა საქართველოდან. მაშინ ამასელი თავადის ქალმა შეადგინა თურმე ახალგაზრდა ქალთა მხედრობა თემის-კარში; შემდეგ ეს მხედრობა გაძლიერდა საკვირვლად, გაუმკლავდა და დაესხა თავს ეგვიპტელებს; ეგვიპტელები არ მოელოდნენ ამას და დამარცხდნენ. უმრავლესობა ქალებმა ამოსწყვიტეს და დანარჩენიც უკანვე განდევნეს; მათმა მხნეობამ და ბრძოლამ თავზარი დასცა უცხოელებსა და უცხოელებმა ამასიელ ქალებს დაარქვეს ამაზონები, ხოლო საქართველოს დასავლეთს, ზღვის პირად მცხოვრებლებს კოლხიდარნი (ქალნი მხედარნი) და მათ ქვეყანას კოლხიდა.

ამასელი ქალები იბრძავებდნენ მარჯვენა ძუძუს, რომ იარაღი უკეთესად ეხმარათ; ამასელ ქალთა მეფობამ დიდხანს გას-

ტანა; ტროანელებთან საბერძნეთში ისინი თავგანწირვით იბრძოდნენ: — ეხმარებოდნენ ტროიანელებს; აქილესმა მოჰკლა

- 141 -

მათი დედოფალი პენთასილა; ამასიელი ქალები შვეი-
დენ საბერძნეთში, დიდხანს ეპყრათ საბერძნეთი და ჯავრიც
ამოიყარეს.

მერმე ააშენეს ეფესოს სახელოვანი ტამარი, რომელიც
დაიღუპა ალექსანდრე მაკედონელის დაბადების ღამეს და რომ-
ლის დაღუპვას ისტორიაში აქვს ღრმად სიმბოლიური სახე.
იკარგება ქალთა შემოქმედების უძვირფასესი ნაშთი და იმავე
დროს იბადება მამა კაცი გენიოსი. როდესაც ალექსანდრე
მაკედონელი პირველად შემოვიდა საქართველოში, მას მიეგე-
ბა პატივისცემლად ლამაზი დედოფალი თალისტრია სამასი
ამაზონით.

ჩვენში საუკუნეთა განმავლობაში იბრძოდნენ ქალები,
იბრძოდა სამღვდელოება, იბრძოდნენ ქართველები, ქართველი
ერი.

ბრძოლა საქართველოს მოძრაობის და სიცოცხლის ეს-
თეტიური პრინციპია. ბრძოლა და უთანხმოება ჩვენი რელი-
გიაა. ქართველის ფილოსოფია ბრძოლის ფილოსოფიაა. ქარ-
თველი გრძნობს ბრძოლის სტიქიურობას და გამარჯვების
წარმავალობას. ამიტომ შექმნა მან მეტად სიმბოლიური სიტ-
ყვა წუთი-სოფელი — სიტყვა გამომხატველი ცხოვრების უკუღ-
მართობისა და ამოების, სიტყვა მჭრელი და მარადიულად
კონკრეტული. დააკვირდით ქართველის დილის სალამს. დი-
ლა მშვიდობისა, ამბობს ქართველი. განა ამ სიტყვებში არ
გამოიხატება ქართველ ერის ისტორიული ფსიქოლოგია? დაა-
კვირდით სიტყვებს: სალამო მშვიდობისა. დღე და ღამე — მთე-
ლი ცხოვრება ქართველისთვის ბრძოლის არენაა და დილა
მშვიდობისა სანატრელი გამხდარა ისე, როგორც სალამო მშვი-
დობისა. ამ სიტყვებში ისმის საუკუნეთა ბრძოლისა და მღელ-
ვარების ხმა, გვემულთა ძახილი და სურვილი შესვენებისა, —
მშვიდობიანობისა. დილა ნებისა, — ამბობს აგრეთვე ქართვე-
ლი; სალამო ნებისა, — ამბობს იგი. აქ კიდევ უფრო ღრმად
ისმის არსებობის ტრაგედიის ხმა, რომელსაც ეძახიან ნების
თავისუფლების საკითხს.

- 142 -

დილა ნებისა, სალამო ნებისა — აქ ნების თავისუფლების სა-
კითხია დასმული. ნების თავისუფლება აქ გამოხატავს ინდივიდუ-
ალობის განთავისუფლებას, ცხოვრების სტიქიურობის ძლევას,
ადამიანის გამარჯვებას და არა რაციონალისტების „კათეგო-
რიულ მოვალეობას“. სიტყვა — გამარჯობა (გამარჯვება) საუც-
ხოვოდ ასურათებს ქართველის სულიერ წყობილებას და ცხოვ-
რების შემეცნების და შეგრძნობის ხასიათს. ქართველი, რო-
დესაც ქართველს ანუ ვისმე სხვას ეუბნება — გამარჯობას (გა-

მარჯვებას), ამით ინსტიტუტურად უახლოვდება ცხოვრებას — ახასიათებს ცხოვრებას როგორც ბრძოლას, ბრძოლის ფენომენს და გამოთქვამს სურვილს რომ ადამიანი იყოს მარჯვედ, გამარჯვებული. აქ იხატება ისტორია, წარსული, წინაპართა გმირობა, საუკუნეთა ბრძოლა და სისხლი, გულკეთილობა და ცხოვრების სტიქიურობის მიღება.

საქართველოს ისტორიულ-ფსიქოლოგიური სახე გამორკვეულია. ამ სახეზე დასმულია ბრძოლის ბეჭედი, წარმართობის ცეცხლში გატარებული. ბრძოლა საქართველოს ისტორიული თვისებაა და ქართველი ერის სულიერი დრამა დღესაც გვიმტკიცებს ამას. საქართველოში განყენებულ მსჯელობის დრო არ იყო.

რელიგიას საქართველოში ჰქონდა ესთეტიური და პოეტური ხასიათი. ჩვენი ერი მწვალებლობას არ იცნობს სწორედ იმიტომ, რომ მას სრულებით არ ეცალა განყენებულ მსჯელობისათვის, და როდესაც მწვალებლობა შემოიჭრა, ჰერეთში, ქართველი ერი სრულებით გულგრილად შეხვდა მას. ქართველის სული მთლიანია ისტორიულად და მწვალებლობა, როგორც რელიგიური აჯანყება გაუგებარია მისთვის.

ქართველი ბუნებით წარმართია, ვნებიანი, პანტეისტი; ქართველი ორგანიულად პოეტია და მგოსანი.

ქართველმა ერმა არ იცის პესიმიზმის საშინელება, ქართველი ტრაგედიას აძლევს ლოცვის და ელეგიის ხასიათს.

- 143 -

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედება საუკეთესო დამამტკიცებელია ამის. სული განმარტოებული, სული ობოლი უარყოფს წუთისოფელს, სატრფოს კოცნას, უარყოფს სამშობლოს, საზოგადოებას, ნათესაობას — ერთი სიტყვით განიცდის მთელ ტრაგედიას, მაგრამ მაინც სიყვარულით აღსავსე, სულ იმაზე ფიქრობს, რომ ქართველ ერს სიძნელე ცხოვრების გაუადვილოს და გზა მერანის მიერ თელილი თავისუფალი დაუტოვოს მომავალ თაობას.

ამაში გამოიხატება გულის სითბო და ადამიანისადმი უსაზღვრო სიყვარული. შოპენჰაუერის, ბაირონის, ლეოპარდის და ობერმანის შემოქმედებაში თქვენ ვერ ნახავთ ასეთ სიყვარულს ადამიანის და კაცობრიობისადმი. მართალია იქ — ევროპაში შემოქმედების ცეცხლი უფრო დიდია და შადრევანი უფრო მაღლა სჩქებს, მაგრამ სიყვარული და გულის ადამიანური სითბო იქ არსად ჩანს. წყევლა-კრულვა კი არის, მაგრამ თანაგრძნობას კი ვერსად ნახავთ.

ქართველი ისტორიულად მიჯნურია და შეყვარებული.

სწორედ ამიტომ ქალის იდეალიზაცია არსად ისეთი ფართე და ცეცხლეული არ ყოფილა როგორც საქართველოში და არსად ქალი არ ყოფილა, მამაკაცის ოცნებით ისე გამშვენებული და ღვთაებრივად გაცისკროვნებული, როგორც ჩვენში.

ბრძოლაში ადამიანი გრძნობს ნათლად ცხოვრების წარ-
მავლობას და ეს გრძნობა წარმავლობის ყოველთვის იწვევს
ადამიანში ქალის და სქესობრივი დამოკიდებულების გაღმერ-
თების სურვილს. საშუალო საუკუნოებში რაინდობის იდეალი
სწორედ ამ ფსიხოლოგიაზე იყო აშენებული და დამყარე-
ბული. საშუალო საუკუნოებში ინდივიდუალობა იყო უნუ-
გემო მდგომარეობაში. სახელმწიფოს არ ჰქონდა ძალა ინდი-
ვიდუუმის დაცვის; საზოგადო ცხოვრება არ იყო დაკანონე-
ბული, იყო ინტრიგებით სავსე, — ადამიანი გრძნობდა მარტო-
ობას და ობლობას. ყოველდღიური ცხოვრება იყო მხოლოდ

- 144 -

ბრძოლა და თავდაცვა, არავინ იცოდა თუ რა მოელოდა მას
ხვალ და ამიტომაც ადამიანი ცხოვრებას უყურებდა როგორც
რელიგიურ-ესთეტიურ ფენომენს. ერთი მხრით რელიგია,
მეორე მხრით მშვენიერების იდეალი — აი რით ინუგემებდა
თავს ადამიანი.

ამიტომ საკვირველია ის სტილი შემოქმედების, რომე-
ლიც ახასიათებს საშუალო საუკუნოებს, როგორც ჩვენში
ისე ევროპაში. ტაძრები მთებზე აშენებული უზარმაზარი
ციხე-კოშკები, საშინელი და ფანტასტიურ ხასიათის გამოქვა-
ბულები, მასთან მიჯნურობა და ქალის გამშვენიერების სურ-
ვილი – მარადიული ქალურობის იდეალის ღრმა გამოხატვა – აი
ამ სტილის თვისებები.

– ადამიანს თითქო სურს განამტკიცოს თავის ინდივი-
დუალობა საზღვარ აცილებულ ოცნებაში – მარადიულ ქალუ-
რობის განმტკიცებაში. ბეატრიჩე შესანიშნავი მაგალითია ქა-
ლის გაღმერთებისა ევროპაში. მაგრამ ჩვენში ქალი უფრო
გამშვენიებულია მამაკაცის ოცნებით და უფრო გაღმერთებუ-
ლია ვიდრე ევროპაში. ქართველმა ერმა არც კი იცის, რომ
დავით აღმაშენებელმა შექმნა საქართველოს ისტორიული
სახე, სამაგიეროდ ქართველ ერს თამარ მეფის სახელი ენაზე
აკერია, თუმცა თამარ მეფეს იმის მეათედი არ გაუკეთებია,
რაც დავით აღმაშენებელმა გააკეთა საქართველოსთვის.

საქართველოს ისტორია მარადიული ტრფიალებისა და ისტე-
რიულობის ისტორიაა; საქართველო ესთეტიურ-რელიგიურ
ფენომენია და არსად იმდენი მუხანათობა და ეფექტების აყოლა
არ ყოფილა როგორც საქართველოში.

ქალი და სიყვარული

ქალის კულტი ჩვენში ჩვენი ისტორიული ორიგინალო-
ბისა და თავისებურობის ერთგვარი სახეა. საჭიროა გავიმეოროთ:
საქართველოს ისტორია წმინდა ბრძოლისა და სისხლის ისტო-
რიაა; ბრძოლა ჩვენი ისტორიული თვისებაა; ჩვენში იბრძოდენ
არა მარტო მამაკაცები, არამედ ქალებიც. საქართველოში ქალები
ისეთივე მხედარნი არიან, როგორც მამაკაცებიო, — ამბობს საბერ-

მნეთის ისტორიკოსი ჰეროდოტე. კაცებთან ერთად, – განაგრძობს ჰეროდოტე, – ნადირობენ ქალებიც და ქმარს ირთვენ, ვიდრე თითო მტერს სამშობლო ქვეყნისას არ მოკლავენო. როდესაც რომის მხედართმთავარი ეომებოდა ქართველებს, ქართველთა ლაშქარში იყვენ ქალებიც*.

მაგრამ ყველაზე უფრო საყუდადღებოა დიოდორ სიცილიელის სიტყვები საქართველოს ამაზონებზე და ამაზონთა სამეფოზე. მდინარე თერმოდორის მახლობლად ცხოვრობდა თურმე ერთ დროს ვიღაც თავადი ამასელი. როდესაც ეგვიპტელები შემოვიდნენ საქართველოში, მამაკაცთ გაუჭირდათ მათი განდევნა საქართველოდან. მაშინ ამასელი თავადის ქალმა შეადგინა თურმე ახალგაზდა ქალთა მხედრობა თემის კარში. შემდეგ ეს მხედრობა გაძლიერდა და შეებრძოლა ეგვიპტელებს. ეგვიპტელები არ მოელოდნენ ამას და დამარცხდნენ. უმრავლესობა ქალებმა ამოწყვიტეს, და დანარჩენი კი უკან განდევნეს; მათმა მხნეობამ და ბრძოლამ თავზარი დასცა უცხოელებს; უცხოელებმა ამასელ ქალთა გუნდს დაარქვეს ამაზონები, ხოლო საქართველოს დასავლეთს, ზღვის პირად მცხოვრებლებს კოლხიდარნი — ქალნი მხედარნის და მათ ქვეყანას კოლხიდა. ამასელი ქალები იბრძავებდნენ მარჯვენა ძუძუს,

* იხ. „ბრძოლის კულტი“.

რომ იარაღი უკეთესად ეხმარათ; ამასელ ქალთა მეფობამ დიდხანს გასტანა. ტროანელებთან საბერძნეთში ისინი თავგანწირვით იბრძოდნენ, ეხმარებოდნენ ტროანელებს; აქილესმა მოჰკლა მათი დედოფალი პენთასილა. ამასელი ქალები შემდეგ შევიდნენ საბერძნეთში, ააშენეს იქ ეფესოსის სახელოვანი ტაძარი, რომელიც დაილუპა ალექსანდრე მაკედონელის დაბადების ღამეს.

როდესაც ალექსანდრე მაკედონელი პირველად შემოვიდა საქართველოში“, მას მიეგება პატივსაცემლად ლამაზი დედოფალი თალისტრია თავისი ქალთა რაზმით, რომელმაც აღტაცებაში მოიყვანა ალექსანდრე მაკედონელი. ქართველი ქალის მხედრული და რაინდული ტიპი შეიქმნა შორეულ წარსულში; შემდეგ საუკუნეთა განმავლობაში ეს ტიპი ინახებოდა და იწრთვნებოდა.

ასეთმა ტიპმა ერეკლე მეფის დრომდისაც მოაწია. საყუდადღებოა ამ მხრივ თამრო ვაშლოვნელის ისტორია. თამრო ვაშლოვნელი (სოფელი ვაშლოვანი არის კოჯრის სამხრეთ-აღმოსავლეთის მხარეს) იყო სახელგანთქმული მხედარი, რომელმაც ერეკლე მეფის დროს საქართველოდან განდევნა ლეკები:

ლეკები სულ გავაქციეთ მთვარიანი ღამითაო,
უკან თამრო გამოუდგა ჟანგიანი ხმალითაო;
ჩვენცა თამროს გავყევით და გვიკვირდა სულ თავადთაო.
ლეკები მთლად გადავრეკეთ, ვარბენინეთ სხვა გზითაო.

თამრო ვაშლოვნილი ჩვენი ჟანა დარკია და ამისთანა ჟანა დარკები საქართველოში ბევრი იყო.

საზოგადოთ, გამბედაობა ახასიათებს ქართველ ქალს. სოფელ ანაგაში ცხოვრობდა ერთი ღარიბი გლეხის გოგო. ერთხელ თურმე ეს ქალი ლედვზე იყო ასული და ამ დროს ერეკლე II-მ გაიარა გზის პირას; მეფე ერეკლე სპარსულად იყო გამოწყობილი. ქალმა ვერ მოითმინა, მოგლიჯა ლედვი

* იყო თუ არა ალექსანდრე მაკედონელი საქართველოში ჯერ არ იციან დანამდვილებით.

- 147 -

და სიხლიშა მეფეს ზურგში. ქალი დაიჭირეს, მოაგვარეს მეფესთან, გამოკითხეს მიზეზი ასეთი უზნეო ქცევისა. ქალმა უპასუხა. მე რა ვიცოდი ის ქართველი მეფე იყო, ყიზილ-ბაში მეგონაო.

მხედრული, რაინდული ამპარტავნობა ისტორიულად განმტკიცდა ქართველი ქალის ბუნებაში და ეს იყო ერთგვარი მიზეზი იმისა, რომ საქართველოში ოჯახი ვერ მოეწყო, ოჯახის კულტი ისტორიულად ვერ განმტკიცდა, ვერ შემუშავდა.

ქართველი ქალი მოკლებულია ოჯახის პატივისცემას, იგი სუსტია, როგორც დედა; ქართველ ქალში არ არის წყურვილი ონთოლოგიური ესთეტიზაციის, ოჯახის მოწყობისა.

ომეროსის ილიადაში ანდრომახას ჩვენ ვხედავთ როგორც ოჯახის ქალს: ის მოსამსახურეებს დარიგებას აძლევს, თვითონაც ქსოვს, ოჯახს უვლის; როდესაც სამუდამოთ ეთხოვება თავის საყვარელ ქმარს, მაშინაც ხელში ბავში უკავია და ეჩქარება, ოჯახში რამე არ წახდესო. იმავე სურათს ჩვენ ვხედავთ ოდისეაში. პენელოპა უცდის ოცი წლის განმავლობაში თავის ქმარს და სულ მუშაობს, სულ დაზვასთანაა.

სულ სხვა სურათს ვხედავთ ჩვენ „ვეფხისტყაოსანში“: თინათინი და ნესტან-დარეჯანი ოჯახზე სრულებით არ ფიქრობენ: სიამაყე და მიჯნურობა — აი მათი სულიერობის შინაარსი: ოჯახი, შვილები, ქსოვა, დაზვა მათ არ აინტერესებთ. ავთანდილი მიდის ტარიელის სამებრათ და ეთხოვება თავის საყვარელ თინათინს. თინათინი ავთანდილს სრულებით არაფერს პირდება: არც ოჯახის მოწყობას, არც კაბისა და მოწეულეების მოქსოვას; მხოლოდ ჩემს თავს დაგახვედრებო:

„კოკობი და გაუფრჩვენილი ვარდი დაგვხდე დაუმჭკნარი“, — აი თინათინის უდიდესი დაპირება.

მხოლოდ საუკუნეთა განმავლობაში მხედრული, ამაზონური სულიერი განწყობილების გამო, ეს მიჯნურობაც გაჰქრა ქართველი ქალის ბუნებაში; დარჩა მხოლოდ თავმოყვარეობა,

- 148 -

რომელიც ჰქმნის ქართველი ქალის გაზვიადებულ პრეტენზიებს.

ქართველი ქალი დღეს არ არის ეროტიული. ამაზონობამ მასში ჩაკლა სურვილი სქესობრივი მოთხოვნილებისა; ქართველმა ქალმა არ იცის რომანი, ამ სიტყვის ნამდვლი მნიშვნელობით. ქართველი ქალი თავისი სულიერი წყობითა და სოფლმხედველობით „მემჩანკაა“. ქართველი ქალის იდეალია — გათხოვება.

ქართველი ქალი დღეს არც ამორძალია და არც გეტერა, არც დედაა და არც მეოჯახე: განსაკუთრებით საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ქართველმა ქალმა დაივიწყა მოვალეობა ისტორიულ-გენეტიური, გადაეჩვია ამორძალობას; ოჯახის სიყვარული ქართველ ქალში ჩაჰკლა ისტორიულმა კულტმა; მხოლოდ, როდესაც ისტორიული პირობები შეიცვალა, როდესაც საქართველო შეუერთდა რუსეთს, ქალი მხედარი საქართველოში აღარ იყო საჭირო და ამორძალობა, როგორც კულტი ტრადიციული, თანდათანობით დაიშალა, გაჰქრა. ქართველი ქალი დარჩა უსაგნოდ, როგორც ლუარსაბ თათქარიძე. მეცხრამეტე საუკუნე საქართველოში ქართველი ერისათვის ფიზიკური დასვენების ხანაა და ამ დროს ქართველი ქალი ნელ-ნელა ივიწყებს ამორძალობას, მხედრულ სულიერ ლტოლვას. ქართულ სოციალურ კულტურის ევოლიუციაში ქართველი ქალი კარგავს დანიშნულებასა და ადგილს, ჰკარგავს კულტურულ-ცივილიზაციურ უფლებასა და პოზიციას. რჩება ქართველი ქალი მოკლებული ფიზიოლოგიურ ნორმალობას — მოკლებული დედობის ინსტიქტს და სექსუალობას: ფიზიოლოგია გარდაიქმნა სოც.-ისტორიულ პირობებში და ბიოლოგიური პოტენცია ჩაახრჩო ამორძალობამ. ქართველი ერი ვერ გამრავლდა, ქართველი ოჯახი ვერ შეიქმნა და ქართველურმა ნებისყოფამ მიიღო დეგენერატული ფორმა. ისტორიამ დაღუპა ქართველი ქალი, ქართველმა ქალმა დაღუპა საქართველო. ამორძალობამ დაახრჩო დედობა, ვნებიანობა, ოჯახი; დედობის ინსტიქტის სისუსტემ და უოჯა-

- 149 -

ხობამ წარმოშვეს საქართველოში მოლაყლაყე, ანტისახელმწიფოებრივი და დეგენერატული მოდგმა ღორმუცელა, თქლაფია პერსონალისტებისა და მეჭორე ინტრიგანების. კულტურულის შემოქმედებისათვის საჭიროა ორგანიული ეროსი, ტრფიალების განცდა, კეთილშობილი იდეალიზმი, — საჭიროა იმედი, ხალისი, მოქნილობა — საჭიროა სული ეროტიული — საჭიროა ქალი და ოჯახი.

საქართველოში ქალი არის მხოლოდ ფიზიოლოგიური ფენომენი, მოკლებული ინდივიდუალობას, სექსუელობას, ეროტიულ ვნებას — ქალურობას.

პოეტი გრიშაშვილი, რომელსაც არმიყოფის სურვილი არ აკლია და არც ეროტიული მეტყველების პათოსი, მიუხედავად თავის იმედებისა და ქართველი ქალისადმი ტრფიალებისა, გულგატეხილი უსაყვედურებს ქართველ ქალს:

რად უარყოფ ნაფეთქ ჟინს, ჟინს ცეცხლოვანს,

ჟინს შვებულს,
ან რად იჭერ მაგ გრძნობას,
გრძნობას ზონარ-მიშვებულს?

პოეტი ატყობს, რომ ქართველი ქალი სულით და სოფლ-
მხედველობით „მეშჩანკა“, ატყობს რომ იგი თავის ვნებას
უმორჩილებს საზოგადოების ტრადიციულ მორალს და სასო-
წარკვეთილებით ეკითხება მას:

... რად მისდევ უქნარ ბრბოს უხეშ გემოვნებასა?

— რომანი, ეროტიული სიმთვრალე, ვნებიანობა — ქართვე-
ლი ქალისთვის უცნობია. ქართველი მწერალი ეძიებს გმირს
რომანისას და ხშირად ვერ ნახულობს იმიტომ, რომ ჩვენი
ყოველდღიური ცხოვრება მეტად მეშჩანურათაა აწყობილი,
და ამ უსახო, უსიცოცხლო მეშჩანობის გამომხატველია დღეს
ქართველი ქალი, ის ქართველი ქალი, რომელსაც აქვს თავი-
სი მხედრულ-რაინდული სახე ისტორიაში. თავმოყვარეობა,
როგორც ერთგვარი ფსიქოლოგიური ნაშთი ამ მხედრულ-
რაინდული სულიერი წყობილებისა, ახრჩობს ქართველი ქა-

- 150 -

ლის ეროტიულ გრძნობას. ყაზბეგის ელეონორა განსახიერე-
ბაა ისეთი ქალის ტიპისა, რომელიც შენახულა მთაში და რო-
მელშია მხედრული სულის ესთეტიკა ანელებს, აქრობს ვნე-
ბას ეროტიული აღზნებისას. ელეონორას უყვარს ასლან-
გირეი, ისე უყვარს, რომ ავად ხდება სიყვარულისაგან, მაგ-
რამ ეს მხოლოდ მანამდი, სანამ შეიტყობს, რომ ასლან-გი-
რეი შეპყრობილია მისდამი სიყვარულით. როგორც კი
ელეონორა შეიტყობს ასლან-გირეის სიყვარულს, მაშინვე
გამხიარულდება; ეშხიანი, მომხიბლავი, თვალგაღვივებული
ელეონორა ერთი ორად ხდება. თავმოყვარეობა ძლევს სიყვა-
რულს, მაგრამ ელეონორა სიყვარულსაც ივიწყებს, მხო-
ლოდ მას უნდა სიყვარული ბრჩოლით მოპოებული, სიყვარუ-
ლი შეჯიბრებისა და შერჩევისა. ელეონორას უყვარს ასლან-
გირეი, მაგრამ, როდესაც ასლან-გირეი მის წასაყვანად მოვა,
წინადადებას აძლევს ხელთუბნელის რაინდებს, ვისაც ჩემი
თავი უნდა, შეებრძოლოს ასლან-გირეის, — ვინც გამარჯვებუ-
ლი დარჩება, თუნდაც მახინჯი იყოს, მას გავყვები და შევეყ-
რებიო.

ელეონორა სიყვარულის ესთეტიკას უმორჩილებს ბრძო-
ლის ესთეტიკას. ასლან-გირეი მას უყვარს; მაგრამ მას უფრო
შეუყვარდება ის, ვინც დაამარცხებს ასლან-გირეის. ელეონო-
რას სიყვარული განსახიერებაა სულიერი ლტოლვისა ძლიერე-
ბისადმი. ეროტიული აღზნება აქ ადგილს უთმობს ნერვიუ-
ლი სისტემის მხედრულსა და აგრესიულს, ვაჟურ სურვი-
ლებს.

ქართველი ქალის ამაზონური ბუნება ამას მოითხოვს.
ბრძოლის სურათი ქართველ ქალს უყვარს და თვით თამარ
მეფის სახე საქართველოს ისტორიაში არის მხოლოდ ერთგვა-
რი ეპიფენომენური გამოხატულება ქართველი ქალის მხედრუ-

ლი ფსიქოლოგიისა.

თამარ მეფის თვითონ არაფერი გაუკეთებია. დივით აღ-
მაშენებელის ნიჭმა და გიორგი მთაწმინდელის რეფორმატო-

- 151 -

რულმა იდეებმა ნიადაგი მოუმზადეს ჩვენი ისტორიის ოქროს
ეპოქას; თამარ მეფის სილამაზემ ალაფროთოვანა ქართული სუ-
ლი: პოეტი აამღერა, მხედარი აამოქმედა. თამარ მეფემ თავი-
სი სინაზე და მშვენიერება შეუერთა ქალის ტრადიციას სა-
ქართველოში. თავისი პირადობით მან განასახიერა მხოლოდ
ამაზონობის კულტი, რომელიც დიდი ხნიდან შეიქმნა საქარ-
თველოს ისტორიაში და რომელმაც ნიადაგი მოუსპო ქარ-
თულ ოჯახს, ქართულ რომანს, რომლიდანაც დარჩა მხოლოდ
„მეშჩანობა“ და მისი საზიზღარი პრეტენზიები.

საქართველოს ისტორიის ბედი რომ უკუღმართად არ
დატრიალებულიყო, ქართველი ერის სოციალური, საზო-
გადოებრივი მიმდინარეობა უფრო სისტემატიური და მწყობ-
რი ხასიათისა რომ ყოფილიყო, ამაზონობის კულტიდან შე-
იქმნებოდა კულტი ესთეტიური ფენომენისა. საქართველოში
ქალი დაიჭერდა ისეთ ადგილს, როგორც მას ეჭირა ძველად
საბერძნეთში, სადაც სოციალური ცხოვრება უფრო ხალვა-
თად და ვნებიანად მიმდინარეობდა.

ხოლო ეს ვნებიანი მიმდინარეობა საზოგადოებ-
რივი ცხოვრების საბერძნეთში ხელს არ უშლიდა ყო-
ველდღიური ცხოვრების გამშვენიერებას, ოჯახის მოწყობას.
პენელოპაც იყო და ასრულებდა თავის ოჯახურ მოვალეობას
იდეალურად, ელენეც აღელვებდა საზოგადოებას თავისი
დიონისური გამლილობით.

იყო ონთოლოგიური ყოფის სიმშვენიერე, იყო „ობი-
ვატელური“ ესთეტიკა, მაგრამ ამავე დროს იყო აღმაფრენა
ვნებიანი, იყო განცდა ძლიერით ეროტიული აღგზნებისა. მარ-
თალია, ძველი ელინი ოჯახში ცოტა დროს ატარებდა, იგი
უფრო საზოგადოებაში იყო, მაგრამ ოჯახშიაც შეეძლო მას
სულიერად დასვენება; როდესაც იგი საზოგადოებრივი ჩოჩქო-
ლიდან დაბრუნდებოდა დაღლილი და დათენთილი, ოჯახში
მას დახვდებოდა ასპაზია, პენელოპა; საზოგადოებაში, ქუჩაში
რომ გავიდოდა, ელინი ჭვრეტდა სიამოვნებით გეტერის მშვე-

- 152 -

ნიერი ტანის რხევას და მის წინ ცხოვრება იშლებოდა, რო-
გორც დაუსრულებელი ესთეტიური ფენომენი.

საქართველოში შემუშავდა ტიპი მხოლოდ ამაზონი ქა-
ლისა. ვერც ელენეს და ვერც პენელოპას საქართველოში
ვერ ვხედავთ. პუშკინი, რომელიც საქართველოს იცნობდა
მხოლოდ en gros, ქართველი ქალის დამახასიათებელ თვისე-
ბას ამაზონობაში ხედავს. პუშკინის პოემაში ქართველი ქალი
პოლონელ ქალს მეტოქეობისთვის ხანჯლით ემუქრება.

ყაზბეგის მოთხოვნებსა და რომანებში ხშირად ვხედავთ ქალებს ხანჯლებით და სხვა იარაღებით; ილია ჭავჭავაძის ოთარანთ ქვრივი ნამდვილი ამაზონი ქალია. ტკბილი სიტყვა, სიყვარული, სინაზე მან არ იცის; იმ დროსაც კი, როდესაც მის თვალწინ კვდება მისი საყვარელი შვილი გიორგი, ოთარანთ ქვრივი იმ ზომამდე ვაჟური, ამაზონური ხასიათის ქალია, რომ ტირილსაც ვერ ახერხებს და მშრალი სახით შეყურებს საყვარელი შვილის უკანასკნელ წუთებს. ოთარანთ ქვრივმა თითქო იცოდა, რომ გიორგი ტრაგიკულად მოშორდებოდა წუთისოფელს, თითქო ამ უბრალო სოფლის დედაკაცს შეუთვისებია ფილოსოფიურად ცხოვრების უკუღმართობა და წესი ადამიანის ბედის მუდმივი ცვალებადობისა. ერთადესთი შვილი უკვდება დედას, დედას, რომელიც შვილისათვის იტანჯებოდა მთელი თავისი სიცოცხლე, დედას, რომელიც შვილის სიყვარულს დღე და ღამე განიცდიდა ორგანიულად, და ეს დედა შვილის სიკვდილის დროს (იმ ზომამდე გაკაჟებია ნერვები) ტირილსაც ვერ ახერხებს. დედის გრძნობა გალესილა და ჩაძირულა მთელი თავისი სინაზით ამაზონობის გრძნობაში; ქალური ხასიათი ქალს დაჰკარგვია და სამაგიეროდ შეუთვისებია ცივი მორალი ბრძოლის კულტისა. ტკბილ სიტყვას ვერავის ეტყვის და ცრემლებით ვერ იტირებს.

თვით რუსთველის პოემაშიაც ჩვენ ვხედავთ ამაზონობის კულტს. თინათინს უყვარს ავთანდილი, მაგრამ, თუნდაც რომ სამ წელიწადს ავთანდილმა ეძიოს ტარიელი, თინათინი უარს

- 153 -

არ იტყვის. თინათინს ავთანდილის მოშორება არ შეაწუხებს, თუ კი ეცოდინება, რომ ავთანდილი ეძებს ტარიელს. ტარიელის ძებნა, უღრან ტყეებში ხეტიალი, მხეცებთან შეტაკება – ყველაფერი ეს მოითხოვს გმირობას, რაინდობას, და თინათინს ამ გმირობის ცხადყოფა, ბრძოლის ესთეტიკა უფრო აინტერესებს, ვიდრე ავთანდილთან დაახლოება, კოცნა და სიყვარულის ვნებიანი სუნთქვა. ჩვენ ვხედავთ, რომ სექსუალობას ახრჩობს ამაზონობა.

ნესტან-დარეჯანი, რომელიც არაოდეს არ იშლის აღმოსავლეთის ვნებიანობას, ერთ ალაგას სწერს ტარიელს:

– „სჯობს საყვარელსა უჩვენნე საქმენი საგმირონია“აო.

მეორე ალაგას იგივე ნესტან-დარეჯანი სწერს თავის ტარიელს:

„წა, შეები ხატაველთა, თავი კარგად გამაჩვენე“-ო.

ამ სიტყვებში გამოიხატება წმინდა ამორძალობის კულტი; გმირობას თხოულობს ქართველი ქალი არა სიყვარული-სათვის, როგორც ევროპის საშუალო საუკუნოების „გულის დამები“, არამედ ბრძოლის კულტისთვის, რომელსაც მოითხოვს ამაზონის მხედრული სული.

მართალია, ბოლოს და ბოლოს ნესტანის, როგორც ყოველი ქალის საზოგადოთ, იდეალია ტარიელთან შეყრა, მაგრამ ამ იდეალს ყოველთვის თან ახლავს რაღაც სურვილი

ბრძოლისა, სურვილი გმირობისა და რაინდობის ჭკვრეტისა: წა, შეები ხატაველთა, თავი კარგად გამაჩვენე.

საუკუნეთა განმავლობაში ჩვენს ისტორიულ პირობებში იქმნებოდა ეს ფსიქოლოგია ამორძალობისა, მხედარი ქალისა. ჩვენი წარსული ამას მოითხოვდა, ჩვენი საზოგადოებრივი მივ-დინარეობა ამას ხელს უწყობდა და ეს შეიქმნა, ჩვენი ღრმა რწმენით, ერთად-ერთ მიზეზად იმისა, რომ ჩვენს საზოგადო-ებაში არსებობს ყოველნაირი კულტი კოკეტუობისა, მაგრამ არ არსებობს ტრადიცია რომანიული პერიპეტეიებისა. არ არ-სებობს ჩვენში ქალი ქალურობის და სექსუალობის მატარე-ბელი, არ არსებობს რომანი და მისი ესთეტიური განცდა.

ქართული ტიპი

ასე სჭირს საქართველოსას
დიდებულთ გინა მცირეთა:
აზვავდებიან, იტყვიან:
უჩემოთ ვინ იმღერეთა?!

მემკვიდრეობით მიღებული ჩვეულებები ხშირად კანონე-ბად იქცევიან; როგორც კერძო ადამიანის, ისე ერის ცხოვ-რებაშიაც ტრადიციას აქვს უდიდესი მნიშვნელობა. რაც სულსა და სხეულს ოდესმე წარსულში შეუთვისებია, ის გა-დადის საშვილიშვილოდ, და მომავალი ბიოლოგიურად და ისტორიულად მხოლოდ იმას გააკეთებს, რის ემბრიონი წარ-სულის შემოქმედებით მღელვარებაში ჩასახულა.

შეიძლება ითქვას თამამად, რომ ტრადიცია ერთნაირად ამოდრავებს, აყალიბებს, ასხეულებს ნებისყოფას და სულის აქტივობას, როგორც ინდივიდუალურ, ისე სოციალურ ცხოვ-რებაში. შემომქმედმა ევოლიუციამ წარმოშვა ცხოვრების ფე-რადი გვარები და ჯიშები მხოლოდ იმიტომ, რომ ევოლიუ-ციის ყოველ საფეხურზე ტრადიციის ნაშთი რჩებოდა რო-გორც ბიოლოგიური ფაქტი ორგანიული მეხსიერების.

მამა-პაპური მოძრაობა ტანისა, ყოველდღიური მიხვრა-მოხვრა, მიდრეკილება ამა თუ იმ საქმისადმი, თავისებურობა გარეგნული და სულიერი მოდგმას ყოველთვის დაეტყობა.

არაფერი წუთისოფლად არ იკარგება არც ბუნებაში და არც ჩვენი სხეულის ევოლიუციაში. ჩვენი უბრალო ხელის აწევის, ან ფეხის გადადგმის ფორმა განსაზღვრულია ჩვენი წინაპრების ორგანიულ ჩვეულებებში.

დღევანდელი გერმანელების, ფრანგების, ინგლისელებისა და სხვა ევროპიელების ნებისყოფა, ხასიათი, სულიერი მიდ-რეკილებანი, თავისებურობანი არ არის მათი დღევანდელი იმე-

მოქმედება: – წარსულით არისგანსაზღვრული ყველაფერი და ისტორიკოსი ტაციტი რასაც ამბობდა გერმანელებისა და ფრანკების დასახასიათებლად, იგივე ითქმის დღესაც, რადგან

ისტორიას შეუნახავს ეროვნული ჩვეულებები და ტიპიური თავისებურობანი.

ყოველი ერი თავის კულტურას, თავის ცივილიზაციას აძლევს ელფერს იმ მიწა-წყლისა და გეოგრაფიული მდგომარეობისა, რომელთა გავლენას განიცდის საუკუნეთა განმავლობაში. იქმნება თავის-თავად (per se) ერთგვარი შეფარდებულება ეროვნულ-კულტურისა და გეოლოგიურ-გეოგრაფიულ მდგომარეობის შორის.

საერთოდ პლანეტარული მოძრაობა კაცობრიობის ტერიტორიალურად მუხვადია. დად მნიშვნელოვანია პასკალის სიტყვები: „აღპების აქით რაც ჭეშმარიტებაა, აღპების იქით ის სიცრუეა“. ესე იგი, ტერიტორიული ყოფა ჩვენი აძლევს ინდივიდუალურ თავისებურობას ჩვენს კულტურულ-ცივილიზაციურ შემოქმედებას.

ჩვენ მომწყვდეული ვართ განსაკუთრებულ გეოლოგიურ-გეოგრაფიულ პირობებში და ყველა ჩვენს იდეალებს, ჩვენს ღმერთებს, გმირებსა და ოცნებებს, ყოველი ჩვენი ნებისყოფის გამოცხადებასა და მოძრაობას აქვს ბოლოს და ბოლოს ხასიათი გეოტროპიული და ტერიტორიული.

საქართველო გეოგრაფიულად უსწორ-მასწორო ქვეყანაა. საქართველოს ყოველ კუთხეს აქვს თავისებური გეოლოგიური ინდივიდუალობა. იმერეთის ფიზიოგრაფია სულ სხვა არის, ქართლ-კახეთის ფიზიოგრაფია კი სულ სხვაა: გურიის ბუნება სამეგრელოს ბუნებას არ წააგავს; რაჭა-ლეჩხუმი ტაო-კლარჯეთისაგან დიდად განსხვავდება თავის გეოგრაფიულ-გეოლოგიური მოკვეთილობით.

კუთხური სხვაობა და თავისებურობა საქართველოში ჰქმნიდა მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში კუთხურ ფსიქოლოგიას, პროვინციალობის კულტს, განკერძოებისა და განაპირების ჩვეულებებს.

- 156 -

მართალია, საშუალო საუკუნოებში ეს კუთხური ფსიქოლოგია და პროვინციალიზმი ფეოდალური სახელმწიფოებრივი სისტემის ნაყოფი იყო არა მარტო ჩვენში, არამედ დასავლეთ ევროპაშიაც, საერთო მოვლენა იყო კაცობრიობის ისტორიაში; მაგრამ ევროპაში ფეოდალურ სისტემის რღვევას მაშინათვე თან დაყვა სახელმწიფოებრივი ცენტრალიზაცია კულტურისა, ჩვენში კულტურის ცენტრალიზაციას ხელს უშლიდა, გარდა ჩვენი მიწა-წყლის დახეთქილობისა, ჩვენი ისტორიული ბედიც.

ჩვენი ეროვნული კულტურის საუკეთესო წუთები ეპიზოდური ხასიათისაა. სისტემატიური ხასიათი ჩვენს ცივილიზაციას არა აქვს. აღმოსავლეთის ურდოები მოსვენებას არ გვაძლევდენ. საუკუნეთა განმავლობაში ჩვენს ოჯახსა და სახელმწიფო დაწესებულებებს აოხრებდენ; ვერც დავით აღმაშენებლის გამჭრიახობამ, ვერც თამარ მეფის ელვარებამ ვერ შექმნეს სისტემა ხანგრძლივი და შეუწყვეტელი ეროვნული კულ-

ტურისა.

ერი იბრძოდა, სისხლს ანთხევდა, მაგრამ უთანასწორო ბრძოლაში ხშირად მარცხდებოდა; აღმოსავლეთიდან შემოდიოდნენ ჯელალ-ედინები და შაჰ-აბაზები, ანგრევდნენ ჩვენს ქალაქებსა და სოფლებს, იტაცებდნენ საგანძურებს.

მხოლოდ, რაკი საქართველო არ წარმოადგენდა კულტურულ-ცივილიზაციურ ერთეულს, რაკი საქართველოში არ არსებობდა ერთი ცენტრი ეროვნული კულტურისა, ჩვენი მტრები ჩვენს სამშობლოში შემოსვლით ბოლოს და ბოლოს ბევრს ვერას გვავენებდნენ. მართლია, ერთს კუთხეს აოხრებდნენ, დაგლეჯდნენ, მაგრამ მეორე კუთხეში თითქმის ნორმალურად მიმდინარეობდა კულტურულ-ისტორიული მუშაობა. სკოლა, ლიტერატურა, დიპლომატია, ხუროთმოძღვრება განაგრძობდნენ არსებობას და ერი მუშაობდა, ერი ჰქმნიდა ცივილიზაციურ ღირებულებებს.

სწორედ ამან გადაარჩინა საქართველო განადგურებას,

- 157 -

დაღუპვას. წარსულში რომ მომხდარიყო სრული ცენტრალიზაცია ჩვენი კულტურისა, ჩვენს რასიულ-ეროვნულ არსებობას ბოლო მოედებოდა ისე, როგორც მოელო ბოლო ასურელებისა და ელლინების არსებობას.

ამგვარად, ჩვენს ცივილიზაციურს პროვინციალიზმს, ჩვენს კულტურულ კუთხურობას ჰქონდა დადებითი ხასიათი, ჰქონდა ერთგვარი მნიშვნელობა ჩვენი ეროვნული არსებობისათვის და დღეგრძელობისათვის.

მაგრამ, ამასვე ჰქონდა უარყოფითი ხასიათი: — ეს იყო მიზეზი ჩვენი ისტორიული სისუსტისა და გაურკვევლობისა, ეს იყო უპირველესი მიზეზი იმისა, რომ მიუხედავად ჩვენი კულტურის ორიგინალობისა, მსოფლიო ისტორიაში, კაცობრიობის საერთაშორისო ცივილიზაციურ შემოქმედებაში ჩვენ ვერ დავიკავეთ ისეთი ადგილი, როგორც ეკადრებოდა ჩვენს წარსულს.

სახელოვანი წარსული გვაქვს, ლიტერატურა ჩვენი მდიდარია, მეტყველება ფერადი, მაგრამ საერთაშორისო თვალსაზრისით მაინც პროვინციელები ვართ. ჩვენი რუსთაველი დიდია შინაგანი განცდით, მხატვრული გრძნეულობით, მაგრამ ალიგიერის გრანდიოზობა მაინც ჩრდილავს მას კაცობრიობის ისტორიაში.

ვაჟა-ფშაველას აქვს გოეთესა და შელლის პანსოფიური თვისებები, მას აქვს საკაცობრიო იდეალების მშვენიერი, ორიგინალური სახეები, მაგრამ ვაჟა-ფშაველა მაინც „პატარა“, მაინც პროვინციელია ამ სიტყვის ტრაგედიული მნიშვნელობით, იმიტომ, რომ წუთისოფლად ისტორიული უკუდმართობის წყალობით „პატარა“, პროვინციულია მთელი საქართველო.

შინაგანი მიმდინარეობის პროვინციალობამ ჩვენს კულტურას მისცა გარედანაც პროვინციული ელფერი.

მხოლოდ შიგნით, ერის ცხოვრებაში პროვინციულობის კულტი გადაიქცა ერის ტრაგედიათ. მეგრელის გამოთქმაში

- 158 -

სიტყვა „ქორთუ“ ნიშნავს, არა მარტო ქართველს და იმე რელს, არამედ ერთგვარ საზიზღარსა და სასაცილო ადამიანს.

შორეული წარსულიდან საქართველოში განმტკიცდა ჩვეულება დაუსრულებელი შურისძიებისა, ურთ-ერთმორის მტრობისა, დაუნდობლობისა, ღალატისა. საზოგადო მუშაობას ქართველი ყოველთვის პირადი სარგებლობის თვალსაზრისით უყუჩებდა და როგორც კი პირადი ინტერესები პერსპექტივებში დაესახებოდა, მაშინათვე საზოგადოებას და ერს უსინდისოდ ღალატობდა.

დავით აღმაშენებელი გრძნობდა, მწვავედ გრძნობდა ჩვენს ეროვნულ სენს და სწორედ ამიტომ მან შემოიყვანა საქართველოში ყიბჩაყები; საქართველოში ეროვნული ჯარის შედგენა მაშინ ძნელი იყო იმიტომ, რომ ქართველი დიდებულები ერთმანეთს მტრობდნ და მათ შორის დისციპლინის დამყარება შეუძლებელი იყო; ყიბჩაყების ჯარის შემოყვანით დავით აღმაშენებელს უნდოდა ეჩვენებია ქართველი თავადებისა და აზნაურებისათვის სახელმწიფოებრივი მუშაობის სისტემის და მხედრული დისციპლინის საჭიროება ქართველი არისტოკრატია, რომელიც მაშინ ბატონ-პატრონი იყო ქართველი ერის და რომელსაც სახელმწიფოებრივობის საჭე ხელში მრუდათ ეკავა, დავით აღმაშენებლის აზრით, შეეჩვეოდა საქმიანობასა და საზოგადოებრივობის პატივისცემას მაშინ, როდესაც დაინახავდა დისციპლინისა და სისტემის მაგალითებს. თუ რაოდენად გრძნობდნ ძველად მოწინავე ელემენტები ქართულ საზოგადოებაში არსებულ განაპირების კულტს და ერთმანეთის ღალატის საშინელებას, დავით აღმაშენებლის დროის მემატთანე გვიჩვენებს: „ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება, — ამბობს მეათე საუკუნის ისტორიკოსი, — არს პირველითგანვე თვისთა უფალთა, რამეთუ რა ჟამს განდიდნენ, განსუქნენ და დიდება ჰპოონ და განსვენება, იწყებენ განზრახვასა ბოროტისასა, ვითარცა მოგვითხრობს ძველი მატთანე ქართლისა (ქართლის ცხოვრება, 260). ეტყობა ქართველ-

- 159 -

თა შორის ერთმანეთის მტრობა და ღალავა ძველი ამბავი ყოფილა და თვით მეათე საუკუნის ისტორიკოსი ქართველ ერის უბედურებას მიაწერს „ქართველთა ორგულ ბუნებას“.

მე VI საუკუნეში ქართველი მემატთანე ქართლელი აზნაურების ინტრიგების შესახებ ლაპარაკობს: „დასრულდა მეფობა ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათგან“ (ქართლ. ცხოვრება 135).

ფრანგი მწერალი დელლა-ვალლე სწერს 1627 წელს რომის პაპს სხვათაშორის შემდეგს: „მის მაგიერ, რომ ერ-

თად ებრძოლონ მტერს, ქართველები ხშირად ერთმანეთს ებრძვიან“. (ივერია, 1879, № 3).

მეტად დაკვირვებული, ბევრს ჭირსა და ვარაშში ამოგანგლული, საქართველოს წარსულის კარგი მცოდნე, პოეტი დავით გურამიშვილი ჩვენი ერთმანეთის კვალში ჩადგომისა და ღალატის შესახებ ამბობს:

„კახელების აღმა ხნული
ქართლელებმა დაღმა ფარცხეს“ო.

ქართული კულტურის დიდი ფსიქოლოგი და სოციოლოგი ილია ჭავჭავაძე „აჩრდილში“ ქართულ სულს ეგრე აგვიწერს:

აგერ ოსს-სამს კაცს რაღაც უგრძნიათ,
ქვეყნის სახსრად ერთად მოდიან,
ერთის საქმისთვის გაუღვიძნიათ,
და ერთმანეთს კი არ ენდობიან.

ერთმანეთისა მათ სიკეთე ჰჭურთ,
თუმც ერთისათვის თითქო იღწვიან,
თვით ამხოზენ მას, რის აღდგენა ჰსურთ,
თვით შველიან მას, რასაც ებრძვიან.

პოეტი არჩილ მეფე ქართველ ერს ეგრე ახასიათებს:

ასე სწირს საქართველოსას .
დიდებულთ გინა მცირეთა:
აზვავდებიან, იტყვიან,
უჩემოთ ვინ იმღერეთა?!

- 160 -

„უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“ — აი ჩვენი ისტორიული ტრაგედიის გამოსახულება; „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“ — აი ჩვენი საზოგადოებრივობის მიმდინარეობის საშინელი სენი. საქართველოს ყოველ კულტურულ დაწესებულებაში, ყოველ საზოგადოებრივ საქმეში, რომ დააკვირდებით, თქვენ აღმოაჩენთ „უჩემოთ ვინ იმღერეთობას“.

ქართულ კულტურას ახრჩობს, ორიგინალობას უმცირებს და ნების ყოფას უსუსტებს „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“.

საშუალო საუკუნეებში ქართველი ფეოდალები ამოდრავებულნი და ამოქმედებულნი „უჩემოთ ვინ იმღერეთობის“ კულტით, ერთმანეთს ღალატობდენ, ერთმანეთის შურსა და მტრობაში იყვნენ.

მეთვრამეტე საუკუნეში ქართველ მეფეთა ოჯახი შეიქმნა ინტრიგებისა და ჭორების ბუდეთ მხოლოდ იმიტომ, რომ ოჯახის ყოველ წევრს „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“ აწუხებდა და მოსვენებას არ აძლევდა.

მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ქართველმა ინტელიგენციამ წარსულიდან მემკვიდრეობით მიიღო „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“.

საზოგადოებრივ ძალთა შორის კვლავ ძველი ქართული ჩვეულება იჩენს თავს: იწყება ჯგუფური გამოსვლები ერთმანეთის საწინააღმდეგოთ, მხოლოდ ჯგუფებს ათამაშებს პერსო-

ნალური ინტერესები; მართალია ჯგუფური გამოსვლების მიზეზი იყო სოც.-ისტორიული ხასიათის, მაგრამ არც ერთს ჯგუფს შიგნით არ ეტყობა მთლიანობა.

ყოველი ჯგუფის წევრს აწუხებს „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“ და ამისათვის ჰქმნის თავის წრეს; სოციალური ხასიათის საკითხს უყურებს პერსონალიზმის თვალსაზრისით და ყოველთვის იდეალად ისახავს არა საერთო საქმის გაკეთებას არამედ განაპირებას, ჯიბრს, თანამშრომლის დამცირებას და საერთო საქმის დაშლას.

შედეგი ამისა იყო ყოველ დაწესებულებაში ინტრიგე-

- 161 -

ბის მოწყობა ერთმანეთის საწინააღმდეგოთ, დაუსრულებელი ჭორები, ანტისაზოგადოებრივი და ანტისახელმწიფოებრივი კომბინაციები, ავლაბრული ლაყლაყი და მკრივობა.

ილია ჭავჭავაძისა და ივ. მაჩაბელის შორის უთანხმოება იყო ერთგვარი სამწუხარო დემონსტრაცია ჩვენი „უჩემოთ ვინ იმღერეთობის“. ოჩი დიდი ქართველი ერთს იღევას, ერთს საქმეს აკეთებდენ, მაგრამ მამა-პაპური „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“ აწუხებდა მათ, — და ამიტომ ერთად მუშაობა საერთო საქმისათვის ეძნელებოდათ...

„უჩემოთ ვინ იმღერეთობამ“ საქართველო კაჩუხაშვილებისა და ჩხიკვიშვილების საჯირითო მოედნად გახადა და მთელი რიგი საზოგადო მოღვაწეთა, მცოდნე პირთა *ex d'vifat* დარჩა იმ დროს, როდესაც სმერდიაკოვები საქართველოს აქცევდენ.

ნოე ჟორდანიას მეტამორფოზა და განაპირება მენშევიკური ფორმაა ჩვენი „უჩემოთ ვინ იმღერეთობის“; ერობები საქართველოში იგივე საშუალო საუკუნოების კარჩაკეტილი, ერთმანეთის მოქიშპე ფეოდალური სახელმწიფოები იყვნენ.

საყურადღებოა ეროვნული ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით მენშევიკების ბატონობის დროის ქართლ-კახელების ჩივილი. „იმერლები მოგვაშორეთ თავიდანო“. სამეგრელოს „მაფალუც“ თანაბარი ხასიათის აღსანიშნავი მოვლენაა. ისტორიული ტრადიცია, ეს ცივილიზაციური *idée iorce* დრო გამოშვებით თავისას ლაპარაკობს, თავისას ჰქმნის, თოთქო უკუღმართი სოციალური მიმდინარეობის ჩვეულება ისტორიულ კანონად გადაქცეულა. ბოლო დროს ლიტერატურაც ჩვენში „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“მ დაიპყრო, მხოლოდ „უჩემოთ ვინ იმღერეთობა“ აქ კი კარიკატურულ სახეს ჰღებულობს. ყოველ მელექსე თამამად და უსირცხვილოდ სწერს: — მე კაცობრიობის უდიდესი პოეტი ვარო.

ჩვენი კულტურული პროვინციალიზმი დამთავრდა ლოგი-

- 162 -

ურად პერსონალიზმით. ერთი მოღვაწე, რომელსაც ის-

ტორიამ დიდკაცობა არგუნა და ისევ წაართვა, ხშირად ბრძანებდა ხოლმე: — მე ისეთი სახელმწიფო მინდა ავაშენო, რომლის მსგავსი ჩვენს პლანეტაზე არ ყოფილაო.

ეგრე თავხედურად გამოთქმული ფრაზა ჩვენი „უჩემოთ ვინ იმღერეთობის“ ისეთივე ფსიქოლოგიური გამომსახველია, როგორც ზოგიერთი ქართველი მელექსეს სასაცილო ტრაზახი: მე კაცობრიობის უდიდესი პოეტი ვარო.

ჩვენს ხასიათში არის რაღაც ისტორიულად შეძენილი თავხედობა, ერთგვარი პრანჭიაობა „ჩახალობა“, ქართველი ხშირად თავის თავს ძალას ატანს; ქართველს ყველაფერი ეჩქარება და ვერაფრის დამთავრებას იგი ვერ ახერხებს; ქართველი ყოველთვის პათოსში არის.

წამბაძველობა ნახალური და აჩქარებული ჩვენს ეროვნულ სულს უფრო ეგუება, ვიდრე სისტემა და ანალიზი საკუთარი, ორიგინალური.

ჩვენი ტემპერამენტი ქალური და ისტერიულია. ტრაგედიას ქართული სული არ იცნობს; რაც უნდა გაჭირვება იყოს, რაც უნდა ცუდად მიმდინარეობდეს ცხოვრება ჩვენს გარშემო, ჩვენ მაინც ოცნებებსა და იმედებში ვართ. „ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული სულის კვეთება და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება“-ო, ლაპარაკობს ადამიანი, რომელმაც უარყო საზოგადოება და ყოველგვარი ღირებულებანი წუთისოფლისა.

ჩვენს ერს უფრო აფექტები ამოდრავებს, ვიდრე მოვალეობა. ჩვენი ნებისყოფა მუდამ მერყეობს, ჩვენ ორგანიულად შეგრძნობილი არა გვაქვს ჩვენი კულტურ-ტროპიზმი და ისტორიოლოგიური მიმდინარეობა.

ჩვენს სულში არის მრუში და როსკიპული ღირწებრივობის სურვილი. ჩვენი ისტორიული აფექციონალი, ჩვენი რყევადი წარსული, შელესილი ჩვენს სხეულში, ალაცლაცებს ჩვენს ნებისყოფას და ჩვენი ფიზიოლოგიური ბუნების ხვეუ-

ლებში დამრწის ავადმყოფური, სადისტური წადილი ვიყოთ ვინმეს მიერ ძალდატანებული, დაჭყლეტილი. თითქო ჯელალედინებმა და შაჰ-აბაზებმა შეგვაჩვიეს მრუშობასა და ძალდატანებას: ერთმანეთს ვჭამთ, ერთმანეთის დაბეზღებაში ვართ, ერთმანეთი გვძულს; სოციალური, კოლექტიური არსებობისა და თვითშენახვის ინსტინქტი ჩვენში არ მოქმედობს; ქართველი პირადი ინტერესების თვალსაზრისით უყურებს ყოველგვარ საზოგადო საქმეს, ყოველგვარ ისტორიულ მოძრაობას.

არც ერთი ერის ისტორიაში იმდენი ღალატისა და ერთმანეთის მტრობის მაგალითები არ შეგხვდებათ, რამდენსაც ჩვენს წარსულში ჰქონებია ადგილი. ზეინაზები, ოთარ-ბეგები, სააკაძეები, ფალავანდიშვილები, კაჩუხაშვილები ჩვენი ისტორიული უკუღმართობის და მრუშობის ცოცხალი გალერეაა; საქართველოს მიწა-წყალი დაშლის, ბრძოლის, განგაშის არენაა; ქართული საზოგადოებრივობის ფსიქოლოგია, ჩვენი

კულტურულ-ცივილიზაციური მიმდინარეობის შინაგანი სახე ისტორიულად შეღრეკილი და დაცრეცილია. ჩვენს ჯგუფურ-სა ან პერსონალურ განაპირებაში, ერთმანეთის ღალატში წარსულიდან მემკვიდრეობით მიღებული ჩვეულებები მოძრაობენ და უხეირო პირობებში დამუშავებული ისტორიული კულტი დროგამოშვებით იმეორებს თავის ცოდვებს.

ქართველი საზოგადო მოღვაწე ფლიდი, ცულლუტი და მანკიერია; ქართველი მწერალი ცრუ, კუდაზიკა და ტრაბახია; ქართული საზოგადო დაწესებულება ინტრიგებისა და ჭორების საზიზღარი ბუდეა; ქართველი დილიდან საღამომდი სულ იმაზე ფიქრობს, თუ როგორ დაამციროს მეორე ქართველი. წახდება თუ არა ამით საერთო საქმე, ეს ქართველს არ აწუხებს.

ქართველი მუხანათი და ვერაგია თავისიანებში; უცხო ტომში გარეული, იგი კეთილშობილი და მორჩილი მოსამსახურეა; ქართველი საქმის სათავეში საზიზღარია: დაიკავებს თუ საპატიო ადგილს, მაშინათვე თავხედურად გაიპრანჭება

- 164 -

და ორლენის ქალწულის პოზაში ჩადგება; ყოველგვარი გამბედაობა ქართველის ყოველთვის ნახალობით თავდება.

ჭორი, ინტრიგები, აფექტებისა და მგრძნობელობის მსუბუქი აყოლა, უმიზეზო ისტერიული პათოსი, ერთმანეთის კუნთებისა და ბარძაყების შეეფერება ჩვენი ეროვნულ-ისტორიული თვისებებია.

თეატრი, ბანკი, რკინის გზა, სასწავლებელი, რედაქცია ყოველი საზოგადო და სახელმწიფო დაწესებულება საქართველოში ჭორებითაა სავსე და ინტრიგებში იხრჩობა; შედეგი ამ ჭორებისა და ინტრიგების ის არის, რომ თავმოყვარე, პატიოსანი და ნიჭიერი მუშაკი დაწესებულებიდან გადის, რადგან ვერ ითმენს უზნეობასა და უსინიდილობას; დაწესებულებაში რჩება უნიჭო, უსინიდილო, ფლიდი, მოღალატე, რომელსაც მხოლოდ თავის პირადობა აინტერესებს და რომლის იდეალია ყველაფერი დამალოს, — ოღონდ კი თავის თავს ასიამოვნოს.

წინად კახეთში სცხოვრობდა ერთი მეფე, რომელიც ხშირად ლაპარაკობდა: რა მეშველება, კახეთი მჭიდროთ არის დასახლებული და სანადირო ადგილები არა მაქვსო. დაიქცეს კახეთი, ოღონდ სანადირო ადგილები მქონდესო.

მეფე გიორგი III დროს, როდესაც დითხანს ომი აღარ იყო, დიდებულებმა და ჯარმა მეფეს მოახსენეს: „არა არის ღონე დარჩომისა ჩვენისა, თვინიერ ლაშქრობისა და რბევისაო“. წმინდა ავლაბრული თავქარიანობაა გამოსახული ამ სიტყვებში: უნდა ავაწიოკოთ, ავაშფოთოთ ქვეყანა; მოთმენა, ღონე აღარ გვეყოფნისო, — ამბობს ქართველი და მართლაც თავს ვეღარ იკავებს — სურს ქვეყნის დარბევა. პროფ. ივ. ჯავახიშვილი მკვეთრ განმარტებას აძლევს ამ სიტყვებს: „ადამიანი თავის თავის მტერი უნდა იყოს, რომ ყველა თავისი მეზობელი ტყუილ-უბრალოდ გადიკიდოს და თავისადმი სიძულვილი

ჩაუნერგოსო“ (საქ. ეკონომიური ისტორია, 70). სწორედ რომ ქართველი თავის თავის მტერია. ქართველს თუ სხვისი აწიოკება არ შეუძლია, თავის თავს აწიოკებს და აოხრებს –

- 165 -

ქართველის სადისტური ბუნება თხოულობს ავლაბრულ, გაქანებას, ფიზიოლოგიურ ალაყლაყებას. ბოლოს და ბოლოს ქართველისთვის სულერთია სხვას ურტყამს თუ თავის თავს, ოღონდ დაიქანცოს, კუნთები დაცალოს... ქართველი ფსიქოლოგიურად აკრობატი და ჟონგლიორია.

ჩვენში დღესაც არიან მეჭორე და ფლიდი ოჯახები, ფარისეველი და ცულღუტი, შურიანი და მოკრივე ტიპები. ყოველ საზოგადო დაწესებულებაში ისინი შედიან განსაკუთრებული მიზნით — პირუტყვეულ სურვილებით. მათი იდეალია წაგლეჯა, წართმევა, სკანდალი, უწესობა, ყავახანური ღრიალი, ყველაფერი სერიოზულის და პატიოსანის გამასხარავება.

საშინელია ფსიქოლოგიური სინამდვილე ჩვენი არსებობისა და მეობის, მაგრამ შეიძლება ეს საშინელება მხოლოდ ინტელიგენციის დეგენერაციით ამოიწურება, შეიძლება მხოლოდ ქართველი ინტელიგენციაა ეგრე დაცემული და ქართველი ხალხი შეიძლება დღესაც ატარებს მაღალს და კეთილშობილ მორალურ ინტელექტუალურ ღირებულებებს? ჩვენი ხალხის ლეგენდებსა და სიმბოლიურ-ფილოსოფიურ თქმულებებში შეიძლება სხვა მორალი და სხვა სულია, სხვა განცდა და სხვა იდეა?

მაგრამ, განა ხალხი ისტორიაში არსებობს როგორც ცალკე კათეგორია? განა ხალხის, ერის ისტორია ბოლოს და ბოლოს ინტელიგენციის ისტორია არ არის? განა საბერძნეთის, რომის, საფრანგეთის და სხვა ქვეყნების ისტორია იგივე ამ ქვეყნების ინტელიგენციის თავგადასავალი არ არის? განა ძველი პატრიარქები, ტირანები და ცეზარები, განა საშუალო საუკუნოების ფეოდალები და ვასალები დროისა და პირობების გამომსახველი ინტელიგენტები არ იყვნენ? ინტელიგენცია (les intellectuelles) ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით ღრმად ისტორიული ცნებაა და არ არსებობს ერის ისტორია, გარეშე ერის ინტელიგენციისა. ერი მოკლებული ინტელიგენციას, მხოლოდ ხალხია, მხოლოდ ანთროპოლო-

- 166 -

გიურ-ფიზიოლოგიური ოდენობაა. ერის განცდებსა და იდეალებს, გრძნობებსა და ზრახვებს ამეტყველებს ინტელიგენცია და არ არსებობს კულტურა და ისტორია გარეშე ინტელიგენციისა.

ინტელიგენცია გამოსახულებაა ერის სულის და მორალის; ინტელიგენცია ორგანიული ამოძახილია ერის შემოქმედებითი განცდისა; ინტელიგენციის სული იგივე ერის სულია და თუ ერი დეგენერაციის გზაზე დგას, ინტელიგენცია საუ-

კეთესო გამომხატველია ერის დეგენერატიული სულისა და მორალის.

ჩვენი ისტორიული ფსიქოლოგია საშუალო საუკუნოებში როგორც იყო, ისეთივეა დაახლოებით შემდეგ საუკუნოებშიაც. სჩანს ტრადიციის ნაშთი ისტორიულ-სოციალური ევოლიუციის საფეხურებზე რჩება როგორც ბიოლოგიური ფაქტი ორგანიული მეხსიერების და რაც განმტკიცებულა, დამკვიდრებულა ისტორიულ ხვეულებებში, რაც სულსა და სხეულს ოდესმე წარსულში შეუთვისებია, ის სამწუხაროდ ამ შემთხვევაში, გადმოსულა მემკვიდრეობით, საშვილიშვილოდ ჩვენზე.

ქართველი ერის რასიული ვინაობა საბოლოოდ გამორკვეული არ არის, მაგრამ ჩვენს ანთროპოლოგიურ-ფიზიოლოგიურ მეობაში ერთი რამ უდაოა: — ქართულ სხეულში არის ელემენტები უცხოელების; ქართულ ძარღვებში მოძრაობს სისხლი ჩქარი, რყევადი თითქმის ყველა აღმოსავლეთური რასის და ტომის. გადმოდიოდენ რა აღმოსავლეთიდან საქართველს მიწა-წყალზე აზიელები ტოვებდენ როგორც თავიანთ ზნე-ჩვეულებებს და სტილს, აგრეთვე ფიზიოლოგიურ ელემენტებს, უჯრედებს და სისხლს; ქართველი ქალი ირთავდა ხან მონგოლს, ხან ირანელს, ხან თათარს, ხან ისრაელს და ქართული ტიპი საუკუნეთა განმავლობაში იცვლებოდა.

სისხლი შემდგარი სხვა და სხვა ელემენტებიდან ქიმიური დაშლისა და ფსიქიური ასხივოსნების დრონ იძლეოდა ქალტიურ სახეს და ნებისყოფა ირყეოდა: გარკვეულობა, სისტე-

- 167 -

მა ჩვენს კულტურულ განცდასა და შემოქმედებას არ ეტყობა; ქართველს დღესაც არ უყვარს სისტემატიური და გარკვეული გზა არც ლიტერატურაში, არც მეცნიერებაში. ქართველი თავის ფსიქიკას ახრჩობს ფიზიოლოგიაში და ქართველის პათოსი ყოველთვის უფრო ფიზიოლოგიურ სფეროში ხდება, ვიდრე ფსიქიურში. ქართველი თავის ბუნებით მერყევი და უპრინციპოა. ძიება, განყენებისადმი ტრფიალება, ფილოსოფიური ჭკრეტა და პრინციპისათვის ბრძოლა ქართველს არ უყვარს. ქართული სული ისტერიული და პათეტიურია, არა სისტემატიური.

რასკოლნიკოვი დოსტოევსკის რომანში ლაპარაკობს: მე კაცი არ მომიკლავს, მე პრინციპი მოვკალიო, და განიცდის ღრმა ჰამლეტურ პრობლემის ტრაგედიას, — იწვის, იტანჯება, რადგან ვერ შეათანხმა თავის ლოგიურ განზოგადებაში პრინციპი და თვითარსებობის ფიზიოლოგიურ-ნერვიული მოთხოვნილება.

ასეთ ტრაგედიას ქართველი ინტელიგენტი არ იცნობს, არ განიცდის.

გრიგოლ ორბელიანი დიდი პოეტი იყო, თანაც მორალისტი და საზოგადო მოღვაწე; პატრიოტიზმსა და დემოკრატიზმს ხშირად ეტრფოდა, მხოლოდ ყოველთვის ამ ტრფიალებაში, ხშირად უაღრესად რომანტიულში, მცონარეულ ფი-

ზიოლოგიას დაუმატებდა ხოლმე. სამშობლოს სიყვარულთან, წმინდა ორგანიულ-ეროტიულ ნოსტალგიასთან მას აგონდება აზარფემა, სავსე მობუყბუყე ღვინით და ჯეირანის მწვადის შიშინი.

მუმას ვილაპარაკება: წადი, მე და შენ საიქიოში გავთა-ნასწორდებითო, აქ კი ეგრე ვიყოთ, როგორც ვართო ე. ი. შენ მშიერი და მე მაძღარიო.

გრიგოლ ორბელიანს ასი ძალე ყავდა თავის ეზოში და რამოდენიმე ბაზიერი. ძალებს აჭმევდა, ინახავდა. ამავე დროს თითო მეძაღლეს ოცდა ათ მანეთს აძლევდა თვეში

- 168 -

ჯამაგირს. ნიკოლოზ ბარათაშვილი — დისწული გრიგოლ ორბელიანის შიმშილით კვდებოდა, საშინელ სიღარიბეში იყო, ხშირად წერდა ხილმე თავის „ძიას“, გრიგოლს თავის უფულობასა და გაჭირვებაზე, მაგრამ არასოდეს გრიგოლ ორბელიანი არ შეწუხებულა, სულიერად არ დატანჯულა; ასობით ძალებსა და ბაზიერებს ინახავდა თავისი პირადი სიამოვნებისათვის. პრინციპი, მოვალეობის იდეა თუნდაც იმისთანა დიდბუნებოვანი ადამიანის წინაშე, როგორც ნ. ბარათაშვილი იყო, გრ. ორბელიანს არ აწუხებდა. თქმა არ უნდა, აქ პერსონალიზმი ჩანს — ალტრუიზმი, მოვალეობის იდეა, ადამიანობა აქ არ არის. აქ არის მხოლოდ ფიზიოლოგია და არა მორალი.

შიშველი თვითშეყვარება მხოლოდ და მხოლოდ თავის თავზე ზრუნვა, წუთისოფლისა და სამყაროს ყველა ღირებულებათა პერსონალიზაცია ქართველს ინტელიგენტს ახასიათებს. დრო გამოშვებით ჩვენს ლიტერატურაში, ჩვენს ისტორიაში პერსონალიზმის კულტი ორიგინალურ ფორმას იღებს. ავთანდილ წერს მეფე როსტევანს სიტყვებს, რომლებშიაც გამოთქმულია საბერძნეთის ფილოსოფიური აზრები, ღრმა ქართული პერსონალიზმით შეზავებული. ავთანდილი თხოვს მეფე როსტევანს, სხვათა შორის, მონების განთავისუფლებას და ღარიბებში თავის სიმდიდრის დანაწილებას არა იმიტომ, რომ ავთანდილს მართლა მონებისა და ღარიბებისადმი სიყვარული აწუხებდეს, არამედ იმიტომ, რომ სახელი მისი მოაგონდეს სხვებს, თუნდაც ღარიბებს.

ავთანდილს სიკვდილის ეშინია: ვერ დაიჭირავს სიკვდილს გზა ვოწრო, ვერცა კლდოვანიო, ბატონი და ყმა ბოლოს მაინც ერთად შეიყრებიან. ამიტომ მიეცი გლახაკთა საჭურჭლე, ათავისუფლე მონები, — მიღწვიან, მომიგონებენ, დამლოცვენ, მოვეგონებო.

ავთანდილმა იცის, რომ ეს ცხოვრება წარმავალი და ხრწნადია, იცის რომ ყველაფერი წუთისოფლად გაივლის და

- 169 -

კვალი არსებობისა არსად დარჩება, იცის, რომ ყოფა ადამიან-

ნისა თავის მწველი განცდებით და ილიუზიებით იკარგება დაუსრულებლობაში; სწორედ ამიტომ მას უნდა რომ მთელი მისი ქონება ღარიბთა შორის დარიგდეს. ამის შემდეგ სხვები იტყვიან, ავთანდილს მოიგონებენ, ავთანდილის ხსენება იქნება ქვეყანაზე. პატარა ნუგეში მაინც არის, სახელი დაკარგული ინდივიდუალობისა მაინც დარჩება ამ უთავბოლო წუთისოფელში.

ასეთი აზრი არის გამოხატული რუსთაველის მეორე ფრაზაში:

— რასაც გაცემ შენია, რაც არა დაკარგულია.

ადამიანთან ერთად იხრწნება ქონება, ნივთი, ყოველგვარი მატერიალური ღირებულება; საგანთა და მოვლენათა დაუსრულებელი სტიქიური დენა სახეს წაუშლის ინდივიდუალობას, ამიტომ საჭიროა გაცემა ქონების, რომ სახელი მაინც დარჩეს სამყაროს ყრუ სიჩუმეში, სახელი მაჩვენებელი იმისა, რომ ამ ტანჯვისა და უზნეობის პლანეტაზე ინდივიდუალური კეთილშობილებას ქონებია ადგილი. რუსთაველმა მისცა ჩვენს, ქართულ პერსონალიზმს მეტად კეთილშობილი, სიმპატიური ხასიათი, მხოლოდ შემდეგ საუკუნოებში ეს კეთილშობილება ინდივიდუალიზმისა ისევ შორდება ქართულ სულს და ქართველის ნებისყოფა ისევ ძველებურად იმ განაპირებისაკენ მიდის, რომელიც აღნიშნა დავით აღმაშენებლის დროის ისტორიკოსმა, რომელსაც საფუძვლად აქვს მრუში ისტორიულ-ფიზიოლოგიური და პერსონალისტური *carpe diem* და რომლის თვალსაჩინო ტრაგედიული განსახიერებას წარმოადგენს გიორგი სააკაძე.

* *
*

ამ რიგად, ჩვენი ერის კულტურა და მისი ცივილიზაციური ფორმები, დაწყებული შორეული წარსულიდან და დამთავრებული დღევანდელი იდეოლოგიურ-ფილოსოფიური და ლიტერატურული ტენდენციებით, შედეგია ტერიტორიულ-ისტორიული ტროპიზმის. ყოველი საუკუნე თავისებური ცხად-

- 170 -

ყოფაა კულტურულ-ისტორიულ შესაძლებლობისა და ბიოლოგიურ-ორგანიული მეხსიერბის — მეხსიერების, რომლის პოტენცია გროვდებოდა საუკუნეთა განმავლობაში ირაციონალურად, ალოგიურად და რომელსაც აქვს მხოლოდ ისტორიულ-ფსიქოლოგიური ჩვეულებებით განმტკიცებული რაციონალური და ლოგიური ხასიათი. ყოველი ნაბიჯი წინასწარ განსაზღვრულია ყოვლობის მოირით და რაც არის, არ შეიძლება და სხვა სახის ყოფილიყო. არაფერი არ იკარგება მრავლობაში, გარდა ინდივიდუალობისა* და მრავლობის ტერიტორიულ-კუთხური შესაძლებლობის ტროპიზმით განისაზღვრება როგორც ინდივიდუალურ-ეროვნული, ისე ზოგადი, კაცობრიუ-

ჩვენს გამოკვლევაში — „ცხოვრება როგორც ესთეტიური ფენომენი“ (ომელიც მზადდება დასაბუქდათ) ჩვენ ცალკე განვიხილავთ ინდივიდუალიზმის პრობლემას.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

	გვერდი
წინასიტყვაობა	7-12
შესავალი	

I

ბიოფსიქიზმი:

1. სულისა და მატერიის ისტორიული განმარტება 14-19
2. სული და შემეცნება როგორც ორგანიული ჩვეულება 20-21
3. ფსიქომატერიალიზმი და ორგანოტროპიზმი . 22-27
4. ორგანო ტროპიზმი და კოსმიზმი 28-33
5. ევოლიუცია და მატერიის მარადობა 34-41

II.

კოსმიზმი და ცხოვრების აზრი:

6. ორგანიული მეხსიერება და კოსმიზმი 45-49
7. გრძნობა და რიტმი 50-54
8. მშვენიერების იდეა 55-62
9. ეგოიზმი და კოსმიზმი სიყვარულში 63-65
10. ჭეშმარიტების პრობლემა და ლოგიკა 66-74
11. იდეალების ევოლიუცია 75-83

III.

პროგრესი და მარადობის იდეა:

12. პროგრესი არ არსებობს 87-96
13. მარადობის იდეა 97-103
14. წარმავალობის სევდა 104-111
15. სადამო ჟამს 112-
16. წოთისოფელი და წარსული 113-118
17. ესთეტიური იდეალი 119-124
18. იდეალი და ტანჯვა 125-129
19. იდეა და ფორმა 130-135

IV.

ქართული კულტურის სული:

20. ბრძოლის კულტი 139-144
21. ქალი და სიყვარული 145-154
22. ქართული ტიპი 155-170

ბეჭვდითი შეცდომები

გვერდი სტრ.	ქვემ.	ზემ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
70	8	—	ექიმმა ლოდორმაექიმი	ლოდორი
76	3	—	Chimère	Chimères
99	—	3	კუნგურუ	კენკურუ
101	—	3	ჩვენიმე	ჩვენი მე
108	—	8	Chimère	Chimère
144	2	—	ევექტები	ავექტები
145	—	12	საყუდადღებოა	საყურადღებოა
161	14	—	სახელმწიფოები	სახელმწიფოები